

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УЗУНОВ СЕРГІЙ ОПАНАСОВИЧ

УДК 347.440:347.66

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОГОВІР ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ ЗА ЦИВІЛЬНИМ
ПРАВОМ УКРАЇНИ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ С.О. Узунов

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор
ДАВИДОВА Ірина Віталівна

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Узунов С.О. Договір про управління спадщиною за цивільним правом України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням, де запропоновано концептуальний підхід до формулювання договору про управління спадщиною за цивільним правом України.

У результаті проведеного дослідження стало можливим сформулювати окремі положення наукової новизни та зробити певні висновки.

Визначено, що застосування норм Глави 70 «Управління майном» ЦК України у якості загальних до правового регулювання відносин, що виникають з договору про управління спадковим майном, сприятиме більш якісному управлінню спадщиною, оскільки управителем спадкового майна буде призначатися особа зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності. Крім того, інститут довірчого управління майном містить способи контролю за діяльністю управителя та визначає його відповідальність за порушення інтересів вигодонабувачів.

Сформульовано авторську редакцію статті 1285 ЦК України та запропоновано викласти її наступним чином:

«1. Якщо у складі спадщини є майно та/або права, які потребують утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, укладається договір про управління спадщиною, за яким одна сторона, установник управління, на стороні якого може виступати нотаріус, уповноважена посадова особа органу місцевого самоврядування або виконавець заповіту, за ініціативою осіб, які зацікавлені у збереженні цього майна та/або прав, передає другій стороні (управителеві)

на певний строк спадкове майно в управління, а друга сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

При укладенні договору про управління спадщиною, якщо установнику стало відомо про те, що спадкоємцем є недієздатна особа, установник зобов'язаний отримати письмову згоду на укладення цього договору від органів опіки та піклування за місцем проживання недієздатного спадкоємця.

Нотаріус вживає заходів з управління спадщиною за власною ініціативою, за заявою одного або кількох спадкоємців, виконавця заповіту, органу місцевого самоврядування, органу опіки та піклування або інших осіб, що зацікавлені у збереженні спадкового майна.

2. Управління спадщиною має здійснювати виключно суб'єкт підприємницької діяльності. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення усіх необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини протягом терміну дії договору про управління спадщиною. Якщо того вимагають інтереси спадкоємців, то управління спадщиною може передбачати повноваження управителя щодо розпорядження спадковим майном за умови отримання згоди на це установника управління.

3. Особа, яка управляє спадщиною, має право на винагороду за виконання своїх повноважень. Обсяг винагороди може бути визначеним за домовленістю сторін у твердій сумі, але не більше 10 відсотків вартості спадщини. У випадку отримання прибутку від комерційного використання спадщини управляючий спадщиною має право на отримання винагороди, яка визначається домовленістю сторін, але не може перевищувати десяти відсотків від розміру отриманого прибутку».

Доведено, що заходи щодо охорони та управління спадщиною повинні вживатися не лише з ініціативи осіб, зацікавлених у збереженні майна (спадкоємці, виконавець заповіту, орган місцевого самоврядування, орган опіки та піклування та ін.), а й з ініціативи нотаріуса. В іншому випадку

неприйняття заходів щодо охорони та управління спадщиною може призвести до втрати або пошкодження спадкового майна.

Визначено, що термін дії договору про управління спадщиною не повинен обмежуватися моментом появи спадкоємців або прийняття ними спадщини, а має бути обумовлений сторонами в тексті договору шляхом вказівки на певну календарну дату або вказівки на подію, яка має неминуче статися.

Набуло удосконалення положення про необхідність допущення застосування договору про управління майном з метою захисту майнових прав інтелектуальної власності, що стане можливим після внесення змін до положень частини 1 статті 1030 ЦК України, яку запропоновано викласти у наступній редакції: «1. Предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, у тому числі майнові права інтелектуальної власності, та інше майно».

Зазначено про те, що суб'єктний склад договору про управління спадщиною не може бути підставою для виокремлення цього договору у самостійний вид цивільно-правових договорів, оскільки основною системоутворюючою рисою договорів є їх спрямованість на досягнення певного правового результату, яким у випадку договору про управління спадковим майном є передача правомочностей з управління цим майном від установника управління до управителя. Також обсяг повноважень управителя майном не впливає на кваліфікацію договору про управління спадщиною як самостійного договору.

Доведено необхідність вдосконалення чинного цивільного законодавства України шляхом надання заповідачеві права визначати в заповіті особу управителя спадщиною. У цьому випадку засновник управління має враховувати волю заповідача щодо вибору особи управителя.

Зазначено, що договір про управління спадщиною повинен укладатися в простій письмовій формі, а якщо об'єктом спадкування є нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, то такий договір повинен підлягати нотаріальному посвідченню.

Зроблено висновок про те, що вдосконалення нормативного регулювання відносин з управління спадщиною має передбачати внесення змін до законодавства щодо чіткого визначення терміну дії відповідного договору. У законодавстві доцільно визначити мінімальний термін цього договору не менше 6 місяців у межах строків для прийняття спадщини, передбачених ч. 1 ст. 1270 ЦК України. Термін дії договору про управління спадщиною не повинен обмежуватися моментом появи спадкоємців або прийняття ними спадщини, оскільки таке обмеження значно знижує ефективність управління спадковим майном. Термін дії договору про управління спадщиною має бути обумовлений сторонами в тексті договору.

Встановлено, що управління може здійснюватися за договором про управління спадщиною одним чи кількома із спадкоємців з огляду на зацікавленість їх у збереженні всієї спадкової маси в цілому до моменту визначення індивідуальних часток кожного із спадкоємців.

На даний момент законодавцем не вимагається отримання дозволу органу опіки та піклування на укладення договору про управління майном, що успадковується недієздатною особою. В даному випадку такий дозвіл має бути отриманий обов'язково за умови, що установник знає про спадкування майна недієздатною особою.

Зроблено висновок про те, що показником ефективного виконання управителем своїх функцій є саме отримання прибутку від майна, яке знаходиться в управлінні. Тому у випадку отримання прибутку від комерційного використання спадщини управляючий спадщиною має право на отримання винагороди, яка визначається домовленістю сторін, але не може перевищувати десяти відсотків від розміру отриманого прибутку. Якщо

ж в результаті управління спадщиною майно не приносить прибуток, це може бути показником неефективного виконання управителем своїх функцій. Водночас можуть мати місце випадки, коли метою «управління» є лише підтримання майна в належному стані, забезпечення його певним захистом, або ж сам характер майна, яке знаходиться в управлінні, не передбачає отримання прибутку як такого. В даному випадку обсяг винагороди може бути визначеним за домовленістю сторін у твердій сумі, але не більше 10 відсотків вартості спадщини.

Встановлено, що припинення дії договору про управління спадщиною, крім загальних підстав, відбувається також: за ініціативою установника управління шляхом повідомлення управителя про припинення дії договору; за ініціативою управителя спадщиною; у разі визнання управителя спадщиною банкрутом.

Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору про управління спадщиною є важливим аспектом захисту прав спадкоємців та вигодонабувачів. Правові механізми, передбачені законодавством, дозволяють забезпечити справедливую компенсацію збитків та захистити інтереси всіх сторін договору. Проте, ефективність таких механізмів значною мірою залежить від належного правозастосування та дотримання принципів добросовісності та розумності у відносинах між сторонами.

Зазначено, що управитель у зв'язку з виконанням договору про управління спадщиною за відсутності його вини відповідає за борги лише за рахунок спадкового майна, переданого в управління. Відшкодування третім особам за рахунок спадкового майна відбувається у разі його вини у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язань або у разі виходу за межі повноважень за договором про управління спадщиною.

З метою якісного управління спадщиною пропонується, щоб в ролі управителя виступав суб'єкт підприємницької діяльності, який є спеціалістом

в даній сфері, що дасть можливість сподіватися на відповідальне ставлення такого управителя до покладених на нього обов'язків. Також він повинен здійснити страхування своєї професійної відповідальності, що також позитивно вплине на можливість забезпечення більш якісного захисту прав та інтересів спадкоємців.

Зазначено про встановлення відповідальності управителя за управління спадковим майном, яке знаходиться (опинилося) на не підконтрольних територіях, в зонах бойових дій, або ж зазнало пошкоджень, руйнувань внаслідок ракетних та інших ударів по території України.

Встановлено, що договір управління спадщиною має довірчий характер і укладається на користь третіх осіб – спадкоємців, на яких будуть покладатися витрати, пов'язані з утриманням та управлінням такою спадщиною, пропорційно до їхньої частки в спадковій масі. Встановлено, що істотними умовами договору про управління спадщиною є: предмет договору, розмір і форма плати за управління спадковим майном, строк договору, а також строк та порядок надання управителем звіту про свою діяльність. Пропонується не встановлювати граничний розмір винагороди управителя, а передбачити порядок визначення розміру плати шляхом фіксації її у відсотках від оціночної вартості спадкового майна на момент передачі його спадкоємцям.

Ключові слова: правочин, договір, спадкування, цивільні правовідносини, зобов'язання, договір про управління спадщиною, довірче управління, договір про управління майном, цифрова спадщина, спадкове майно, право власності, охорона спадкового майна, здійснення спадкових прав, відповідальність, воєнний стан.

SUMMARY

Uzunov S.O. The inheritance management contract under the civil law of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Ph.D. degree in specialty 081 – Law (field of knowledge 08 – Law). – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2025.

The dissertation is the first in the domestic science of civil law special comprehensive study, which proposes a conceptual approach to the formulation of an agreement on the management of inheritance under the civil law of Ukraine.

As a result of the study, it became possible to formulate individual provisions of scientific novelty and draw certain conclusions.

It was determined that the application of the norms of Chapter 70 “Property Management” of the Civil Code of Ukraine as a general legal regulation of relations arising from the agreement on the management of hereditary property will contribute to better management of the inheritance, since a person with the status of a business entity will be appointed as the manager of hereditary property. In addition, the institution of trust management of property contains methods of controlling the activities of the manager and determines his liability for violation of the interests of beneficiaries.

The author's version of Article 1285 of the Civil Code of Ukraine is formulated and it is proposed to state it as follows:

“1. If the inheritance includes property and/or rights that require maintenance, care, or other factual or legal actions to maintain it in proper condition, an inheritance management agreement is concluded, under which one party, the administrator, who may be represented by a notary, an authorized official of a local government body, or an executor of the will, at the initiative of persons interested in preserving this property and/or rights, transfers the inherited property to the other party (the administrator) for a certain period of time, and the other party undertakes, for a fee, to manage it on its own behalf in the interests of the administrator or the person specified by him (the beneficiary).

When concluding an inheritance management agreement, if the administrator becomes aware that the heir is an incapacitated person, the administrator is obliged to obtain written consent to conclude this agreement from the guardianship and trusteeship authorities at the place of residence of the incapacitated heir.

A notary shall take measures to manage the inheritance on his own initiative, at the request of one or more heirs, the executor of the will, a local government body, a guardianship and trusteeship body or other persons interested in the preservation of the inherited property.

2. The management of the inheritance shall be carried out exclusively by a business entity. The person managing the inheritance shall have the right to take all necessary actions aimed at preserving the inheritance during the term of the inheritance management agreement. If the interests of the heirs so require, the management of the inheritance may provide for the powers of the administrator to dispose of the inherited property subject to the consent of the administrator.

3. The person managing the inheritance shall have the right to remuneration for the performance of his powers. The amount of remuneration may be determined by agreement of the parties in a fixed amount, but not more than 10 percent of the value of the inheritance. In the event of profit from the commercial use of the inheritance, the administrator of the inheritance has the right to receive remuneration, which is determined by agreement of the parties, but cannot exceed ten percent of the amount of profit received.».

It has been proven that measures for the protection and management of the inheritance should be taken not only on the initiative of persons interested in the preservation of property (heirs, executor of the will, local government, guardianship and trusteeship body, etc.), but also on the initiative of a notary. Otherwise, failure to take measures for the protection and management of the inheritance may lead to the loss or damage of the inherited property.

It has been determined that the term of the inheritance management agreement should not be limited to the moment of the appearance of the heirs or their acceptance of the inheritance, but should be stipulated by the parties in the text of the agreement by indicating a certain calendar date or indicating an event that must inevitably occur.

The provision on the need to allow the use of a property management agreement for the purpose of protecting intellectual property rights has been improved, which will become possible after amendments to the provisions of Part 1 of Article 1030 of the Civil Code of Ukraine, which is proposed to be set out in the following wording: “1. The subject of a property management agreement may be an enterprise as a single property complex, real estate, securities, property rights, including intellectual property rights, and other property.”

It is noted that the subject composition of the inheritance management agreement cannot be the basis for separating this agreement into an independent type of civil law agreements, since the main system-forming feature of agreements is their focus on achieving a certain legal result, which in the case of an agreement on the management of inherited property is the transfer of powers to manage this property from the administrator to the manager. Also, the scope of the property manager's powers does not affect the qualification of the inheritance management agreement as an independent agreement.

The need to improve the current civil legislation of Ukraine is proven by granting the testator the right to determine the person of the estate administrator in the will. In this case, the founder of the administration must take into account the will of the testator regarding the choice of the person of the administrator.

It is noted that the inheritance management agreement must be concluded in simple written form, and if the object of the inheritance is real estate, an object of unfinished construction, a future real estate object, then such an agreement must be subject to notarial certification.

It is concluded that the improvement of the regulatory regulation of relations with the management of the estate should provide for amendments to the legislation to clearly define the term of the relevant agreement. It is advisable to determine in the legislation the minimum term of this agreement of at least 6 months within the terms for accepting the inheritance, provided for in Part 1 of Article 1270 of the Civil Code of Ukraine. The term of the inheritance management agreement should not be limited to the moment of the appearance of heirs or their acceptance of the inheritance, since such a restriction significantly reduces the efficiency of managing the inherited property. The term of the inheritance management agreement must be stipulated by the parties in the text of the agreement.

It is established that management may be carried out under the inheritance management agreement by one or more of the heirs, taking into account their interest in preserving the entire inheritance as a whole until the individual shares of each of the heirs are determined.

At the moment, the legislator does not require the permission of the guardianship and trusteeship body to conclude an agreement on the management of property inherited by an incapacitated person. In this case, such permission must be obtained provided that the settlor knows about the inheritance of property by an incapacitated person.

It was concluded that an indicator of the effective performance of the manager's functions is precisely the receipt of profit from the property under management. Therefore, in the case of receiving profit from the commercial use of the inheritance, the estate manager has the right to receive remuneration, which is determined by agreement of the parties, but cannot exceed ten percent of the amount of profit received. If, as a result of the management of the inheritance, the property does not bring profit, this may be an indicator of the ineffective performance of the manager's functions. However, there may be cases when the purpose of "management" is only to maintain the property in good condition, to

provide it with a certain protection, or the very nature of the property under management does not provide for the receipt of profit as such. In this case, the amount of remuneration may be determined by agreement of the parties in a fixed amount, but not more than 10 percent of the value of the inheritance.

It is established that the termination of the inheritance management agreement, in addition to general grounds, also occurs: at the initiative of the administrator by notifying the administrator of the termination of the agreement; at the initiative of the administrator of the inheritance; in the event that the administrator of the inheritance is declared bankrupt.

The liability of the parties for non-fulfillment or improper fulfillment of the inheritance management agreement is an important aspect of protecting the rights of heirs and beneficiaries. Legal mechanisms provided for by law allow for fair compensation for losses and protect the interests of all parties to the agreement. However, the effectiveness of such mechanisms largely depends on the proper application of the law and compliance with the principles of good faith and reasonableness in relations between the parties.

It is noted that the administrator, in connection with the execution of the inheritance management agreement, in the absence of his fault, is liable for debts only at the expense of the inherited property transferred to management. Compensation to third parties at the expense of the inherited property occurs in the event of his fault in the failure to fulfill or improper fulfillment of obligations or in the event of exceeding the limits of authority under the inheritance management agreement.

For the purpose of high-quality inheritance management, it is proposed that the role of the administrator be performed by a business entity that is a specialist in this field, which will make it possible to expect a responsible attitude of such an administrator to the duties assigned to him. He must also insure his professional liability, which will also positively affect the possibility of ensuring better protection of the rights and interests of the heirs.

It is noted that the administrator is responsible for the management of inherited property that is (has been) located in uncontrolled territories, in combat zones, or has suffered damage or destruction as a result of missile and other strikes on the territory of Ukraine.

It has been established that the inheritance management agreement is of a fiduciary nature and is concluded for the benefit of third parties - heirs, who will bear the costs associated with the maintenance and management of such inheritance, in proportion to their share in the inheritance. It has been established that the essential terms of the inheritance management agreement are: the subject of the agreement, the amount and form of the fee for managing the inherited property, the term of the agreement, as well as the term and procedure for the manager to submit a report on his activities. It is proposed not to establish a maximum amount of the manager's remuneration, but to provide for a procedure for determining the amount of the fee by fixing it as a percentage of the estimated value of the inherited property at the time of its transfer to the heirs.

Keywords: transaction, contract, inheritance, civil legal relations, obligations, inheritance management agreement, trust management, property management agreement, digital inheritance, inherited property, ownership, protection of inherited property, exercise of inherited rights, liability, martial law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Узунов С.О. Особливості довірчого управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2022. № 47. С. 44-49. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/47/7.pdf>

2. Узунов С.О. Укладання та виконання договору про управління спадковим майном: практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 494-498. URL: http://lsej.org.ua/6_2024/125.pdf

3. Узунов С.О. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в зарубіжних правових системах. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 491-497. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/71.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Узунов С.О. Довірче управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та IT*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. д. ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2021. С. 66-69. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f90d6d49-e114-4054-bfbc-bd5630db846a/content>

5. Узунов С.О. Чи існує довірча власність в Україні? *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової ; уклад. : Ю.Д. Батан, О.С. Бондарчук, В.С. Кучерявенко. Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-48. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7da7869b-a847-439b-a69d-900952a182a4/content>

6. Узунов С.О. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) / за ред. Н.Д. Маслій; К.І. Спасової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 87-90. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b55aee26-6ddd-4ac5-abdef01cb623d23a/content>

7. Узунов С.О. Особливості управління спадковим майном в країнах англо-саксонської системи права (на прикладі Англії та США). *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 17 травня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 205-208. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/275/9030/20301-1>

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ	15
1.1. Огляд літератури та вибір напрямків дослідження	15
1.2. Поняття та правова природа довірчого управління майном та договору управління майном	25
1.3. Поняття охорони спадкового майна та управління спадщиною	46
1.4. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в деяких зарубіжних правових системах	64
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОГОВОРУ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ	86
2.1. Загальна характеристика договору про управління спадщиною	86
2.2. Суб'єкти договору про управління спадщиною	113
2.3. Форма та зміст договору про управління спадщиною	129
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ	140
3.1. Виконання договору про управління спадщиною	140
3.2. Припинення договору про управління спадщиною	156
3.3. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору про управління спадщиною	162
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	205

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Оновлення цивільного законодавства України з урахуванням сучасних суспільно-політичних та економічних реалій, а також гармонізація із законодавством країн ЄС тісно пов'язані з впровадженням конструкції довірчого управління майном та, зокрема, управління спадщиною.

Спадщина може бути різномірною за складом не лише юридично, а й фізично, що зумовлює вжити відповідних заходів, спрямованих на її збереження й охорону, потребу в необхідних для цього фінансових витратах та інших ресурсів. Після відкриття спадщини в більшості випадків для забезпечення збереження спадкового майна достатньо здійснити такі дії, як опис та прийняття його на зберігання.

Проте на практиці виникають ситуації, коли до складу спадщини входить певне майно (підприємство як єдиний майновий комплекс, частка в статутному капіталі юридичної особи, цінні папери, виключні права тощо), яке потребує управління, оскільки невиконання юридичних дій з таким майном призведе до його зменшення або втрати.

Крім того, зростання кількості та різноманітності об'єктів, що входять до складу спадщини, особливо в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, створює нові виклики для правової системи України. Традиційні підходи до управління спадщиною потребують адаптації до реалій сучасного суспільства, де все більше з'являється новітніх об'єктів права власності, які не мають чіткого правового статусу в законодавстві України.

На сьогодні законодавством України не визначений статус таких новітніх об'єктів права власності, як цифрові валюти (або криптовалюти), токени та інші цифрові активи, які часто мають значну економічну цінність та можуть бути частиною спадщини. Відсутність чітких норм, які регулюють

довірче управління такими об'єктами, створює ризики як для спадкоємців, так і для інших учасників спадкових правовідносин.

Відповідно до ст. 1285 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), наявність у складі спадщини майна, що характеризується особливими вимогами до утримання, догляду чи інших дій для підтримання його в належному стані, є підставою для укладення договору про управління спадщиною. Такий договір укладається нотаріусом або відповідним органом місцевого самоврядування в разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту.

Проте існування вищенаведеної норми викликає велику кількість запитань стосовно практичного її застосування поряд із передбаченими ст.1283 ЦК України заходами щодо охорони спадщини.

По-перше, норма даної статті надає можливість укладення договору про управління спадщиною, однак не регламентує чітких умов укладення, виконання, правових наслідків невиконання або неналежного виконання такого договору, що не дає можливість однозначно визначити правову природу цього договору.

По-друге, не визначено, чи допускає законодавець можливість розширення складу учасників цього договору, оскільки в нормі ст. 1285 ЦК України зазначається лише про укладення договору про управління спадщиною нотаріусом, а у відповідних випадках також органом місцевого самоврядування лише за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту.

По-третє, проблемним слід визнати відсутність в ЦК України власне поняття управління майном, у зв'язку з чим досить часто виникають проблеми щодо визначення обсягу повноважень управителя.

Актуальність дослідження також підсилюється особливими обставинами, які склалися в Україні внаслідок воєнного стану. У цей період питання правового регулювання спадкових відносин набуває критичного значення, оскільки значна частина спадкового майна загинув

військовослужбовців може залишатися без належної охорони та управління. Це пов'язано з тим, що спадкоємці, які мають право на спадщину, часто перебувають за кордоном або не можуть вчасно прийняти спадщину через інші обставини, пов'язані з воєнними діями.

Зважаючи на це, дослідження договору про управління спадщиною за цивільним правом України має велике практичне значення. Науковий аналіз зазначених проблемних питань сприятиме формуванню правових механізмів, які дозволять ефективно управляти спадщиною, яка на сьогодні може включати як класичні (речі, майнові права, цінні папери тощо), так і новітні об'єкти права власності (криптовалюти, веб-сайти, акаунти у соціальних мережах тощо).

Правова визначеність у концептуальних підходах до правового регулювання управління спадщиною сприятиме забезпеченню захисту прав спадкоємців та подальшому розвитку правової системи України в контексті сучасних викликів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації й захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз правової природи договору про управління спадщиною за цивільним правом України, виявлення проблемних аспектів його правового регулювання та практичного застосування, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і правозастосовчої практики в цій сфері з

метою забезпечення ефективного захисту прав та інтересів спадкоємців чи інших зацікавлених осіб.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

проаналізувати стан наукових розробок, присвячених питанням, які стосуються управління спадщиною та визначити напрям дослідження;

проаналізувати поняття управління майном в цивільному праві та визначити правову природу договору про управління майном;

розглянути основні теоретичні підходи до управління майном та договору управління майном;

охарактеризувати поняття охорони спадкового спадщини;

дослідити правові основи управління спадщиною в цивільному праві України;

виявити особливості правового регулювання управління спадщиною;

провести порівняльний аналіз правового регулювання управління спадщиною в різних зарубіжних правових системах та визначити спільні риси й відмінності у підходах до управління спадщиною;

виявити найкращі практики зарубіжного досвіду, які можуть бути використані в українському законодавстві;

надати загальну характеристику договору про управління спадщиною;

визначити основні елементи договору про управління спадщиною;

визначити суб'єктний склад договору про управління спадщиною;

охарактеризувати зміст договору про управління спадщиною;

дослідити права та обов'язки сторін аналізованого договору;

розглянути процедуру та визначити основні вимоги до укладання договору про управління спадщиною;

дослідити практичні аспекти виконання договору про управління спадщиною та визначити основні проблеми, що виникають при виконанні договору;

розглянути правові підстави та порядок припинення договору про управління спадщиною;

визначити підстави відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання аналізованого договору;

запропонувати рекомендації для вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики у сфері управління спадщиною.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері укладання, виконання та припинення договору про управління спадщиною за цивільним правом України.

Предметом дослідження є договір про управління спадщиною за цивільним правом України.

Методи дослідження. Відповідно до мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Загальнонаукові методи (діалектичний; аналізу та синтезу; формально-логічний) є базовими юридичними прийомами, засобами дослідження всієї роботи, повною мірою втілюються у кожному підрозділі дисертації, виступають ґносеологічним та світоглядним обґрунтуванням пізнавальної діяльності. Зокрема, використання діалектичного методу пізнання правової дійсності дозволило проаналізувати різні доктринальні підходи до визначення правової природи договору про управління спадщиною в процесі збору, систематизації й обробки аналітичної інформації для проведення досліджень, а також сформулювати теоретичні висновки та пропозиції щодо удосконалення чинного цивільного законодавства України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Для дослідження проблем реалізації та виконання договору про управління спадщиною використовувалися такі загальнонаукові методи наукового дослідження, як аналіз і синтез (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Формально-логічний метод застосовувався для визначення понять «управління майном», «договір управління майном», «договір про управління спадщиною».

Спеціальні методи дослідження включають догматичний (формально-юридичний), порівняльно-правовий, історико-правовий методи та метод моделювання. Формально-юридичний (догматичний) метод застосовувався під час аналізу змісту правових норм договірного права та спадкового законодавства шляхом з'ясування їх змісту (підрозділи 2.1, 2.2., 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). Порівняльно-правовий метод дозволив виявити схожі та відмінні підходи у правовому регулюванні договору про управління спадщиною в деяких зарубіжних країнах, що дозволило зробити висновки щодо напрямів адаптації цивільного законодавства України до законодавства країн ЄС (підрозділ 1.4). Використання історико-правового методу дозволило визначити періоди становлення договору про управління спадщиною (підрозділ 1.3). За допомогою методу моделювання запропоновано конструкцію договору про управління спадщиною за умови застосування до цього договору норм Глави 70 ЦК України (підрозділ 2.1).

Теоретичну основу дослідження склали праці таких учених:

Т.В. Боднар, В.І. Борисова, В.В. Васильченко, М.К. Галянтич, А.В. Гончарова, С.Д. Гринько, А.Б. Гриняк, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.В. Жилінкова, Д.В. Журавльов, Ю.О. Заїка, Л.В. Козловська, О.В. Коротюк, В.М. Коссак, О.О. Кот, О.В. Кохановська, Л.В. Красицька, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, К.Г. Некіт, О.П. Печений, М.Д. Пленюк, С.О. Погрібний, З.В. Ромовська, С.Я. Рабовська, Є.О. Рябоконь, М.М. Сібільов, Н.Б. Солтис, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, К.І. Чижмарь, В.Л. Яроцький тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікованою науковою працею, у якій вперше у вітчизняній цивілістичній доктрині запропоновано концептуальний підхід до формулювання договору про управління спадщиною за цивільним правом України.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

визначено, що застосування норм Глави 70 «Управління майном» ЦК України в якості загальних до правового регулювання відносин, що виникають із договору про управління спадковим майном, сприятиме більш якісному управлінню спадщиною, оскільки управителем спадкового майна буде призначатися особа зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності. Крім того, інститут довірчого управління майном містить способи контролю за діяльністю управителя та визначає його відповідальність за порушення інтересів вигодонабувачів;

сформульовано авторську редакцію статті 1285 ЦК України та запропоновано викласти її наступним чином:

«1. Якщо у складі спадщини є майно та/або права, які потребують утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, укладається договір про управління спадщиною, за яким одна сторона, установник управління, на стороні якого може виступати нотаріус, уповноважена посадова особа органу місцевого самоврядування або виконавець заповіту, за ініціативою осіб, які зацікавлені у збереженні цього майна та/або прав, передає другій стороні (управителеві) на певний строк спадкове майно в управління, а друга сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

При укладенні договору про управління спадщиною, якщо установнику стало відомо про те, що спадкоємцем є недієздатна особа, установник зобов'язаний отримати письмову згоду на укладення цього договору від органів опіки та піклування за місцем проживання недієздатного спадкоємця.

Нотаріус вживає заходів з управління спадщиною за власною ініціативою, за заявою одного або кількох спадкоємців, виконавця заповіту,

органу місцевого самоврядування, органу опіки та піклування або інших осіб, що зацікавлені у збереженні спадкового майна.

2. Управління спадщиною має здійснювати виключно суб'єкт підприємницької діяльності. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення усіх необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини протягом терміну дії договору про управління спадщиною. Якщо того вимагають інтереси спадкоємців, то управління спадщиною може передбачати повноваження управителя щодо розпорядження спадковим майном за умови отримання згоди на це установника управління.

3. Особа, яка управляє спадщиною, має право на винагороду за виконання своїх повноважень. Обсяг винагороди може бути визначеним за домовленістю сторін у твердій сумі, але не більше 10 відсотків вартості спадщини. У випадку отримання прибутку від комерційного використання спадщини управляючий спадщиною має право на отримання винагороди, яка визначається домовленістю сторін, але не може перевищувати десяти відсотків від розміру отриманого прибутку»;

доведено, заходи щодо охорони та управління спадщини повинні вживатися не лише з ініціативи осіб, зацікавлених у збереженні майна (спадкоємці, виконавець заповіту, орган місцевого самоврядування, орган опіки та піклування та ін.), а й з ініціативи нотаріуса. В іншому випадку неприйняття заходів щодо охорони та управління спадщиною може призвести до втрати або пошкодження спадкового майна;

у зв'язку із наявністю законодавчої колізії між положеннями частини 1 статті 1032 ЦК України та частини 1 статті 1285 ЦК України щодо визначення установника управління, запропоновано внести зміни до частини 1 статті 1032 ЦК України і викласти її у наступній редакції: «1. Установником управління є власник майна, якщо інше прямо не передбачено законом»;

запропоновано доповнити частини 3 статті 61 Закону України «Про нотаріат» наступним реченням: «Управитель спадщиною має надавати звіт установникам про результати управління спадщиною не рідше ніж один раз на три місяці»;

визначено, що термін дії договору про управління спадщиною не повинен обмежуватися моментом появи спадкоємців або прийняття ними спадщини, а має бути обумовлений сторонами в тексті договору шляхом вказівки на певну календарну дату або вказівки на подію, яка має неминуче статися;

удосконалено:

положення про те, що управління може здійснюватися за договором про управління спадщиною одним чи кількома спадкоємцями з огляду на зацікавленість їх у збереженні всієї спадкової маси в цілому до моменту визначення індивідуальних часток кожного зі спадкоємців;

тезу про розмір винагороди за договором про управління спадщиною. Враховуючи те, що показником ефективного виконання управителем своїх функцій є саме отримання прибутку від майна, яке знаходиться в управлінні, запропоновано встановити розмір винагороди управителю у 10% від прибутку, який вдалося отримати внаслідок ефективного управління спадщиною. Якщо метою «управління» є лише підтримання майна в належному стані, забезпеченні його певним захистом, або ж сам характер майна, яке знаходиться в управлінні, не передбачає отримання прибутку як такого, пропонується в договорі про управління спадщиною передбачити винагороду, яка визначається за домовленістю сторін у твердій сумі, але не більше 10 відсотків вартості спадщини;

підстави та порядок відповідальності управителя за договором про управління спадщиною. Так, управитель у зв'язку з виконанням договору управління спадщиною за відсутності його вини відповідає за борги лише за рахунок спадкового майна, переданого в управління. Відшкодування третім

особам за рахунок спадкового майна відбувається у разі його вини у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язань або у разі виходу за межі повноважень за договором про управління спадщиною. Управитель повинен здійснити страхування своєї професійної відповідальності;

положення про те, що підстави припинення договору довірчого управління (стаття 1044 ЦК України) застосовуються до відносин щодо управління спадщиною, якщо вони не суперечать суті цих відносин. При цьому, не усі з передбачених частиною 1 статті 1044 ЦК України підстав припинення можуть бути застосовані до відносин з управління спадковою масою. Так, підстави, передбачені у пунктах 2, 3, 4, 8, 9 цієї статті, не застосовуються до відносин з управління спадщиною;

положення про необхідність допущення застосування договору про управління майном з метою захисту майнових прав інтелектуальної власності, що стане можливим після внесення змін до положень частини 1 статті 1030 ЦК України, яку запропоновано викласти у наступній редакції: «1. Предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, у тому числі майнові права інтелектуальної власності, та інше майно»;

дістало подальшого розвитку:

теза про те, що управління спадщиною є частиною стадії охорони спадкового майна, яка розпочинається з моменту відкриття спадщини незалежно від вжитих заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом, уповноваженою посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування чи виконавцем заповіту;

положення про те, що суб'єктний склад договору про управління спадщиною не може бути підставою для виокремлення цього договору в самостійний вид цивільно-правових договорів, оскільки основною системоутворюючою рисою договорів є їх спрямованість на досягнення певного правового результату, яким у випадку договору про управління

спадковим майном є передача правомочностей з управління цим майном від установника управління до управителя. Також обсяг повноважень управителя майном не впливає на кваліфікацію договору про управління спадщиною як самостійного договору;

теза про необхідність вдосконалення чинного цивільного законодавства України шляхом надання заповідачеві права визначати в заповіті особу управителя спадщиною. У цьому випадку засновник управління має враховувати волю заповідача щодо вибору особи управителя;

положення про те, що договір про управління спадщиною повинен укладатися в простій письмовій формі, а якщо об'єктом спадкування є нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, то такий договір повинен підлягати нотаріальному посвідченню.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані:

в науково-дослідній сфері – при подальших наукових дослідженнях проблем управління спадковим майном;

у правотворчості – як теоретичний матеріал при опрацюванні чи прийнятті законів та інших нормативних актів для удосконалення положень чинного договірної та спадкового законодавства;

у правозастосовній діяльності – для удосконалення нотаріальної та судової практики щодо забезпечення єдності застосування норм договірної та спадкового законодавства (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) від 31 січня 2025 року; Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність приватного нотаріуса Одеського міського нотаріального округу);

у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Спадкове право» та підготовці відповідних навчальних посібників, підручників тощо.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на: Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.; Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики» (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (м. Львів, 17 травня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладено у 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, а також у 4 тезах доповідей на наукових і науково-практичній конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань) та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації складає 211 сторінок, з яких основний текст – 183 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ

1.1. Огляд літератури та вибір напрямків дослідження

Проблеми спадкування завжди посідали чільне місце серед проблем цивільного права внаслідок невідворотності участі у спадкових правовідносинах усіх суб'єктів цивільного права в якості як спадкоємця, так і спадкодавця. Крім того, за даними судової статистики, спадкові справи є однією з трьох найпоширеніших категорій спорів у судовій практиці. Про різноманіття судових спорів зазначав Верховний Суд у Постанові Пленуму «Про судову практику у справах про спадкування» 7 від 30.05.2008 р. [48], зокрема, про можливість у судовому порядку встановлення факту родинних відносин зі спадкодавцем; про встановлення факту проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини; про встановлення факту ухилення особи від виконання обов'язку щодо спадкодавця; про встановлення факту проживання зі спадкодавцем однією сім'єю; про встановлення факту прийняття спадщини; про визнання заповіту недійсним; про надання права на спадкування; про поділ спадщини; про перерозподіл спадщини; про надання додаткового строку для прийняття спадщини; про примусове виконання заповідального відказу; про внесення змін до свідоцтва про право на спадщину; про визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним; про визнання недійсним спадкового договору тощо. Незважаючи на те, що інститут спадкування належить до найбільш стабільних, аналіз судової практики його застосування свідчить про наявність цілого ряду питань, вирішення яких лежить саме на теоретичному рівні.

Законодавчо забезпечена можливість визначити долю майна після смерті, передати його спадкоємцям є запорукою стабільності цивільних відносин. Принципове значення для будь-якого суспільства має конкретне вирішення питання про участь громадян у справедливому розподілі

майнових благ та долю таких благ після їх смерті [42]. Не менш важливим є й питання подальшої долі такого майна, враховуючи реалії останніх років: захоплення росією окремих територій України, повномасштабне вторгнення і як наслідок – наявність тимчасово окупованих територій, цивільні відносини на яких мають свої особливості, права є обмеженими, а відтак існують проблеми, пов'язані зі спадкуванням, збереженням спадщини й управлінням нею. У цей період питання правового регулювання спадкових відносин набуває критичного значення, оскільки значна частина спадкового майна загиблих військовослужбовців залишається без належної охорони та управління. Це пов'язано з тим, що спадкоємці, які мають право на спадщину, часто перебувають за кордоном або не можуть вчасно прийняти спадщину через інші обставини, пов'язані з воєнними діями.

Аналіз значної кількості наукової літератури з даного питання свідчить про багатогранність проблемних питань, які пов'язані зі спадкуванням: це і теоретичні основи спадкового права, і специфіка спадкових правовідносин, і, врешті, специфіка договорів у цій сфері.

Серед вітчизняних наукових досліджень, у яких був проведений ґрунтовний аналіз розвитку спадкового права, а також приділено увагу реалізації спадкових прав, зокрема, з використанням конструкції договору про управління спадщиною, для цілей цього дослідження, насамперед, слід відзначити дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Ю.О. Заїки «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» [44]. Зокрема, інтерес становить визначення науковцем поняття спадщини як майна, яке переходить у порядку спадкування. Так, «до складу спадщини входить право приватної власності померлого громадянина на різне майно: житловий будинок, квартиру, предмети домашнього користування, дачу, садовий будиночок, предмети домашнього господарювання, продуктивну та робочу худобу, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблену продукцію, транспортні засоби,

земельну ділянку, грошові кошти, акції, інші цінні папери й інше майно споживчого та виробничого призначення, яким громадянин володів, заставного права, емфітевзису, суперфіція, права на отримання авторського гонорару, права вимоги, що виникає з договірної зобов'язання, а також окремі особисті немайнові права автора» [44, с. 73-74]. Таким чином, йдеться про широке розуміння поняття «спадщина», яке включає майно, майнові та деякі немайнові права.

Не менш цікавими й безпосередньо пов'язаними з темою цього дисертаційного дослідження є також публікації автора стосовно договорів на управління спадщиною. Так, зокрема, в одній зі своїх останніх статей «Договір на управління спадщиною» науковець досліджує правову природу договору на управління спадщиною, його ознаки, предмет управління, аналізує зміст договору і підстави його припинення. На думку Ю.О. Заїки, «особливість договору на управління спадщиною полягає у тому, що передумовою договору є: 1) наявність у складі спадщини майна, яке потрібно: а) утримувати; б) доглядати; в) вчиняти інші фактичні чи юридичні дії для підтримання його у належному стані; 2) відсутність спадкоємців чи виконавця заповіту. Договір на управління спадщиною розрахований переважно на ті види майна, які потребують постійного менеджменту (професійного управління), і насамперед на нерухоме майно (підприємство як єдиний майновий комплекс, земельну ділянку тощо). Проте управління спадковим майном захищає не тільки приватні, а й публічні інтереси, забезпечує не лише виконання цивільно-правових зобов'язань, а й проведення заходів, пов'язаних із виконанням обов'язків публічно-правового характеру (сплату податків, обов'язкових зборів тощо)» [39, с. 29].

У колективній монографії «Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження)» автори торкаються питань управління спадщиною. Зокрема, наголошують на тому, що якщо у складі спадщини є майно, що потребує управління, догляду чи вчинення інших

фактичних або юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус ... у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи після пред'явлення свідоцтва про смерть спадкодавця укладає договір на управління спадщиною відповідно до ст. 1285 ЦК України. Робиться висновок про те, що «договір на управління спадщиною за своєю правовою природою є договором на управління майном, передбаченого ст. 1029 ЦК України» [158, с. 209].

Л.В. Козловська у своїй докторській дисертації «Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України» зазначає, що «розширення кола індивідуальних правових засобів, які можуть використовувати спадкоємці на стадії набуття та правового оформлення права на спадщину є загальною тенденцією лібералізації цивільно-правового регулювання, що пояснюється пошуками його ефективних шляхів поза примусовим впливом держави. У механізмі правового регулювання спадкових прав розпорядчо-організаційні правочини спадкоємців на стадії оформлення спадкових прав розглядаються як правові засоби індивідуального, приватного правового регулювання відносин спадкоємців щодо здійснення спадкових прав і правозмінюючих юридичних фактів у юридичному складі спадкування» [60, с. 21].

О.О. Терехова у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав», досліджуючи відповідні питання, робить висновок про те, що «управління спадковим майном є особливим способом охорони спадкового майна. Відповідно, особливість такого способу охорони спадщини обумовлюється саме об'єктом і полягає в обов'язковому поєднанні двох цілей: забезпеченні збереження переданого до управління спадкового майна та отримання прибутку від управління таким майном» [160, с. 7]. Не поділяючи загалом цей погляд на розуміння правової природи договору на управління спадщиною, зазначимо необхідність таких досліджень і

різноманітність точок зору, які в кінцевому підсумку слугують меті встановлення істини.

Наукове значення мають також коментарі ЦК України, у яких містяться наукові дослідження стосовно різних категорій спадкового права, доктринальні тлумачення законодавчих норм. Так, колектив авторів науково-практичного коментаря до ЦК України визначає поняття управління спадщиною як систему заходів, визначених у договорі, які вправі здійснювати управитель від власного імені в інтересах і на користь спадкоємців або відказоодержувачів, необхідних і достатніх для підтримання спадкового майна у належному стані [187, с. 457].

З позиції дослідження та практики застосування спадкового законодавства слід враховувати також положення науково-практичних коментарів, які були підготовлені С.Я. Фурса та Є.І. Фурса [174], В.В. Васильченко [14], Л.К. Буркацьким [12], О.В. Коротюк [63].

Автори науково-практичного посібника «Спадкове право України» аналізують загальні положення спадкового права і, зокрема, питання управління спадковим майном. Так, зокрема, досліджується конструкція і зміст статті 1285 ЦК України та робиться висновок про її вдосконалення й доповнення з метою поліпшення правового регулювання відносин, пов'язаних з управлінням спадщиною. Пропонується до наведених у частині 1 ст. 1285 ЦК України можливостей нотаріуса укладати договір про управління спадщиною з охоронцем, додати такі випадки: коли спадкоємці надають йому такі повноваження; коли за місцем знаходження всієї спадщини або її частини перебуває лише один із спадкоємців, який звернувся до нотаріуса з відповідною заявою про необхідність вжиття заходів по охороні спадщини [155, с. 482-483].

Значний інтерес у контексті дослідження становить також наукова праця «Правочини у сфері спадкового права» Орлова І.П. та Кухарева О.Є. У монографії комплексно досліджуються теоретичні та практичні проблеми,

пов'язані з особливостями вчинення правочинів у сфері спадкового права, а також дістали відображення сучасні доктрини та концепції у сфері спадкування. Зокрема, «сформульовано поняття правочинів у сфері спадкового права, визначено їх ознаки і специфіка. Зроблено висновок про те, що спадщина є особливим об'єктом цивільного права, що складається з майнових прав і майнових обов'язків. Це означає, що до складу спадщини входять не квартира, будинок, або автомобіль, а право на квартиру, будинок або автомобіль» [104, с. 15]. Крім того, зазначається, що іноді в ЦК України вживається термін «спадкове майно» (ст.ст. 1279, 1284), проте правники виходять із синонімічності термінів «спадкова маса», «спадщина», спадкове майно». Спадщина є об'єктом цивільних прав локального характеру і має місце лише у сфері спадкового права.

Окремо питання управління спадщиною і договору про управління спадщиною досліджує О.Є. Кухарев [69, с. 249-255], вважаючи найбільш ефективним способом управління спадщиною саме укладення договору управління спадковим майном із третьою особою. Доцільним, на думку науковця, є «укладення договору на управління спадщиною, що складається із підприємства як єдиного майнового комплексу, цінних паперів, майнових прав інтелектуальної власності, частки у статутному капіталі товариства, оскільки необхідним є вчинення юридичних чи фактичних дій з метою підтримання цього майна в належному стані. Важливим чинником також є отримання прибутку внаслідок такого управління. Цим же науковцем досліджувалися договори у сфері спадкового права» [73, с. 98-101].

Нові науково обґрунтовані позиції й погляди часом дозволяють по-новому поглянути на питання, які, здавалося б, вже давно вирішені і не викликають ніяких сумнівів. Саме цим і пояснюється інтерес до проблематики як загальних питань спадкового права, так і тих, що торкаються теми дослідження безпосередньо.

У дисертаційному дослідженні А.О. Гелич «Об'єкти спадкування за цивільним законодавством України» авторка здійснює правову характеристику спадщини як особливого об'єкта цивільних правовідносин. Зазначає, що в Книзі 6 «Спадкове право» ЦК України законодавець розрізняє поняття спадщини і спадкового майна. Так, поняття «спадщини» вживається у ст.ст. 1216, 1218-1221, 1226, 1227-1229, 1226, 1236, 1241, 1268-1282, 1285 ЦК України. Поняття «спадкове майно» вживається у ст.ст. 1283 і 1284 ЦК України, що присвячені охороні спадкового майна та врегульовують конкретні заходи охорони спадкового майна. Внаслідок цього науковиця робить висновок, що такі заходи здійснюються саме щодо конкретних майнових об'єктів – речей. Тоді як в нормах, у яких вживається термін «спадщина», йдеться саме про сукупність прав і обов'язків спадкодавця. Виходячи із характеристики правовідносин із спадкування, А.О. Гелич визначає спадщину як сукупність прав і обов'язків спадкодавця, які переходять до спадкоємців [24, с. 8].

Л.В. Лещенко здійснила ґрунтовне дослідження питань визначення складу спадщини за законодавством України. Авторка пропонує «поняття спадщини у якості правової єдності складових, компоненти якої об'єднані змістовними критеріями і перебувають у зв'язку, обумовленому призначенням спадщини та її складу в цивільному обороті» [79, с. 3].

Спадкові правовідносини в нотаріальній і судовій практиці дослідив Є.І. Фурса. У процесі дослідження зроблено висновок, що в основу понятійного апарату спадкового права покладено поняття «спадщина», яке включає майнові та деякі немайнові права спадкодавця і його обов'язки, які не можуть перевищувати розміру його прав. Щодо окремого застосування терміну «спадкове майно» автор ставить позитивно, виходячи з того, що воно має місце в нотаріальній практиці (вжиття заходів щодо охорони спадкового майна) [170, с. 7].

Цікавим є дослідження О.В. Скрипник «Юридичні конструкції спадкового права: теоретико-компаративістське дослідження», виконане при написанні дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у межах теорії права. Зокрема, досліджено конструкцію спадкового правонаступництва, об'єкту спадкового правонаступництва, об'єкту спадкування. Простежено різні форми законодавчої реалізації теоретичної конструкції «об'єкт спадкування», «спадкова (заповідальна) правоздатність», «спадкова (заповідальна) дієздатність» [150].

Наукові проблеми, пов'язані з визначенням учасників спадкових правовідносин та їх правовим статусом, були предметом наукового аналізу І.Г. Главач-Хомин. Питання, які мають значення для досліджуваної в цій дисертаційній роботі темі, авторка аналізує в підрозділі щодо правового статусу осіб, що забезпечують реалізацію спадкових прав. Йдеться про охорону та управління [25].

Проблемам права на обов'язкову частку присвятила своє дисертаційне дослідження А.М. Ковальчук. У контексті даного дисертаційного дослідження інтерес являють ті положення наукової праці, у яких йдеться про наявність в обов'язкового спадкоємця таких правових засобів здійснення його права на обов'язкову частку у спадщині: право на охорону й управління спадковим майном та інше [56].

Низка наукових досліджень присвячена проблемам правового регулювання спадкових відносин [192; 6; 147; 111], прав та обов'язків спадкоємців та спадкодавця [113].

Особливостям спадкування авторських прав присвячене дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Є.В. Фесенко [168]. Звернення до тематики наявності у складі спадщини прав інтелектуальної власності зумовлене подальшим ростом науково-технічного прогресу та застосуванням прогресивних технологій, і як наслідок -

зростанням долі об'єктів інтелектуальної власності, збільшенням їх вартості й цінності.

Цікавим також є дисертаційне дослідження Т.М. Мартинюк «Спадкове правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності» [88].

Декілька наукових досліджень були присвячені проблемам спадкового договору [83; 194], договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини [49], строкам у спадковому праві [169] та іншим актуальним і цікавим як в теоретичному, так і в практичному плані питанням.

У зв'язку з широкомасштабним вторгненням і запровадженням воєнного стану нагального вирішення потребують проблеми спадкування в цих надзвичайних умовах, особливо за участі військовослужбовців. Дані питання, вірніше, різні їх аспекти, є предметом аналізу науковців. Так, зокрема, досліджуються загальні питання захисту спадкових прав в умовах воєнного стану [54], особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану [26], заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану [36] та інше [109; 86; 70]. Проте жодне з них не стосується договору про управління спадщиною.

Кожне з проаналізованих досліджень містить цікаві як з теоретичної, так і з практичної точок зору висновки з питань, що є предметом відповідних досліджень, а також пропозиції щодо удосконалення діючого цивільного законодавства України, зокрема ЦК України.

Проведений огляд літератури за темою дослідження дає підстави для висновку про відсутність окремих монографічних досліджень, яких було б присвячено питанням договору про управління спадщиною. Попри досить велику кількість наукових досліджень стосовно спадкових правовідносин і окремих підстав їх виникнення, договорів у сфері спадкового права, саме питання договору про управління спадщиною поки що залишились поза увагою науковців. Зазначеним і зумовлюється обрання теми дослідження, її

актуальність, своєчасність і доцільність розгляду окреслених питань на монографічному рівні.

Відповідно, напрямками даного дослідження обрано вивчення поняття управління майном у цивільному праві встановлення правової природи договору про управління майном; аналіз основних теоретичних підходів до управління майном та договору управління майном; поняття охорони спадкового майна; правових основ управління спадщиною в цивільному праві України; виявлення особливостей правового регулювання управління спадщиною; порівняльний аналіз правового регулювання управління спадщиною в різних зарубіжних правових системах і визначення спільних рис та відмінностей у підходах до управління спадщиною; виявлення найкращих практик зарубіжного досвіду, які можуть бути використані в українському законодавстві; надання загальної характеристики договору про управління спадщиною; визначення основних елементів договору про управління спадщиною; визначення суб'єктного складу договору про управління спадщиною; характеристика змісту договору про управління спадщиною; дослідження прав та обов'язків сторін договору; розгляд процедури та визначення основних вимог до укладання договору про управління спадщиною; дослідження практичних аспектів виконання договору про управління спадщиною та основних проблем, що виникають при виконанні договору; розгляд правових підстав та порядку припинення договору про управління спадщиною; визначення підстав відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання договору; рекомендації для вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики у сфері управління спадщиною.

1.2. Поняття та правова природа довірчого управління майном та договору управління майном

Концепції права власності та управління майном відрізняються в англосаксонській та континентальній правових системах. Наприклад, англо-американське право розрізняє «право загальне» і «право справедливості», що пов'язано з існуванням інституту трасту, тоді як континентальні правові системи, включаючи українську, не мають такої класифікації. Водночас, англо-американське право не використовує поділ на речові та зобов'язальні права.

В англо-американській правовій системі довірча власність є правом, наданим довірчому власнику, яке обмежене конкретною метою, що повинна бути здійснена в інтересах певних осіб. Це означає, що майно передається в довірчу власність із чітко визначеною метою.

Особливість довірчої власності полягає в характері прав, які існують для довірчого власника. Довірчий власник отримує повне право власності, а установник втрачає цей титул, передаючи майно для досягнення визначених цілей в інтересах конкретних осіб. Проте установник зберігає виключні права на контроль, надання згоди на розпорядження та/або відчуження майна до закінчення терміну довірчої власності. Установник також має право вимагати повернення титулу власності в разі настання обставин, що припиняють довірчу власність, таких як погашення боргу або досягнення іншої визначеної мети. Наприклад, повернення майна може бути зумовлене завершенням будівництва, досягненням повноліття або поверненням вигодонабувача з відрядження.

Довірчий власник використовує право власності виключно для виконання зобов'язання, яке забезпечується майном, або досягнення іншої визначеної мети. Він може відчужувати майно, передавати його в заставу чи накладати інші обмеження лише для досягнення мети, визначеної установником.

Якщо зобов'язання не виконується належним чином, довірчий власник може реалізувати майно, якщо це не суперечить умовам договору або закону. Особливості довірчої власності також обумовлюють обмеження стосовно стягнення на таке майно, яке не включається до ліквідаційної маси у випадку банкрутства установника або управителя. Правила довірчої власності зазвичай не поширюються на заставу товарів, які перебувають в обігу або переробці.

Положення про право довірчої власності управителя на майно є достатньо новим для цивільного права України, а також для більшості країн континентальної правової системи. У цих країнах, де загальне поняття довірчої власності не закріплено, використовуються лише деякі його різновиди, такі як забезпечувальне право власності. Це право ґрунтується на правочинах, які передбачають передачу майна у власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

ЦК України вперше ввів у національне право договір управління майном як самостійний тип договору і спосіб здійснення прав на чуже або власне майно з визначеною метою, закріпивши це в окремій главі (Глава 70 «Управління майном»), яка розташована в Розділі III «Окремі види зобов'язань». Це свідчить про те, що у початковій редакції ЦК України довірче управління визнано як зобов'язальне правове відношення [185].

Правила, встановлені цією главою, не мають аналогів у попередніх цивільних кодексах України (ЦК УРСР 1963 та 1922 років) [95].

За своєю природою, довірча власність є речовим правом, яке належить довірчому власнику, але обтяжене зобов'язанням діяти в чужому інтересі, тобто в інтересах установника або вигодонабувача. В Україні у довірчого власника є всі повноваження власника, але з певними обмеженнями.

На відміну від англо-американського трасту, де право власності може бути «розщепленим» (декілька осіб можуть мати різні титули власності на один і той самий об'єкт), в українському праві довірчий власник залишається

єдиним суб'єктом речового права. Установник та третя особа (вигодонабувач) мають лише зобов'язальні права, тобто вони можуть вимагати від довірчого власника певних дій або утримання від них [97].

Право довірчої власності може бути встановлене з різними цілями, такими як забезпечення виконання зобов'язань або досягнення комерційних, благодійних чи інших цілей. Існують два основних типи довірчої власності, залежно від її призначення: забезпечувальна довірча власність та номінальна довірча власність.

Забезпечувальна довірча власність (фідуціарний заклад) є особливим способом забезпечення зобов'язань, при якому право власності на майно передається кредиту (довірчому власнику) для забезпечення виконання боржником своїх зобов'язань. Майно залишається в користуванні боржника до повного виконання зобов'язання. У разі невиконання зобов'язання довірчий власник має право продати чи якимось іншим чином розпорядитися майном, щоб задовольнити свої вимоги за рахунок виручених коштів. Таке майно не включається до конкурсної маси боржника під час банкрутства.

Якщо боржник затримує погашення заборгованості, кредитор може вдатися до реалізації об'єкта довірчого забезпечення для покриття своїх вимог за рахунок отриманих від продажу коштів. Після відмови боржника від погашення або неможливості викупу об'єкта забезпечення будь-які обтяження права власності кредитора на майно скасовуються, а боргове зобов'язання припиняється [155, с. 25]. Неакцесорність забезпечувального права власності означає, що воно існує незалежно від основного зобов'язання і для припинення довірчої власності необхідно провести фактичну передачу майна.

ЦК України у ч. 2 ст. 316 встановлює чіткий перелік підстав для виникнення відносин з управління майном, обмежуючи їх договором або законом. Він не передбачає можливості створення таких відносин на основі

одностороннього правочину, юридичного вчинку чи інших форм волевиявлення власника [167, с. 46-49].

Право довірчої власності за цивільним законодавством України здійснюється особисто довірчим власником, виключно з метою управління майном, визначеною установником.

Установником за договором управління майном або законом можуть встановлюватися обмеження для довірчого власника щодо здійснення права довірчої власності.

Управління майном може виникати як за волею власника, так і без неї. Договір управління майном є єдиною підставою для виникнення управління за бажанням власника, який має право передати своє майно в управління.

У ситуаціях, коли воля власника відсутня або паралізована через незалежні від нього обставини, управління майном може бути створене на підставі юридичного складу. Цей склад включає адміністративний акт (наприклад, рішення суду або органу опіки та піклування) та договір з управителем, який безпосередньо формує управління майном. У таких випадках установником управління може виступати інша особа, наприклад, орган опіки та піклування або виконавець заповіту, однак сам договір між установником і управителем залишається основною підставою для виникнення управління майном [29, с.121-125].

Стаття 1029 ЦК України визначає договір управління майном і передбачає два види прав управителя на майно, передане в управління: право управителя на чуже майно (власником якого залишається установник) або право довірчої власності (коли право власності переходить від установника до управителя).

Згідно з частиною 1 ст. 1029 ЦК України, договір управління майном передбачає, що одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (управителю) майно в управління на певний строк, а управитель

зобов'язується здійснювати управління майном за плату в інтересах установника або вказаної ним особи (вигодонабувача) [185].

Такий договір може бути реальним або консенсуальним, залежно від випадку, і є двостороннім, оплатним, строковим правочином. Предметом договору є дії управителя, які необхідні для управління майном в інтересах установника або третьої особи, з урахуванням обмежень, визначених договором або законом.

Особливістю реального договору є те, що договір вважається укладеним лише після фактичної передачі майна управителю. Проста домовленість про передачу майна не створює правових наслідків, і договір вважається попереднім, доки майно не буде передано. Якщо договір укладено до передачі майна, установник має право відмовитися від його виконання.

Спеціальні випадки, як-от управління корпоративними правами чи нерухомим майном, можуть вимагати укладення консенсуального договору. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 1029 ЦК України, якщо в управління передається нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, то довірча власність на отримане в управління майно виникає з моменту її державної реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно [186].

З точки зору обов'язків, договір управління майном є двостороннім: кожна сторона має права та обов'язки. Установник зобов'язується передати частину майна управителю, не здійснювати дій, що заважають управлінню, і має право контролювати виконання договору й отримувати вигоди від управління. Управитель зобов'язаний діяти в інтересах установника або вигодонабувача, надаючи звіт про свою діяльність, і має право на винагороду за виконання своїх обов'язків.

Договір управління майном залишається двостороннім навіть у разі, коли вигодонабувачем призначається третя особа. Додавання третьої сторони

– вигодонабувача – не перетворює договір на трьохсторонній. Він лише набуває властивостей договору на користь третьої особи, оскільки для вигодонабувача договір створює лише права, а не обов'язки. В такому договорі управитель виступає як боржник, зобов'язаний виконати умови договору, тоді як установник управління є кредитором.

Залежно від спрямованості виконання зобов'язань, договір управління майном може бути договором на користь сторін (коли установник сам виступає вигодонабувачем) або договором на користь третьої особи (коли вигодонабувачем є інша особа).

Договори управління майном, укладені в інтересах вигодонабувача, підпадають під загальні положення договорів на користь третьої особи. У таких договорах управитель виконує певні дії не для установника, а для вигодонабувача, що звільняє управителя від зобов'язань перед установником [71].

Вигодонабувач, хоча і є учасником правовідносин, що виникають з договору, не стає його стороною. Проте виконання договору можуть вимагати як установник, так і вигодонабувач.

Договір управління майном має особливий характер, що проявляється в високому ступені довіри між сторонами і важливості особистості учасників. Це відображається у специфіці предмета договору, наданні управителю широких повноважень, які обмежені лише законом і волею власника, а також у підвищених вимогах до відповідальності управителя та можливості припинення договору через втрату довіри.

Управитель наділяється значними повноваженнями з управління чужим майном, що включає вчинення різноманітних юридичних і фактичних дій, необхідних для управління. Тому договір управління не може укладатися для виконання одноразових дій. Наприклад, договір, за яким управитель зобов'язується продати вексель на фондовому ринку, не є договором

управління майном, оскільки стосується лише разової послуги, а не управління чужим майном [17, с. 245-252].

Управління майном є особливим способом реалізації права власності в інтересах іншої особи, де управитель зобов'язаний діяти в інтересах вигодонабувача та/або установника. Це означає, що управитель повинен здійснювати свої дії з належною дбайливістю, дотримуючись закону, з метою збереження та примноження вартості переданого в управління майна. Дії управителя мають бути виваженими і не піддаватись не виправданому ризику, так, як би діяв сам установник у подібних обставинах.

Як зазначає Р.А. Майданик, дії управителя в інтересах вигодонабувача або установника повинні бути ретельно продуманими, відповідати законодавству, мати на меті збереження і збільшення вартості переданого майна, і бути здійснені без зайвих ризиків, так, як би їх здійснив сам установник за аналогічних умов [95, с. 693].

І.В. Венедіктова визначає довірче управління як самостійну ініціативну діяльність управителя, спрямовану на реалізацію чужих суб'єктивних прав і обов'язків. Ця діяльність може бути орієнтована на збереження цілісності або приріст переданого у довірче управління майна, а також на усунення ризиків зменшення його вартості чи виникнення збитків від його неналежного використання [16, с. 61].

Згідно з ЦК України, договір управління майном регулюється як договір про надання послуг (глава 63 ЦК України), де послуги надаються особою, яка виконує управлінські функції, і ефект такої діяльності полягає в процесі надання послуги, а не у створенні конкретного матеріального результату. Управитель здійснює юридичні та фактичні дії з управління майном, яке передано в довірчу власність, близьке до речового права, але обтяжене зобов'язальними відносинами.

Договір управління є окремим видом договору, за яким право власності реалізується в інтересах іншої особи, і має довірчий характер та специфічні

умови для учасників. Цей договір є змішаним правовим інститутом, що поєднує елементи речових і зобов'язальних прав. Відносини між управителем й установником є відносними, але делеговані повноваження на управління майном надають їм ознаки абсолютного правовідношення [64; 27].

Стаття 1030 ЦК України визначає, що «предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, крім майнових прав інтелектуальної власності, та інше майно» [185].

Основні характеристики договору управління та особливості довірчого управління свідчать, що об'єктом цього договору можуть бути:

1. Індивідуально визначене та юридично відокремлене майно, оскільки договір не дозволяє змішування майна в управлінні з майном управителя.
2. Майно повинно бути власністю спадкодавця.
3. Майно не може бути споживною річчю.

Не всі цивільні права можуть бути передані в управління. Зокрема, грошові кошти зазвичай не є предметом договору управління, якщо тільки закон прямо не дозволяє таке управління (ч.2 ст. 1030 ЦК України).

«Грошове управління» відрізняється від управління індивідуально визначеними речами згідно з ЦК України і не повністю підлягає його регулюванню через особливу правову природу грошей. Грошові кошти є специфічним об'єктом управління, оскільки більшість із них існує в безготівковій формі, що накладає певні обмеження й особливості на їх передачу в управління. Безготівкові гроші представлені як право вимоги після видачі або перерахування конкретної суми. Коли готівка потрапляє в банк, вона конвертується в банківський рахунок або вклад, а після проведення необхідних операцій клієнт отримує відповідні купюри. При внесенні готівкових грошей на рахунок вони переходять у власність банку або іншої кредитної установи та стають анонімними. Таким чином,

безготівкові гроші є зобов'язальним правом вимоги, яке може бути об'єктом майнового обороту і має певну економічну цінність.

Сучасні механізми обліку грошей дозволяють їх управління на специфічному рахунку або в іншому місці, що робить можливим довірче управління грошовими коштами в деяких випадках. Індивідуалізація безготівкових грошей здійснюється через їх перерахування та зберігання на окремому рахунку, відкритому виключно для коштів конкретного довірителя. Однак іноді економічно вигідно об'єднувати кошти різних довірителів на одному рахунку для інвестування, створюючи взаємні (колективні) фонди.

При спільному інвестуванні гроші різних довірителів змішуються, і фізично відокремити кошти кожного довірителя неможливо. Для індивідуалізації таких коштів використовують цінні папери колективного інвестування, які підтверджують право вимоги на кошти пропорційно частці у фонді. У багатьох країнах цей підхід називається «інвестиційними фондами». Незважаючи на змішування коштів і неможливість їх фізичної індивідуалізації, законодавство дозволяє передавати ці кошти в довірче управління, оскільки вони призначені для подальшого вкладення в індивідуально визначене майно, таке як цінні папери або нерухомість.

Управління грошовими коштами можливе лише спеціалізованими фінансовими установами, такими як комерційні банки та інвестиційні фонди. Управителями грошовими коштами можуть бути лише ці організації, і мова йде про управління безготівковими грошима або майновими правами, що представляють собою зобов'язальне право вимоги, яке може бути об'єктом майнового обороту і має певну економічну цінність.

За договором управління грошовими коштами установник (клієнт комерційного банку чи іншої фінансової організації) передає визначену суму грошей установі, щоб остання за своїм розсудом виконала різні дії для збільшення їх вартості. До таких дій відносяться купівля цінних паперів,

валюти (з подальшим поміщенням її у вклади), придбання валютних цінностей та їх зберігання, а також розміщення грошових коштів в різних фінансових активах. Управитель при виконанні договору має повідомляти третім особам про свій статус управителя. Кошти, передані в управління, повинні зберігатися на окремому рахунку. Договір може також передбачати обов'язок управителя передавати частину доходів від використання грошових коштів установнику або визначеному вигодонабувачу. Якщо така умова в договорі відсутня, управитель зобов'язаний постійно управляти всією сумою з метою її збільшення і повернення установнику після закінчення строку договору.

Відповідно до ч.3 ст. 1030 ЦК України, для забезпечення відокремлення майна, переданого в управління, використовуються два способи: технічне та юридичне відокремлення.

Технічне відокремлення здійснюється шляхом відображення майна на окремому балансі та ведення самостійного обліку. Для розрахунків, пов'язаних з управлінням, управителю відкривається окремий банківський рахунок.

Юридичне відокремлення майна досягається відповідно до ст. 1040 ЦК України, яка дозволяє обмежений порядок звернення стягнення на майно, передане в управління, за вимогою кредитора установника управління.

Майно і майнові права, які управитель набуває в процесі управлінських дій, стають частиною майна, що перебуває в управлінні (ч. 4 ст. 1030 ЦК України). Зобов'язання, що виникають в результаті таких дій, покриваються за рахунок цього майна. Це означає, що будь-які прирости або збитки від діяльності управителя впливають на склад і вартість майна в управлінні. Оскільки власником майна залишається установник, плоди, продукція та доходи від використання майна також належать йому. Управитель зобов'язаний повернути установнику всі плоди, продукцію і доходи, якщо

вони не були передані або витрачені під час управлінського процесу, навіть якщо ці доходи були спрямовані вигодонабувачу.

Що стосується форми договору управління, ч. 1 ст. 1031 ЦК України визначає, що договір управління має укладатися в простій письмовій формі. Недотримання письмової форми не робить договір недійсним, але ускладнює підтвердження факту укладення договору. У разі виникнення спору підтвердженням укладення договору можуть бути письмові документи, переписка або свідчення свідків [19; 93; 114].

Особливості форми договору управління нерухомим майном регулюються ч.2 ст.1031 ЦК України, відповідно до якої договір управління нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, майбутнім об'єктом нерухомості потребує нотаріального посвідчення. Якщо цих вимог не дотримано, договір вважається недійсним.

Відповідно до ст. 1032 ЦК України установником управління може бути власник майна або, в особливих випадках, особи, які не є власниками, такі як органи опіки, піклування, опікуни або нотаріуси, коли воля власника відсутня з причин, що не залежать від нього. Особа, яка володіє майном на іншому правовому титулі, ніж право власності, не може бути установником, якщо закон не передбачає інакше. Наявність титулу власника є критично важливою для дійсності договору управління; якщо у момент укладення договору установник не є власником, договір може бути визнаний недійсним [183].

Установник управління також може бути особою, яка володіє виключними або зобов'язальними правами, такими як права вкладників кредитних організацій або власників бездокументарних цінних паперів. У цьому випадку установник виступає як володілець прав, але не як власник майна.

Частина 2 ст.1032 ЦК України забороняє фізичним особам, місце перебування яких невідоме або які визнані безвісно відсутніми, бути

установниками управління. У таких випадках установником може бути орган опіки та піклування.

Відповідно до ст.1033 ЦК України «у разі необхідності професійного управління майном, над яким встановлено опіку, орган опіки та піклування може виступати установником управління й укласти договір управління майном з опікуном або іншою особою, яка може бути управителем» [185].

Згідно з ч. 3 ст.1032 ЦК України, опікун, з дозволу органу опіки та піклування, може бути установником управління майном, якщо власником є малолітня особа або особа, яка визнана недієздатною.

Частина 4 ст. 72 ЦК України зазначає, що якщо у власності підопічного наявне нерухоме майно або майно, яким потрібно безперервно управляти, опікун може самостійно ним управляти, з дозволу органу опіки та піклування, або укласти з іншою особою договір управління цим майном.

Орган опіки та піклування може також виступати установником управління майном до моменту встановлення опіки й призначення опікуна над фізичною особою відповідно до ст. 65 ЦК України.

Малолітня особа (тобто фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років) не може бути установником, оскільки відповідно до ст. 31 ЦК України, така особа не має права самостійно здійснювати переважну більшість правочинів, за винятком дрібних побутових та тих, що стосуються особистих немайнових прав на результати інтелектуальної або творчої діяльності, які охороняються законом [32].

Фізична особа, яка визнана недієздатною, не може бути установником управління. Недієздатність особи визначається судом у разі, коли через хронічний або стійкий психічний розлад вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій чи керувати ними. Рішення суду про визнання особи недієздатною набирає законної сили з моменту його ухвалення. Якщо після цього буде виявлено, що особа, яка була установником управління, є недієздатною, договір управління може бути визнаний недійсним залежно від

моменту виникнення недієздатності. У разі визнання установника недієздатним після укладення договору, повноваження та обов'язки установника переходять на його опікуна або орган опіки та піклування.

Згідно з ч. 4 ст. 1032 ЦК України, якщо власником майна є неповнолітня особа, вона може бути установником управління лише за дозволом батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Неповнолітня особа має обмежену цивільну дієздатність і може здійснювати правочини, прямо передбачені ч. 1 ст. 32 ЦК України, але договір управління до них не входить. Тому укладання договору управління майном можливе лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

У випадку переходу права власності на майно до неповнолітньої особи (наприклад, у випадку спадкування чи дарування), також необхідна згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника відповідно до ч. 4 ст. 32 ЦК України.

Згідно з ч. 2 ст. 33 ЦК України, «неповнолітня особа, яка є установником управління майном і уклала договір за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, несе особисту відповідальність за порушення договору» [185]. У разі недостатності майна у неповнолітньої особи для відшкодування збитків, відповідальність за це несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник.

Згідно з ч. 5 ст. 1032 ЦК України, коли власником майна є особа з обмеженою цивільною дієздатністю, управління цим майном здійснює піклувальник. Згідно з ч. 3 ст. 37 ЦК України, правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою з обмеженою цивільною дієздатністю за згодою піклувальника. Ч. 5 ст. 1032 ЦК України є спеціальною нормою, що регулює управління майном осіб з обмеженою цивільною дієздатністю, і має перевагу над загальними положеннями ЦК України.

Стаття 1033 ЦК України визначає правовий статус управителя. Управління майном переважно здійснюється професійними організаціями. Управителями можуть бути лише комерційні організації або фізичні особи, які мають статус суб'єкта підприємницької діяльності (фінансові установи, кредитні організації, емітенти цінних паперів, професійні учасники ринку цінних паперів, а також індивідуальні підприємці).

Органи державної влади та місцевого самоврядування, що виконують публічно-правові функції і не займаються підприємницькою діяльністю, за виключеннями, встановленими законом, не мають права бути управителями.

Відповідно до ч. 3 ст. 1033 ЦК України, вигодонабувач не може бути управителем, оскільки управління має здійснюватися виключно в інтересах інших осіб, крім оплати, передбаченої умовами договору.

Згідно з ч. 4 ст. 1033 ЦК України, управитель діє від свого імені стосовно будь-якого майна, що перебуває в його довірчій власності або управлінні. Це означає, що управитель не потребує довіреності для участі в загальних зборах акціонерів, чиї акції він управляє.

Щоб управитель вважався довірчим власником, це має бути чітко зазначено в договорі управління майном. Як довірчий власник, управитель має право володіти, користуватися і розпоряджатися майном відповідно до закону та умов договору управління.

Стаття 1034 ЦК України регулює правовий статус вигодонабувача в договорах управління майном. Загальне правило полягає в тому, що вигоди від майна, яке передане в управління, належать установникові управління. Це правило є диспозитивним, тобто сторони можуть його змінювати або доповнювати в договорі.

Вигодонабувач отримує всі або частину доходів та вигод від управління майном. Його права регулюються нормами про договір на користь третьої особи (ст. 636 ЦК України). Вигодонабувач має право

вимагати виконання договору, повернення об'єкта управління, а також усунення порушень своїх прав, включаючи можливість звернення до суду.

Вигодонабувач не бере участі в укладенні договору, але з моменту його укладення має право на отримання вигоди від майна. Вигодонабувач може бути фізичною або юридичною особою, державою, або навіть недієздатною особою через призначення формальних вигодонабувачів.

Установник управління може вказати особу, яка має право отримувати вигоди від управління майном. Такий договір вважається договором на користь третьої особи.

Вигодонабувач має лише права і не несе обов'язків за договором. Він може вимагати виконання договору та отримання вигод через позов до управителя, якщо останній не виконує зобов'язання.

Як особа, що уклала договір, так і вигодонабувач мають право вимагати виконання договору. Це право може бути реалізоване через подання позову.

Спадкоємці набувають можливість реалізувати свої права, що впливають з цього договору, лише після отримання свідоцтва про право на спадщину. Інші особи (кредитори, відказоодержувачі тощо), які претендують на отримання частини майна із загальної спадкової маси, перебувають у відносних зобов'язальних правовідносинах зі спадкоємцями, які, виступаючи стороною таких правовідносин, несуть тягар виконання покладених на них зобов'язань як правонаступники в межах вартості переданого їм спадкового майна. Водночас у чинному законодавстві відсутня вказівка на те, що вигодонабувачами за договором у цьому випадку можуть бути тільки спадкоємці. На нашу думку, слід визнати кредиторів спадкодавця та відказоодержувачів як вигодонабувачів, що дозволить зрівняти у правах спадкоємців і кредиторів спадкодавця у питанні впливу на збереження спадкового майна.

Отже, стаття 1034 ЦК України визначає вигодонабувача як особу, яка, хоча і не бере безпосередньої участі в укладенні договору, має право на вигоди від управління майном, а управитель зобов'язаний виконувати умови договору на користь вигодонабувача.

Вигодонабувач може зберегти та реалізувати своє суб'єктивне право тільки після того, як повідомить управителя про свій намір. Наприклад, вигодонабувач може подати заяву відразу після укладення договору, заявивши про готовність прийняти виконання, або звернутися пізніше за отриманням доходів від управління. Після такої заяви свобода дій установника управління і довірчого управителя стає певною мірою обмеженою. З моменту, коли третя особа виявляє намір скористатися своїм правом, сторони, якщо інше не передбачено законом, іншим правовим актом або договором, не можуть розірвати або змінити договір без згоди цієї особи.

Якщо вигодонабувач відмовляється від права, яке йому надане договором, особа, що уклала цей договір (установник), має право скористатися цим правом, якщо це не суперечить суті договору. Управитель не має права скористатися цим правом, оскільки вигодонабувачем бути не може (ч. 3 ст. 1033 ЦК України).

Заборона на внесення змін до договору або його розірвання без згоди вигодонабувача після того, як він вступив у свої права, пояснюється не тільки захистом його прав, але й інтересами його кредиторів. Якщо вигодонабувач дізнався про своє право і погодився на виконання, він враховує своє нове майнове становище і сподівається на доходи від майна. Без змін у майновому стані він, ймовірно, не взяв би на себе певні зобов'язання. Тому, щоб забезпечити стабільність майнового становища вигодонабувача і його кредиторів, сторони, які уклали договір на користь третьої особи, не можуть змінювати або розривати цей договір без згоди вигодонабувача, якщо інше не передбачено. Це також обумовлено обмеженням ЦК України щодо одночасного виконання обов'язків і прав

кількома учасниками договору управління. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 1033 ЦК України, вигодонабувач не може бути управителем, оскільки управитель повинен діяти виключно в інтересах вигодонабувача і не має права використовувати довірене майно для власних потреб, окрім випадків, коли це прямо передбачено договором як плата за виконання обов'язків з управління майном.

Що стосується строку договору управління майном, то він визначається відповідно до ст. 1036 ЦК України. ЦК України, договір управління майном визначається як «строковий договір, де одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителю) майно на певний строк. Якщо сторони не визначили строк договору, він вважається укладеним на п'ять років. Оскільки умова про строк не є істотною для договору управління майном, ... договори управління з невизначеним строком вважаються укладеними на п'ять років, згідно із законом, і не вважаються такими, що не укладені» [185].

За змістом ч. 2 ст. 1036 ЦК України «у разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну договору управління майном після закінчення його строку договір вважається продовженим на такий самий строк і на тих самих умовах.

Для припинення договору управління майном у зв'язку із закінченням його строку заінтересована сторона повинна направити до дати закінчення договору письмову заяву про припинення або зміну договору управління після його закінчення з підтвердженням її отримання другою стороною. Для припинення договору управління, укладеного в нотаріальній формі, заява про його припинення або зміну повинна бути нотаріально посвідчена» [183].

Права та обов'язки управителя щодо здійснення управління майном регулюються ст. 1037 ЦК України, хоча визначеними їх складно назвати.

Так, стаття 1038 ЦК України передбачає, що «управитель має повноваження володіння, користування та розпорядження майном, яке

перебуває в управлінні, але це не передбачає передачу права власності на це майно. Управитель діє в межах, визначених договором та законом, і має здійснювати управлінські дії з метою збереження та примноження вартості майна, враховуючи його специфіку та цілі управління.

Управитель може вчиняти юридичні та фактичні дії, пов'язані з управлінням, включаючи інвестування та використання майна відповідно до його призначення й умов договору. Важливо, що установник управління не може втручатися в процес управління майном або давати обов'язкові вказівки, якщо це не передбачено договором» [185].

Згідно з ч. 1 ст. 1037 ЦК України, управитель має право відчужувати майно або укладати договори застави лише за згодою установника управління. Якщо управитель порушує це правило, укладені правочини з відчуження майна будуть недійсними. Це правило забезпечує захист інтересів установника й регулює межі повноважень управителя.

В цілому, управитель має широкі повноваження в межах управлінських дій, проте ці повноваження обмежені договорами та законами, які визначають особливості і межі здійснення управління.

Управитель здійснює управління майном не в своїх інтересах, а в інтересах установника та вигодонабувача з метою досягнення певного результату, який залежить від цілей управління, визначених договором. Залежно від цих цілей виділяють два види управління: звичайне (або «охоронне») та повне («підприємницьке»). У випадку звичайного управління вигодонабувач зацікавлений у збереженні майна та підтримці його в робочому стані. Повне управління спрямоване на отримання прибутку, визначеного договором, за рахунок грамотного та професійного використання майна. Управитель зобов'язаний досягти зазначених результатів, що визначають характер і види його юридичних та фактичних дій щодо переданого в управління майна. Якщо в договорі управління відсутні обмеження чи не визначено повноваження, управитель має право

укладати будь-які правочини стосовно майна, з урахуванням особливостей об'єкта, цілей управління та обмежень, встановлених ч. 1 ст. 1037 ЦК України.

Головний обов'язок управителя полягає в тому, щоб ставитися до переданого йому майна так, як він би ставився до свого власного, що передбачає розумні дії, належну турботу та увагу до інтересів установника й вигодонабувача, а також вчасне звітування про свою діяльність.

У країнах англо-саксонського права цей обов'язок управителя закріплений як «правило розсудливої людини» (англ. prudent man rule [203]), яке сформувалося на основі узагальнення досвіду й судової практики щодо довірчої власності. Це правило зобов'язує управителя діяти так, як розсудлива людина діяла б у подібних історичних і ринкових умовах, управляючи своїм капіталом в особистих інтересах. Основними елементами цього правила є фидуціарні обов'язки турботи (duty of care) та вірності (duty of loyalty). Для оцінки того, чи діє управитель з належною турботою та вірністю, використовується практичне розуміння цього обов'язку: діяти як передбачлива особа, здійснюючи управління майном з тією ж обережністю, яку б застосовувала при веденні власних справ.

Управитель зобов'язаний представляти інтереси установника щодо його майна у взаємовідносинах з третіми особами, включаючи судове представництво. Він повинен вести належний облік довірчих операцій відповідно до вимог законодавства, надавати установнику та вигодонабувачу звіти про результати управління, виплачувати належні їм доходи, а також передавати інші вигоди від довіреного майна у встановленому законом та договором порядку, розмірах і строках. Крім того, управитель зобов'язаний інформувати установника про будь-які обставини, що не залежать від управителя, але можуть негативно вплинути на результати управління або вартість майна, а також пропонувати можливі шляхи покращення ситуації. У випадках, передбачених договором, управитель зобов'язаний надати заставу

для забезпечення виконання своїх зобов'язань перед установником управління або вигодонабувачами. Також на нього можуть бути покладені інші обов'язки, передбачені договором або законом.

Управитель є законним (титульним) володільцем майна, отриманого за договором управління, тому він має право вимагати від усіх, включаючи установника та вигодонабувача, усунення будь-яких порушень своїх прав. Якщо це необхідно, управитель може застосовувати зобов'язально-правові та речово-правові способи захисту своїх прав і захисту інтересів установника та вигодонабувача відповідно до положень глави 29 ЦК України «Захист права власності» [37, с.77-80].

Відповідно до ч. 1 ст.1038 ЦК України, управитель зазвичай здійснює управління майном особисто, якщо інше не передбачено ст. 1041 ЦК України. Це зумовлено довірчим характером договору і вимогами до управителя. В окремих випадках він може передати деякі повноваження третім особам, які мають відповідні знання й досвід, наприклад, при управлінні цінними паперами або грошовими коштами.

Згідно зі ст. 1041 ЦК України, управитель має право передати управління іншій особі (замісникові) тільки в передбачених законом випадках або якщо це необхідно для інтересів установника чи вигодонабувача, коли неможливо отримати вказівки від установника у розумний термін. Управитель несе відповідальність за дії замісника так само, як і за свої власні [185].

Частина 2 ст. 1038 ЦК України зобов'язує управителя інформувати контрагентів, що він діє як управитель, а не як власник майна, у тій же формі, в якій укладається правочин. Якщо в письмових правочинах не зазначено, що управитель діє саме в цій ролі, він відповідатиме перед третіми особами особисто своїм майном, не звільняючись від зобов'язання належного виконання договору управління.

Майно, яке перебуває в управлінні, юридично персоніфікується і достатньо захищене від претензій кредиторів установника. ЦК України допускає звернення стягнення на це майно для покриття боргів установника лише у двох випадках: коли установника визнають банкрутом або якщо заставодержатель пред'являє вимогу щодо майна, яке є предметом договору застави (ст. 1040 ЦК України).

Щодо відповідальності управителя, ч. 1 ст. 1043 ЦК України встановлює, що управитель несе відповідальність як за збитки, заподіяні через його вину, так і за випадкові збитки. Однак він може бути звільнений від відповідальності, якщо доведе, що збитки були спричинені непереборною силою, тобто надзвичайними та невідворотними обставинами («форс-мажор»), або діями установника чи вигодонабувача. Таким чином, за загальним правилом відповідальність управителя настає незалежно від його вини, за винятком винної відповідальності щодо збитків, заподіяних втратою або пошкодженням майна [108].

Підстави припинення договору управління майном ґрунтуються на волевиявленні сторін або однієї зі сторін, рішенні суду або в силу прямої вказівки закону (ст. 1044 ЦК України).

Після припинення договору управління майном відбувається передача цього майна установникові управління, якщо інше не передбачено договором.

Отже, довірче управління майном за цивільним законодавством України є інститутом зобов'язального права, що дуже складно узгоджується з інститутом довірчої власності, який невдало було запроваджено до цивільного законодавства України внаслідок глобалізаційних процесів. В Україні довірча власність більш схожа з фідуцією й відрізняється від класичного англо-американського трасту тим, що при її встановленні право власності не набуває дуального (розщепленого) характеру.

У такій ситуації невизначеності правової природи управління майном у подальшому в межах цього дослідження необхідно встановити зв'язок між інститутами довірчого управління майном та управління спадщиною за законодавством України.

1.3. Поняття охорони спадкового майна та управління спадщиною

Інститут охорони та управління спадщиною з'явився у вітчизняному законодавстві з прийняттям ЦК України у 2003 році. Спадщина може бути різнорідною за складом не лише юридично, а й фізично, що зумовлює необхідність вжити відповідних заходів, спрямованих на її збереження і охорону, потребу в необхідних для цього фінансових витратах та інших ресурсів.

Тут варто приділити окрему увагу розгляду співвідношення понять «спадщина» та «спадкове майно». Ю.О. Заїка визначає спадщину як «сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків померлої особи, які переходять до її правонаступників – спадкоємців. Існування об'єктів, відносно яких після смерті особи допускається правонаступництво, є передумовою виникнення і розвитку спадкових правовідносин» [47].

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

Ю.О. Заїка слушно зазначає, що «спадщина як єдине ціле, являє собою сукупність активів та пасивів. Спадковими активами виступають права спадкодавця, а пасивами спадщини є обтяження прав, тобто обов'язки спадкодавця. Законодавство виключає можливість виступати правонаступником виключно прав спадкодавця. Якщо ж права й обов'язки виникають внаслідок смерті особи, яка за життя не мала права на певне майно, останнє не входить у спадщину. Так, після смерті особи, яка застрахувала своє життя і в договорі визначила вигодоодержувача, останній

набуває страхову суму не в порядку спадкування, а на самотійній правовій підставі» [47].

І.В. Спасибо-Фатєєва обґрунтовує можливість віднесення спадщини до об'єктів, хоча серед об'єктів цивільного права в ст. 177 ЦК України як така спадщина не позначена. На користь такого розгляду спадщини авторка наводить вживання в ЦК України термінології «частка» та/або «частина» в спадщині, «поділ» та «перерозподіл» спадщини, «управління спадщиною», «право на спадщину» [153, с. 115].

У контексті аналізу розуміння категорії «спадщина» І.В.Спасибо-Фатєєва зазначає, що «спадщина як об'єкт має свою специфіку в порівнянні з розумінням вчення про об'єкти. По-перше, при розгляданні спадщини як майна привертає увагу те, що вона є локальним об'єктом, а тому існує лише у відповідних правовідносинах. Тож це правовідносини, пов'язані зі спадкуванням. Водночас називають ці правовідносини по-різному - як спадкові, або вважають спадщину об'єктом спадкового правонаступництва. По-друге, за наявності щільного зв'язку спадщини з діями осіб, які набувають (спадкоємцями), та встановленням для цього строків, у межах яких ці особи можуть ці дії вчиняти, спадщина як об'єкт існує в межах певного строку. Цей строк позначений такими юридичними фактами, як смерть спадкодавця, що визначає час відкриття спадщини, та набуттям спадкоємцями права власності на майно або інших майнових прав як наслідок прийняття ними спадщини. Отже, спадщина як об'єкт має значення лише в цей проміжок часу. До початку його перебігу (до смерті спадкодавця) і після прийняття спадщини та отримання спадкоємцями відповідних документів спадщини не існує» [153, с. 116-117].

Тож, до складу спадщини входить у тому числі й певне конкретне «спадкове майно», тобто таке майно, на яке спадкодавець за життя мав певне право речове (право власності та інші речові права відносно предметів матеріального світу). Ю.О. Заїка зазначає, що «У склад спадщини

включаються речі, як ті, що перебувають у вільному обороті, так і речі, що обмежені у ньому: зброя, сильнодіючі отрути, наркотичні та психотропні речовини тощо, відповідно, можливість спадкування таких речей регламентуються спеціальними правилами. Якщо серед спадкоємців немає осіб, які мають (або можуть отримати) дозвіл на зберігання нарізної вогнепальної та іншої зброї, бойових припасів до неї, вона здається на реалізацію. Нагородна короткоствольна вогнепальна нарізна зброя може бути залишена у власності спадкоємців після приведення її у стан, що виключає можливість здійснення пострілу без спеціальних ремонтних робіт» [47].

Крім речового права, до складу спадщини входять і «зобов'язальні права (вимоги, які впливають із укладеного спадкодавцем договору (в т.ч. і стягнення неустойки, штрафу, пені, повернення завдатку); корпоративні права (членство в господарському товаристві, кооперативі); виключні права (права на результати інтелектуальної діяльності); права й обов'язки, які впливають із договору довічного утримання, коли спадкоємець стає не лише правонаступником прав і обов'язків, і стороною за договором взагалі; право вимоги (кредиторська заборгованість); право на відшкодування моральної шкоди; право на нарахований і невиплачений померлому заробіток, пенсію, аліменти; належні страхові виплати, відшкодування за заподіяну шкоду тощо. У законодавстві встановлені особливості спадкування права на земельну ділянку; права на вклад у банку (фінансовій установі); права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування) та ін.» [47]

Зазначене в сукупності дає можливість чітко розуміти той факт, що термін «спадщина» є набагато ширшим, аніж термін «спадкове майно».

Після відкриття спадщини в більшості випадків для забезпечення збереження спадкового майна достатньо здійснити такі дії, як опис та прийняття його на зберігання. Проте на практиці виникають ситуації, коли до складу спадщини входить певне майно (підприємство, частка в статутному капіталі юридичної особи, цінні папери, виключні права, криптовалюти, ІТ-

активи тощо), яке потребує управління, оскільки невиконання юридичних дій із таким майном призведе до його зменшення або втрати.

Окремо варто звернути увагу на такі нові об'єкти спадкування, як ІТ-об'єкти. Окреме правове дослідження щодо можливості успадкування ІТ-об'єктів у 2020 році провела А.С. Аліна. Зокрема, вона зазначає, що «віртуальні об'єкти – це такі елементи віртуального простору, які не мають аналогічного матеріального виразу, становлять естетичну, культурну, інформаційну, економічну або іншу цінність, інтегровані до відповідної віртуальної системи, доступ до якої здійснюється за допомогою технічних засобів із використанням інформаційних технологій» [2]. До ІТ-об'єктів, які розглядалися в контексті можливості спадкування – це криптовалюти, токени, аканти, медіа-продукти тощо [1; 3].

Зокрема, А.С. Аліна в своєму дисертаційному дослідженні зробила висновок, що «спадкування будь-яких об'єктів, які не мають вираження в реальному світі, є неможливим в реалізації згідно з чинним законодавством. Якщо права інтелектуальної власності на електронні бази даних, домени, комп'ютерні програми з деякими виключеннями знайшли своє місце серед прав, що можуть бути успадковані, то спадкування криптовалютних гаманців, індивідуальних та публічних сторінок у соціальних мережах, профілів доступу до електронних ресурсів, електронних поштових скриньок, підписок на медіа-продукти та інші віртуальні об'єкти не врегульоване чинним законодавством. Українське законодавство не містить норм, що регулюють порядок спадкування об'єктів у віртуальному просторі, таких, як профілі в соцмережах, аккаунти, та інших облікових записів в мережі Інтернет чи інших мережах, які передбачають персональний доступ до них» [2; 4; 5].

Враховуючи те, що питання цифровізації розвиваються досить швидко, навіть дослідження 3-5-річної давнини вже не відображають у повній мірі картину сьогодення.

У червні 2023 року аналіз питання стосовно можливості здійснення спадкування ІТ-об'єктів набув нового вигляду. Зокрема, там зазначається, що «юридична природа токенів не є визначеною, ні суди, ні держава не мають єдиної практики щодо того, як з ними поводитись. Існує можливість включити права на токени до заповіту – це не заборонено законодавством; водночас, найбільш ефективним способом передачі цифрових активів у спадщину досі залишається такий, що здійснюється за допомогою технічних засобів відповідних платформ. Рекомендуємо заздалегідь ознайомитись з існуючими рішеннями щодо можливості передачі прав на NFT іншій особі, оскільки навіть в разі правової приналежності такого токену, особа може не отримати до нього доступ в силу обмежень платформи, де він знаходиться. В багатьох випадках достатнім технічним кроком буде передача спадкоємцю ключів доступу, – таких як логін та пароль, – а також інших, якщо є необхідність. Однак, варто врахувати, що такі ключі доступу є унікальними та секретними, відтак зазначення їх у заповіті робить можливим доступ до токену осіб, які на нього права не мають. Ще складнішим є їх отримання в разі спадкування за законом; відтак, про це питання варто подбати заздалегідь. ... За загальним правилом, передача таких об'єктів у спадщину є можливою» [156].

Станом на кінець 2024 року в Україні питання спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів законодавчо не врегульоване повною мірою, оскільки криптовалюти не мають чіткого правового статусу як майно чи актив у класичному розумінні. Разом з тим, варто звернути увагу на наступні моменти. По-перше, треба зазначити те, що згідно із Законом України «Про віртуальні активи» [125] криптовалюти та токени розглядаються як віртуальні активи, які можуть мати грошову вартість і перебувати у власності фізичних та юридичних осіб. Водночас, за загальним цивільним законодавством спадкуванню підлягає будь-яке майно, яке належало спадкодавцю. Оскільки криптовалюта має економічну цінність

і може бути предметом правочину, її можна передати у спадок. По-друге, оскільки доступ до криптовалют пов'язаний із приватними ключами чи паролями, спадкування таких активів може бути ускладненим, якщо спадкоємці не мають доступу до гаманця. Тут необхідним є визначення способів забезпечення спадкування, до яким можна віднести: зазначення інформації у заповіті, але при цьому необхідно залишити інструкцію щодо доступу (напр., зберегти приватні ключі чи seed-фрази у нотаріуса, сейфі або через спеціальні сервіси); використання «цифрової спадщини», - деякі крипто біржі можуть надати доступ спадкоємцям за певної юридичної процедури; передачу у довірче управління, – деякі сервіси дозволяють передавати доступ до активів після смерті власника.

Необхідно також враховувати те, що, окрім криптовалюти, можуть успадковуватися: доменні імена, якщо вони зареєстровані на спадкодавця; акаунти в різних сервісах, якщо правила користування це дозволяють; права на програмне забезпечення, якщо вони є об'єктами інтелектуальної власності.

Зазначене є актуальним і в контексті даного наукового дослідження, адже окреслені ІТ-об'єкти фактично входять до складу спадщини і можуть потребувати управління ними шляхом укладення договору про управління спадщиною.

Від моменту відкриття спадщини до її прийняття спадкоємцями проходить певний час, протягом якого спадкове майно перебуває в невизначеному стані [42, с. 222] і за відсутності осіб, які проживали разом зі спадкодавцем, потребує догляду.

Зазначене пояснюється тим, що до моменту прийняття спадщини річ не може належати на праві власності ані спадкодавцеві (у зв'язку з його смертю), ані спадкоємцеві, оскільки останній ще не прийняв спадщину.

У римському праві така спадщина отримала назву «лежачої спадщини» (лат., *hereditas jacens*) [76, с.149-156; 9, с. 272]. За римським приватним

правом таке майно вважалось безгосподарним (лат., *res nullius*). Хоча раніше до цього майна не застосовувалося правило щодо заволодіння безгосподарними речами, будь-яка особа, яка отримувала річ із «лежачої» спадщини і володіла нею протягом року, ставала власником, навіть якщо умови для набуття права власності за давністю не були виконані.

Пізніше «лежачу» спадщину почали охороняти, і вона перестала вважатися безгосподарним майном. Однак до прийняття спадщини спадкоємцем вона вважалася власністю померлого. Особа спадкодавця символічно продовжувала існувати у спадковому майні («підтримувалася» спадщиною). Ця містична концепція дозволяла захищати «лежачу» спадщину від різних посягань [105, с. 211-212].

«Лежача» спадщина у цивільному праві України, думається, не може визнаватися безхазяйним майном, оскільки у безхазяйного майна дійсно відсутній суб'єкт права. У відносинах спадкування в період до прийняття спадщини презюмується, що такий суб'єкт має бути, але він потребує часу для надання йому легітимності. Тому спадщина просто очікує свого власника – спадкоємця.

Спадщина переходить до спадкоємців у момент смерті спадкодавця з часу її відкриття незалежно від часу прийняття та державної реєстрації прав на неї у випадках, передбачених законом. При цьому спадкоємці набувають права не лише на майно, виявлене в момент прийняття спадщини, але й на майно, що було в наявності в день смерті спадкодавця, але з тих чи інших причин виявилось у володінні третіх осіб [72, с. 43-45].

Як зазначається в юридичній літературі, якщо спадкове майно потрапляє до неуповноважених осіб у проміжок між відкриттям і прийняттям спадщини, спадкоємець має право витребувати це майно з незаконного володіння. Крім того, спадкоємець може пред'явити позов про відшкодування збитків, завданих через незаконне володіння, користування або розпорядження цим майном [33, с. 115-132].

Верховний Суд України вказав, що спадкоємець, який прийняв спадщину у встановленому законом порядку, набуває права володіння та користування спадковим майном з моменту відкриття спадщини. Такий спадкоємець має право захищати свої порушені права на володіння та користування спадковим майном згідно з Главою 29 ЦК України. Якщо у складі спадщини, прийнятої спадкоємцем, є нерухоме майно, то право розпоряджатися ним виникає з моменту державної реєстрації прав на це майно. Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, але ще не здійснив його державну реєстрацію, має право витребувати це майно у добросовісного набувача на підставах, передбачених ст. 388 ЦК України, зокрема якщо майно вибуло з володіння спадкодавця поза його волею [123].

Діяльність нотаріуса з охорони й управління спадщиною передбачена нормативно і регламентується статтями 1283-1285 ЦК України, Законом України «Про нотаріат» [133] та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 р. [116].

Після відкриття спадщини, відповідно до ст. 60 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що «нотаріус або, в сільських населених пунктах, посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини, за заявою спадкоємців або за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян чи на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою, або за власною ініціативою вживає заходів щодо охорони спадкового майна, якщо це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави» [133].

У континентальній системі права охорона спадщини виділяється в окремий етап спадкового правовідношення [55, с. 95]. Однак, на думку Є.О.Рябоконя, спадкові відносини мають два етапи, а відносини з охорони спадщини не можна виділити окремо. Автор зазначає, що «розвиток спадкових відносин проходить через два етапи: перший етап пов'язаний з

відкриттям спадщини та закликанням до спадкування осіб, визначених як спадкоємці за законом або заповітом; на другому етапі характер правовідносин змінюється у зв'язку з прийняттям спадщини, тобто з реалізацією спадкоємцями свого права на спадкування. Відповідно, зміст спадкових правовідносин, а також права і обов'язки їх учасників змінюються залежно від кожного етапу» [147, с. 5].

Деякі вчені, зокрема О.О. Кармаза, наголошують на доцільності виділення охорони спадщини як окремого етапу спадкових відносин. Метою заходів з охорони спадщини автор називає його збереження та запобігання можливому псуванню, знищенню чи розкраданню [55, с. 117].

Погляди науковців на правову природу охорони спадщини різняться. На думку В.В. Васильченко, така охорона є комплексом заходів, спрямованих на забезпечення збереження майна (яке входить в склад спадщини), попередження його псування або знищення [14, с. 117]. Тобто, під охороною спадщини розуміється вжиття заходів із забезпечення безпеки майна з метою виключення можливостей його псування, знищення чи розкрадання.

У той же час, М.М. Дякович ототожнює охорону спадщини із її зберіганням до прийняття спадкоємцями, як за законом, так і за заповітом, та підтриманням у належному стані [95, с. 1058].

Охорона з метою з'ясування складу та збереження спадщини шляхом передачі її на відповідальне зберігання спадкоємцям чи третім особам також відповідає позиції Ю.О. Заїки [40, с. 92].

Охорона спадщини та управління нею регулюються статтями 1283-1285 ЦК України. Охорона спадщини передбачає, що нотаріус або виконавець заповіту вживають заходів для забезпечення її збереження, аби уникнути його псування, знищення або втрати до його прийняття спадкоємцями. Окрім нотаріуса, заходи з охорони спадщини можуть бути вжиті також особами, які мають право на вчинення нотаріальних дій.

Посадові особи органів виконавчої влади за місцем відкриття спадщини (де померлий проживав останнім часом або, якщо це невідомо, де знаходиться основна частина спадкового майна) можуть вжити заходів щодо охорони такого майна за повідомленням громадян, юридичних осіб або з власної ініціативи, якщо це необхідно для інтересів спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів чи держави. Такі посадові особи повинні повідомити про вжиті заходи державну нотаріальну контору.

Охорона спадщини нотаріусом (або уповноваженою особою) є однією з найважливіших нотаріальних дій, що гарантує захист майнових прав. Вона проводиться після оплати в день подачі всіх необхідних документів, і заходи повинні бути вжиті в максимально стислі терміни. Важливо також, що така охорона здійснюється поетапно відповідно до чинного законодавства України [66].

На думку таких науковців, як С.Я. Фурса та Є.І. Фурса, провадження з охорони спадщини нотаріусом здійснюється в три етапи: 1) надходження до нотаріуса інформації про потребу такої охорони, проведення її оцінки та прийняття рішення про вчинення заходів щодо охорони; 2) вжиття заходів щодо збереження відповідного майна, що може полягати навіть у відчуженні частини охоронюваного майна у передбачених законом випадках; 3) вчинення дій із передачі спадкового майна спадкоємцям [171, с. 466].

Перший етап охорони спадщини включає отримання інформації про потребу вжити заходів, перевірку та оцінку цієї інформації, а також прийняття рішення про необхідність такого захисту. Нотаріус визначає склад спадщини на основі документів, поданих спадкоємцями; даних, отриманих за нотаріальним запитом; результатів нотаріальних дій (наприклад, при вживанні заходів з охорони спадщини); інформації з державних та інших реєстрів та іншими способами [80, с. 174].

Як зазначає О.М. Чабан, заходи з охорони спадщини застосовуються з ініціативи нотаріуса, за заявою спадкоємців, за повідомленням зацікавлених

осіб, а також за рішенням суду про оголошення фізичної особи померлою [189, с. 164-167].

Відповідно до ч.1 ст. 1283 ЦК України, заходи з охорони спадщини проводяться для забезпечення інтересів спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця щодо його збереження і до часу прийняття спадщини спадкоємцями.

Охорона спадщини здійснюється також в інтересах територіальної громади у випадку, коли суд визнає спадщину відумерлою. Згідно зі ст. 1277 ЦК України «якщо немає спадкоємців за заповітом або за законом, або якщо вони усунені від права на спадкування, не прийняли спадщину чи відмовилися від неї, суд може визнати спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Ця заява подається після одного року з часу відкриття спадщини. У такому випадку спадщина визнається відумерлою та переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини. Територіальна громада, яка стає власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, подані відповідно до ст.1231 ЦК України» [185].

Л.К. Радзівська зазначає, що вчинення дій із охорони спадщини проводяться негайно після одержання повідомлення про смерть особи або наступного дня з моменту надходження доручення, або заяви про наявність відповідного спадкового майна [139, с. 197]. Однак, на практиці нотаріуси дуже рідко відкривають справи щодо охорони спадщини через їх занадто складний характер.

Вважаємо, що навіть за відсутності відкритої нотаріальної процедури охорони спадщини стадія такої охорони розпочинається з моменту відкриття спадщини. Усі учасники спадкових відносин мають вживати заходів щодо охорони спадщини.

Правовий зміст нотаріального провадження з охорони спадщини полягає в тому, що на перехідний період, коли право власності на певне спадкове майно ще не встановлено, необхідно вжити відповідних заходів щодо призначення осіб, відповідальних за його зберігання. Важливо визначити місцезнаходження майна, що належить спадкодавцю на праві приватної власності. Це питання є актуальним у нотаріальній практиці, оскільки часто у заповітах не вказується конкретне майно або його місцезнаходження [172].

Перед вжиттям заходів щодо охорони спадщини необхідно провести оцінку спадкового майна в натурі, визначити види майна, які потребують спеціальних заходів для зберігання, та оцінити окремі речі й загальну вартість спадку. Проте, у випадках, коли правовідносини щодо спадкування визначаються законом, обсяг спадкового майна може залишатися невизначеним. Наприклад, спадкоємець може дізнатися від нотаріуса про відкриття спадщини за заповітом, але не знати, де знаходиться майно і з чого воно складається.

Охорона спадщини неможлива без виявлення її складу, але також передбачає інші дії: опис та оцінку знайденого майна, передачу його на зберігання спадкоємцям або третім особам, повідомлення відповідних організацій і осіб (наприклад, органів внутрішніх справ, товариства охорони пам'яток культури) про наявність спадщини, а також контроль за належним виконанням обов'язків з охорони майна відповідальними особами [45, с. 161-162].

Процедура опису спадщини, започаткована римлянами, продовжує діяти в українському законодавстві. Сьогодні це не лише спосіб розмежування особистого майна спадкоємця і спадщини для обмеження відповідальності за борги померлого, як це було раніше. Наразі цей процес є важливим для забезпечення охорони спадщини. Відповідальність спадкоємця

обмежена рамками успадкованого майна, а процедура опису служить для гарантії належного збереження спадщини [50, с. 11-112].

Перед тим як розпочати охоронні дії, нотаріус виконує кілька кроків для забезпечення належної охорони майна: визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місце розташування; перевіряє інформацію про наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру.

Якщо справа ще не заведена, нотаріус повинен зареєструвати заяву про охорону спадщини в Книзі обліку та реєстрації спадкових справ, відкрити спадкову справу і негайно внести її до Спадкового реєстру [28, с. 212-213]. Процедурний порядок здійснення нотаріального провадження щодо заходів із охорони спадщини належить до багатостадійних нотаріальних процесів.

Коли йдеться про охорону культурних цінностей як об'єктів спадкового правовідношення, необхідно зауважити, що не всі культурні цінності можуть бути об'єктом спадкування. Як зазначає Т.М. Мартинюк, не можуть бути успадковані пам'ятки культурної спадщини, які не підлягають приватизації відповідно до затвердженого Верховною Радою України переліку, а також нерухомі археологічні пам'ятки та пов'язані з ними рухомі об'єкти [88].

Другий етап полягає у вчиненні дій із охорони, управління та зберігання майна, який має тривати до його отримання всіма спадкоємцями та може супроводжуватись діями з відчуження частини майна, прийнятого на зберігання, у передбачених законом випадках.

Повний обсяг заходів щодо охорони спадщини висвітлений у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [131], а також у Методичних рекомендаціях для вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку у спільному майні подружжя [88],

схвалені рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р.

Зокрема встановлено, що «заходи щодо охорони спадкового майна можуть бути здійснені: нотаріусом за місцем відкриття спадщини; нотаріусом за місцезнаходженням спадкового майна з подальшим повідомленням нотаріуса, що веде справу за місцем відкриття спадщини; відповідними органами місцевого самоврядування в населених пунктах, де відсутній нотаріус; виконавцем заповіту, якщо спадщина передається за заповітом або одночасно і за законом, і за заповітом; посадовими особами консульських установ України» [131; 88].

Між моментом смерті спадкодавця та встановленням усіх спадкоємців минає певний час. У цей період необхідно вжити заходів щодо охорони спадщини, тобто до моменту прийняття спадщини спадкоємцями. Якщо спадщина не прийнята в цей час, охоронні заходи продовжуються до завершення шестимісячного строку, протягом якого спадщину можуть прийняти. Охорона майна може тривати й після цього строку, якщо до нотаріальної контори надійшла заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає в разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями. Відповідно до п. 2 ст. 1270 ЦК України, такі особи мають право прийняти спадщину протягом залишкового строку, а якщо цей строк менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців [28, с. 216].

Звідси випливає висновок, що охорона спадкового майна може тривати понад шість місяців у випадках спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України), спадкування за законом після відмови від спадщини спадкоємців за заповітом (ст.ст.1273-1275 ЦК України), а також при спадкуванні спадкоємців наступної черги в разі неприйняття спадщини або відмови від неї спадкоємців попередньої черги.

Охорона спадкового майна, що визнається відумерлим, триває протягом одного року, до того моменту, як суд визнає таке спадкове майно

відумерлим. Спадкове майно протягом вказаних строків не можна нікуди переміщати, продавати або відчужувати іншим способом. Забороняються також будь-які дії, що можуть значно погіршити стан та ціну спадкового майна. Видатки, пов'язані з описом та охороною спадщини, покладаються на спадкоємців, які закликаються до спадщини відповідно до їхньої частки у спадщині. Незалежно від перебування під охороною описане майно належить спадкоємцям з моменту відкриття спадщини.

Д.В. Журавльов, О.В. Коротюк і К.І. Чижмарь зазначають, що виникають певні питання щодо ініціативи нотаріуса стосовно заходів для охорони спадщини. Автори звертають увагу на те, що ця нотаріальна дія є платною, але якщо спадкоємці відсутні, то оплата за цю послугу в майбутньому може не здійснюватися взагалі [106, с. 7]. Однак, відповідно до ч.4 ст.1283 ЦК України, «витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині, а у разі визнання спадщини відумерлою - органом місцевого самоврядування, який від імені територіальної громади здійснює право власності щодо спадщини, яку визнано відумерлою» [185].

Згідно з п.2.2 ч.2 Глави 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, «перед тим як вжити заходів щодо охорони спадкового майна, нотаріус виконує низку дій, які гарантують повну охорону цього майна. Зокрема, він визначає місце відкриття спадщини, виявляє наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження; перевіряє наявність спадкової справи в Спадковому реєстрі. Якщо спадкова справа ще не заведена, нотаріус реєструє заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, заводить спадкову справу і реєструє її у Спадковому реєстрі; з'ясовує, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті, нотаріус з'ясовує, ким, коли і як це було зроблено (наприклад, чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього

приміщення тощо); повідомляє про це тих спадкоємців, чиє місце проживання або роботи йому відоме.

Нотаріус також може здійснити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення в пресі. Про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а за необхідності – органи внутрішніх справ та інших зацікавлених осіб (наприклад, кредиторів). Якщо існують підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус зобов'язаний повідомити відповідний орган місцевого самоврядування. Нотаріус також вживає заходів для залучення свідків (не менше двох) до проведення опису майна. Свідками можуть бути будь-які незацікавлені особи з повною цивільною дієздатністю.

Нотаріус вживає заходів щодо охорони спадкового майна після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, а також час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня після надходження цих документів» [131].

Одним із ключових питань є призначення охоронця спадщини, оскільки саме ця особа буде здійснювати фактичні дії та правочини з майном до того моменту, коли спадкоємці приймуть спадщину або спадщина буде визнана відумерлою. Згідно з п. 3.10 Глави 9 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України «акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано майно на зберігання, дані документа, що посвідчує його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, і місце проживання охоронця (п. 3.9). Виходячи з аналізу цих норм, призначення охоронця спадкового майна передуює опису майна» [131].

Якщо ж спадкоємців не знайдено, то, як зазначають Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк і К. І. Чижмарь, «здійснення нотаріальної дії щодо охорони спадкового майна можливе за ініціативою фізичних чи юридичних осіб. У такому випадку нотаріус може призначити охоронця майна з числа цих осіб» [106].

У ЦК України містяться норми, які регулюють охорону спадкового майна (як певної частини спадщини) виконавцем заповіту.

Відповідно до ч.2 ст. 1284 ЦК України спадкоємці за законом мають право призначити іншу особу для охорони частини спадщини, яка спадкується за законом. Таким чином, охоронцем спадкового майна може бути як виконавець заповіту, так і інша особа, призначена спадкоємцями для охорони майна, що спадкується за законом.

На останньому, третьому етапі, нотаріус має передати відповідне спадкове майно в розпорядження спадкоємців. Охорона спадщини триває до моменту його прийняття спадкоємцями або до закінчення строку для прийняття спадщини, визначеного цивільним законодавством України.

Якщо спадщину не було прийнято протягом шести місяців з моменту її відкриття, охорона може продовжуватися й далі, якщо до нотаріуса надійде заява від осіб, які мають право на спадкування, про намір прийняти спадщину. Це можливо, якщо до закінчення шестимісячного терміну для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

Заходи щодо охорони спадщини можуть бути припинені нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка їх здійснює. Якщо місце відкриття спадщини та місце вжиття заходів щодо охорони відповідного спадкового майна різні, то про припинення охорони попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Нотаріус за місцем відкриття спадщини зобов'язаний повідомити спадкоємців про припинення заходів щодо такої охорони [164, с. 86-88].

Під час реалізації заходів щодо охорони спадщини може з'ясуватися, що в її складі є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані. У такому разі нотаріус, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи, укладає договір про управління спадщиною з цією особою.

Заходи з управління спадщиною регулюються Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [116].

Управління спадщиною встановлюється щодо майна, яке потребує догляду і утримання, особливо якщо воно є цінним і вимагає спеціальних знань. Як правило, це майно, яке не може тривалий час залишатися без належного нагляду, оскільки активно використовується в цивільному обороті. Це можуть бути частки в статутному капіталі компанії, цінні папери, земельні ділянки або підприємства як єдиний майновий комплекс [102], а також права на цінні папери тощо.

На думку О.О. Терехової, «управління спадковим майном – це складова частина заходів щодо охорони спадщини. Управління спадковим майном є специфічним способом його охорони. Ця специфіка зумовлена об'єктом управління і полягає в необхідності поєднання двох цілей: забезпечення збереження спадкового майна, переданого в управління, та отримання прибутку від його експлуатації» [160].

Підтримуючи зазначену позицію у власних наукових публікаціях можемо зазначити, що дійсно управління спадковим майном можна розглядати як частину етапу охорони спадщини [161, с. 66-69].

Зазначене підтверджується й прикладами із судової практики. Так, у рішенні по справі № 209/3190/20 від 09 липня 2021 року Дніпровський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області зазначив, що «оскільки у нотаріуса не було правових підстав вживати заходів щодо охорони спадкового майна після смерті спадкодавця, то не було підстав і для

вчинення таких нотаріальних дій, як опис спадкового майна та передача майна в управління позивачці у справі чи її представнику, які виконуються нотаріусами лише під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна» [143].

І. Святецька зазначає, що для укладення договору про управління спадщиною необхідні наступні умови: смерть спадкодавця та наявність свідоцтва про смерть; подання заяви до нотаріуса або посадової особи органу місцевого самоврядування про потребу в управлінні спадщиною; відсутність спадкоємців або виконавця заповіту; неможливість застосування інших заходів для збереження спадкового майна, крім укладення договору про управління спадщиною (наприклад, неможливість вжиття заходів щодо охорони спадкового майна) [148]. Однак зазначене не відповідає практиці укладання договорів про управління спадщиною і підлягає більш детальному аналізу, який буде проведено в наступних підрозділах даного дослідження.

1.4. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в деяких зарубіжних правових системах

На сьогодні в Україні активно працюють над оновленням цивільного законодавства, зокрема, робочою групою в межах рекодифікації Цивільного кодексу. Одним із напрямків роботи даної групи є розробка пропозицій, що стосуються вдосконалення правового регулювання управління спадщиною. Саме тому аналіз зарубіжної практики є надважливим.

Наразі лише деякі країни світу передбачають можливість укладення спеціальних договорів про управління спадщиною. У багатьох іноземних юрисдикціях ці питання вирішуються через надання повноважень щодо управління спадщиною судам або спеціально призначеним особам. Відмінності в підходах різних країн до правового регулювання управління спадщиною створюють колізії та викликають потребу у виборі відповідного

права, особливо у випадках, коли спадкове майно знаходиться в іншій державі [91, с. 55-58].

У різних правових системах світу інститут управління спадщиною розвивався по-різному, залежно від історичних, культурних і соціальних факторів.

Зокрема, у країнах Європейського Союзу використовується специфічний різновид англо-саксонської конструкції трасту. Відносини трасту займають особливе місце в європейському приватному праві. Вони базуються на принципах довіри та відповідальності, які мають забезпечувати ефективне управління активами для досягнення визначених цілей. Одним із ключових джерел для вивчення та розуміння таких відносин є Принципи Європейського приватного права (DCFR) [205], які надають узагальнені правила та рекомендації щодо різних аспектів приватного права. Розглянемо їх більш детально.

Однією з ключових характеристик трасту відповідно до ст. X.-1:203 Принципів DCFR є те, що трастові відносини мають фідуціарний характер. Це означає, що довірена особа зобов'язана діяти в інтересах вигодоотримувачів на основі довіри, яка покладається на неї засновником трасту. Вона повинна приймати рішення, керуючись принципами добросовісності, прозорості та турботи про інтереси вигодоотримувачів.

Траст характеризується розділенням юридичної та бенефіціарної власності на активи. Довірена особа отримує юридичне право на управління активами трасту, однак ці активи належать вигодоотримувачам. Це означає, що хоча довірена особа має право здійснювати правочини з активами, вона повинна робити це виключно на користь вигодоотримувачів, враховуючи їх інтереси.

У країнах континентального права «розщеплення» власності не відбувається. Довірча власність у країнах континентального права

характеризується як «обмежена договірна власність», яка має цільовий характер [199].

Натомість, у країнах англо-саксонського права у довірчого власника виникає особливе право власності на передане йому в управління майно, яке відрізняється від «абсолютного» права власності лише тим, що довірчий власник обмежений у своїх діях щодо майна обов'язком його повернення.

Відповідно до Принципів DCFR, трастові активи формують окремий фонд, який не може бути об'єднаний з іншими активами довіреної особи. Активи, передані в траст, повинні бути відокремлені від особистих активів довіреної особи. Це забезпечує захист активів від можливих претензій кредиторів довіреної особи, а також гарантує, що активи будуть використані виключно відповідно до умов трасту.

Довірена особа зобов'язана діяти в межах умов, визначених засновником трасту, які включають в себе порядок управління активами, розподіл вигод, а також права та обов'язки вигодоотримувачів. Порушення умов трасту може призвести до юридичної відповідальності довіреної особи перед вигодоодержувачами та засновником трасту.

Траст, відповідно до Принципів DCFR, є гнучким інструментом, який може бути адаптований до різних потреб і ситуацій. Засновник трасту має можливість визначати умови трасту залежно від своїх цілей, а також надавати довірчій особі певну свободу в ухваленні рішень в межах цих умов. Це дозволяє ефективно управляти активами, враховуючи змінні обставини та інтереси вигодоотримувачів.

Засновником трасту за Принципами DCFR може бути особа, яка створює або має намір створити траст шляхом здійснення юридичної дії. Засновник трасту може одночасно бути довірчим власником або вигодонабувачем, що відрізняється від підходу, прийнятого в українському законодавстві. В останньому не передбачено можливості поєднання в одній особі функцій установника довірчої власності та довірчого власника,

оскільки відносини довірчої власності вимагають наявності як мінімум двох суб'єктів.

Довірчим власником за Принципами DCFR є особа, у якої залишається трастовий фонд або яка отримує його при створенні трасту чи пізніше, під час або після призначення, і яка має обов'язки, встановлені правилами ст. X.-1:201 Принципів DCFR (Поняття трасту). Відповідно до ч. 5 ст. X.-1:203 Принципів DCFR, довірчий власник може також бути вигодонабувачем, що знову ж таки відрізняється від вимог українського цивільного законодавства, яке не допускає можливості поєднання функцій довірчого управителя та вигодонабувача в одній особі (ч. 3 ст. 1033 ЦК України).

Принципи DCFR також передбачають «можливість призначення кількох довірчих власників одночасно. Відповідно до ст. X.-1:204 Принципів DCFR, у разі наявності кількох довірчих власників траст визнається солідарним. Якщо трастові активи передаються кільком довірчим власникам спільно, їм належить право спільної власності».[205]

DCFR має право на отримання вигоди або можливість отримати вигоду від трастового фонду. Вигодонабувач має право вимагати від довірчого власника виконання обов'язків у тій мірі, в якій вони стосуються його права на отримання вигоди або можливості отримати вигоду від трастового фонду.

Згідно зі ст. X.-1:205 Принципів DCFR «при встановленні трасту для досягнення суспільно корисних цілей, серед осіб, які мають право вимагати від довірчого власника виконання його обов'язків, є посадові особи чи орган, наділений відповідною компетенцією, або інша особа, яка має достатній інтерес у виконанні обов'язків. Таким чином забезпечується захист інтересів вигодонабувача у випадках, коли він не може самотійно захищати свої права, наприклад, якщо це малолітня чи недієздатна особа». [205]

Також важливо звернути увагу на те, що у ст. X.-1:203 DCFR передбачена можливість «введення до структури відносин довірчої власності ще одного суб'єкта – трастового помічника. Це особа, яка відповідно до умов

трасту має право призначати або відстороняти довірчого власника чи давати згоду на виконання ним обов'язків. Така особа може виконувати контролюючі функції або представляти інтереси установника за його відсутності». [205]

Отже, вимоги, встановлені українським законодавством щодо суб'єктів довірчої власності, дещо відрізняються від узагальненого європейського підходу. У контексті зазначеного погоджуємося з К.Г. Некіт стосовно того, що вказані відмінності мають бути враховані при подальшій адаптації українського законодавства до європейських стандартів [101].

В європейських країнах спостерігається тенденція до врегулювання відносин з управління спадковим майном у межах інституту трасту. Зокрема, у DCFR закріплено можливість встановлення так званого спадкового трасту (ст. ст. X. – 2:103 X. – 2:403). Так, відповідно до ст. X. – 2:403 DCFR, «спадкоємець може бути призначений довірчим власником щодо спадкового майна установника трасту» [205].

Спадковий траст є характерним для країн англосаксонської правової системи, а доведена роками практична цінність слугує причиною його запозичення в системах континентального права.

Інститут управління спадщиною є важливим елементом спадкового права, забезпечуючи збереження та ефективне використання спадщини до її остаточного розподілу між спадкоємцями. У різних правових системах існують свої особливості та підходи до управління спадщиною. У контексті даного дослідження здійснимо аналіз управління спадщиною в європейських континентальних правових системах (на прикладі Німеччини та Франції) та англосаксонській правовій системі (на прикладі Великої Британії та США).

Так, законодавство Німеччини (п. 1947 Німецького цивільного кодексу) передбачає, що «всі права та обов'язки переходять до спадкоємців у момент смерті спадкодавця автоматично, без необхідності вчинення ними будь-яких спеціальних дій. Суд може видати спадкоємцям за їхньою заявою свідоцтво

про право на спадкування або про розмір їхньої частки в спадковому майні» [201].

У Німеччині управління спадщиною може бути встановлене судом за спільною заявою спадкоємців або на вимогу кредитора спадкодавця, якщо є підстави вважати, що дії спадкоємця або його фінансовий стан можуть призвести до того, що вимоги кредиторів спадкодавця не будуть задоволені за рахунок спадкового майна (п. 1981 Німецького цивільного кодексу).

З моменту встановлення управління спадщиною спадкоємець втрачає право управляти та розпоряджатися спадковим майном. Управління спадком здійснює призначений управитель, який також відповідає за задоволення вимог кредиторів спадкодавця. Після виконання всіх відомих зобов'язань, управитель передає залишок спадкового майна спадкоємцю (п. п. 1981, 1986 Німецького цивільного кодексу).

Крім того, за німецьким законодавством управління спадщиною може здійснюватися у випадку призначення виконавця заповіту. Згідно з п. 2197 Німецького цивільного кодексу, «спадкодавець може вказати у заповіті одного або кількох виконавців, які будуть виконувати управлінські функції щодо спадщини (п. 2205 Німецького цивільного кодексу)» [201]. Також зазначено, що «виконавець заповіту має право володіти та розпоряджатися спадковим майном, причому це можуть бути як усі активи спадщини, так і окремі об'єкти». Він також може приймати зобов'язання спадкодавця, управляти спадщиною та розпоряджатися нею. Спадкоємець не має права розпоряджатися тим майном, яке знаходиться під управлінням виконавця заповіту, оскільки це майно має особливий статус. Відповідно, кредитори спадкоємця, які не є кредиторами спадкодавця, не можуть претендувати на задоволення своїх вимог за рахунок спадкового майна, яке знаходиться в управлінні виконавця заповіту» [201] (п. 2206, п. 2208, п. 2211, п. 2214 Німецького цивільного кодексу).

Важливим правилом є те, що виконавець заповіту зобов'язаний відповідально управляти спадщиною, зокрема, виконувати вказівки спадкодавця, які були зафіксовані у заповіті. Проте, якщо ці вказівки можуть загрожувати спадковому майну, суд має право їх скасувати. Виконавець заповіту має право вимагати відповідну винагороду за свою роботу. Спадкодавець може доручити виконавцю лише управління спадщиною, не надаючи йому інших обов'язків, або ж зобов'язати його продовжувати управління спадщиною лише після виконання інших завдань (п.п. 2216, 2221 та 2209 Німецького цивільного кодексу відповідно). Таке розпорядження стає недійсним через 30 років після відкриття спадщини [201].

Таким чином, виконавець заповіту може здійснювати управління спадщиною навіть після того, як спадкоємці матимуть права на неї. З метою збереження спадкової маси спадкодавець може розпорядитися продовжувати управління до смерті спадкоємця або виконавця заповіту, або до настання іншої визначеної події [102, с. 160-161].

У Німеччині управління спадщиною може також здійснюватися за допомогою заснування спадкових фондів. Відповідно до п.80 Німецького цивільного кодексу фонд є юридичною особою, наділеною майном для постійного та стабільного виконання мети, визначеної засновником. Фонд, як правило, створюється на невизначений термін, але може бути створений і на певний термін, протягом якого всі його активи повинні бути використані для виконання його призначення (споживчий фонд).

Фонд має бути заснований актом про заснування та визнанням фонду компетентним органом країни, в якій має бути зареєстрований офіс фонду. Якщо фонд створюється лише після смерті засновника, він вважається заснованим до смерті засновника для цілей пожертвувань, зроблених засновником.

У п.81 Німецького цивільного кодексу встановлюються вимоги до змісту установчого акту про заснування спадкового фонду. Зокрема, «фонд

повинен мати статут, який має містити принаймні положення про мету заснування, назву фонду, період, на який засновується фонд, штаб-квартиру фонду і про утворення Ради директорів фонду. Спеціально обумовлені у статуті фонду активи для виконання заявленої мети фонду (цільові активи), належать йому на праві власності» [201].

Установчий акт має письмову форму, якщо інші положення прямо не передбачають вимогу його засвідчення компетентними органами, або він повинен міститись у заповідальному розпорядженні.

Однак спадковий фонд відрізняється від спадкового трасту тим, що вигодонабувачами трастів є бенефіціарні власники, тоді, як у спадковому фонді права вигодонабувачів мають зобов'язально-правову природу. Також за рахунок спадкового фонду відбуваються розрахунки з кредиторами, а спадковий траст не відповідає за боргами спадкодавця протягом строку, на який його засновано.

Варто зазначити, що в німецькому цивільному законодавстві відсутній договір управління майном у тому вигляді, в якому він існує в українському законодавстві. Проте такі елементи, як судове встановлення управління спадщиною, відокремлення спадкового майна, відсторонення спадкоємців від управління, управління в інтересах спадкової маси, покриття витрат з управління за рахунок спадкового майна, а також продовження управління після прийняття спадщини спадкоємцями дозволяють виявити спільні риси з довірчим управлінням майном або навіть довірчою власністю.

У Німеччині традиційні спадкові трасти у формі, поширеній в англосаксонських юрисдикціях, таких як Великобританія чи США, не застосовуються. Це пов'язано з тим, що німецьке право не передбачає концепцію трастів у класичному вигляді. Однак існують інші інструменти для управління спадщиною, які мають подібну мету: спадкові фонди та виконання заповіту. Тож, хоч договори про управління та трасти як окремий

інститут не застосовуються, спадкові фонди та інші механізми можуть бути використані для досягнення схожих цілей.

Згідно із законодавством Франції спадкоємці за законом і універсальні легатарії набувають право сезина, тобто автоматично стають власниками спадкового майна з моменту смерті спадкодавця без необхідності додаткового спеціального акту судових органів.

Цивільний кодекс Франції містить кілька статей, які стосуються управління спадковим майном. Відповідно до ст. 779 «дії, які мають виключно охоронний характер і стосуються нагляду та тимчасового управління (спадковим майном), не є діями, що свідчать про прийняття спадщини, якщо особа (яка здійснила ці дії) не прийняла звання чи статус спадкоємця» [59].

Відповідно до ст. 815-б Цивільного кодексу Франції «голова суду великої інстанції стосовно спадщини може призначати або дозволяти будь-які термінові заходи, які вимагає загальний інтерес. Зокрема, він може або призначити керуючим одного зі спадкоємців неподільного майна, зобов'язавши його, за необхідності, надати гарантії, або призначити секвестра» [59].

Основні особливості управління спадковим майном у Франції включають:

по-перше, *fiducie*, цей інститут було запроваджено у Франції в 2007 році, він нагадує траст, проте з обмеженим застосуванням; в межах *fiducie* одна сторона (установник) передає майно іншій стороні (довіреному управителю або довірчому власнику), яка зобов'язана управляти ним в інтересах третьої сторони (бенефіціара). Однак *fiducie* має більш обмежене застосування у спадкових справах, оскільки її використання частіше стосується корпоративного права та фінансових операцій;

по-друге, спадкові фонди, які можуть бути приватними або публічними; ці фонди можуть управляти спадковим майном після смерті

спадкодавця. Подібно до німецьких спадкових фондів, французькі фонди можуть бути створені за життя або на підставі заповіту, щоб забезпечити довгострокове управління активами для певних цілей, таких як благодійні, освітні, культурні чи родинні інтереси;

по-третє, виконання заповіту, зокрема французьке законодавство, дозволяє призначати виконавця заповіту, який зобов'язаний управляти спадщиною після смерті спадкодавця та забезпечувати виконання його волі; ця особа може виконувати функції, подібні до трастового управителя, хоча без створення окремої юридичної структури на зразок трасту.

Отже, Франція не застосовує трасти в традиційному розумінні, але використовує фідучію та інші правові механізми, які можуть мати схожі функції; спадкові фонди також можуть застосовані, хоча це є менш поширеним.

У цивільному законодавстві України відсутні норми щодо можливості започаткування спадкового фонду спадкодавцем у заповіті. Такий фонд як юридична особа повинен створюватися в особливому порядку, відмінному від порядку створення будь-якої іншої юридичної особи, адже має особливу мету, якої не мають інші юридичні особи – виконання волі спадкодавця, яку втілено в заповіті. Основна мета його діяльності - це управління майном заповідача, і жодною іншою діяльністю він займатися не може.

У процесі створення та функціонування спадкового фонду можна виокремити такі етапи:

складання заповіту (з додатком рішення про створення фонду, статуту та умов його функціонування);

відкриття спадщини (смерть фізичної особи, відкриття спадкової справи, розшук заповіту та спадкоємців, розшук осіб, що входять до складу органів управління);

реєстрація фонду (здійснюється шляхом направлення до реєструючого органу заяви про держреєстрацію юридичної особи);

подача заяви фондом про прийняття спадщини за заповітом;
провадження фондом діяльності.

Суб'єктом ухвалення рішення про заснування спадкового фонду виступає виключно заповідач, і ухвалити це рішення він може лише у межах складання заповіту.

Заповідач у заповіті має визначити коло його обов'язкових спадкоємців, оскільки це потім буде безпосередньо впливати на долю всієї спадкової маси та на права вигодонабувачів фонду.

Створення спадкового фонду спрямоване на збереження спадкового майна спадкодавця після його смерті, забезпечення ефективного управління цим майном, без використання інституту трасту, який не є характерним для континентальної системи права. Зокрема, у Великій Британії такі спадкові фонди є частиною традиційної правової системи трастів.

Фонд набуває право на довірче управління спадковим майном з моменту реєстрації юридичної особи до моменту отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину. Переважно метою існування спадкового фонду є збереження господарської діяльності юридичної особи та запобігання гальмуванню процесу підприємницької діяльності. Він може засновуватися як на визначений термін, так і безстроково.

Таким чином, спадковим визнається створений у вигляді юридичної особи на виконання заповіту та на основі спадкового майна фонд, який здійснює діяльність з управління отриманим у порядку спадкування майном безстроково або протягом визначеного строку відповідно до умов управління спадковим фондом.

Разом з тим, наявність в українському законодавстві таких інструментів управління спадщиною, як виконавець заповіту та договір управління спадщиною, є достатньою для забезпечення збереження спадщини до моменту її прийняття спадкоємцями. У результаті зазначеного робимо висновок про недоцільність запровадження в національне

законодавство ще одного інструменту управління спадщиною, такого, як спадковий фонд.

У результаті аналізу законодавства та правозастосовної практики країн, що відносяться до загальної системи права, бачимо, що важливою особливістю є перехід спадкової маси після відкриття спадщини не безпосередньо до спадкоємців, а до спеціальної особи – особистого представника спадкодавця. Залежно від того, зазначений особистий представник у заповіті чи призначений судом, він іменується відповідно виконавцем заповіту або адміністратором. Заповідач має право обрати виконавцем заповіту будь-яку особу або корпорацію, що професійно займається управлінням майном. У випадку призначення адміністратора перевага зазвичай надається особі, заінтересованій в належному управлінні спадщиною. За відсутності родичів адміністратором може бути призначена спеціальна посадова особа.

У країнах англо-американської правової системи всі спадкоємці, як за законом, так і за заповітом, не вважаються універсальними правонаступниками. Вони успадковують лише майно спадкодавця, яке було звільнене від боргів. Через це встановлюється особливий порядок прийняття спадщини та реалізації спадкових прав спадкоємцями.

У країнах англосаксонської правової системи траст широко використовується для спадкових цілей. По-перше, він слугує юридичним інструментом, через який активи та інші блага передаються від спадкодавця до спадкоємців, включаючи ті, що були отримані від використання активів спадкодавця. По-друге, траст виступає як альтернатива заповіту.

У державах загального права основною метою спадкування є передача активів спадкодавця. У цьому полягає різниця підходу до спадкування в країнах континентальної правової системи, де спадкування розглядається як універсальне правонаступництво, що означає, що успадковуються як права, так і обов'язки.

При використанні трасту в першому випадку основна мета полягає в тому, щоб передати право власності на активи (спадкове майно) довіреному власнику, який керує цими активами згідно з чіткими законодавчими вимогами. Він сплачує податки та розраховується з кредиторами за борги спадкодавця. Фактично траст забезпечує розподіл активів померлого між спадкоємцями та кредиторами.

Спадкове майно передається особистому представникові спадкоємця на умовах довірчої власності (трасту), де він виступає як довірчий власник і управляє цим майном в інтересах спадкоємців (бенефіціаріїв) згідно з волею спадкодавця.

Довірчий власник виконує всі необхідні дії для управління довіреним йому майном, зокрема: погашає борги спадкодавця відповідно до встановленої законом черговості, пред'являє вимоги до боржників спадкодавця, укладає угоди, необхідні для нормального функціонування майна (наприклад, підприємства), за потреби звітує перед судом про всі вчинені ним дії, а також передає спадкоємцям звільнене від боргів майно відповідно до заповіту або за законом, з урахуванням належної кожному спадкоємцю частки.

Таким чином, траст, створений за заповітом або який виник у процесі реалізації спадкових прав на основі закону, дозволяє спадкоємцям отримувати вигоди від майна, звільняючи їх від обов'язків щодо його управління до того часу, поки всі зобов'язання спадкодавця не будуть виконані.

Такі трасти слід відрізняти від тих, що були засновані та почали діяти за життя довірителя (спадкодавця) з метою уникнення розподілу власності після його смерті. Такі трасти можуть бути відкликними (коли довіритель має право скасувати його в будь-який час) і безвідкликними. Якщо траст не був відкликаний до моменту смерті засновника, майно не буде частиною

спадкової маси, оскільки правовий титул вже був переданий довіреній особі за життя довірителя.

Перевагами використання трасту для спадкових цілей є: по-перше, можливість засновника трасту уникнути вимоги про обов'язкову частку спадкоємців; по-друге, оптимізація оподаткування активів, що передаються у траст.

Засновник трасту може обрати одну з двох моделей: 1) заповідальний траст, що набуває чинності після смерті засновника; 2) прижиттєвий траст, який створюється засновником ще за його життя та визначає долю майна трасту на випадок його смерті [163, с. 205-208].

Згідно з Конвенцією про право, що застосовується до трастів і про їх визнання від 1 липня 1985 [202], як прижиттєвий, так і заповідальний траст мають такі характеристики:

1. Активи, передані в траст, є відокремленими і не входять до майнової маси довірчого власника.
2. Право власності на активи трасту належить довірчому власнику або іншій особі, яка діє від його імені.
3. Довірчий власник має права і обов'язки, згідно з якими він несе відповідальність за управління, використання та розпорядження активами відповідно до умов трасту та спеціальних вимог закону [11, с. 165-170].

У Великій Британії управління спадщиною здійснюється відповідно до норм загального права та законодавства. Процес спадкування починається шляхом затвердження судом заповіту чи отримання спеціального повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи у разі відсутності заповіту.

Клопотання (заява) про надання законного права розпоряджатися чиеюсь власністю, грошима, майном (в тому числі нерухомістю) після смерті особи називається клопотанням (заявою) про затвердження заповіту судом. За наявності заповіту видається судом «затвердження заповіту». У разі

відсутності заповіту до суду звертаються спадкоємці з метою отримання повноваження (дозволу) на управління майном померлої особи [152].

Особа може звернутися до суду для затвердження заповіту, якщо її ім'я та прізвище зазначені в заповіті як виконавця або в кодицилі – додатковому розпорядженні до заповіту. Якщо така особа не бажає затверджувати заповіт, а інших виконавців не визначено, їй слід звернутися до місцевого офісу поспадкових справах для отримання подальших інструкцій.

Якщо померла особа не залишила заповіту, можна подати клопотання про призначення заявника адміністратором. Це прохання можуть подавати чоловік, дружина (навіть якщо вони проживали окремо), цивільний партнер або дитина померлого. Процедура подання документів у цьому випадку аналогічна до тієї, що використовується при зверненні за затвердженням заповіту. В обох випадках заявник отримує повноваження на управління майном померлої особи, які видаються судом. Цей документ підтверджує, що саме ця особа має законне право розпоряджатися майном померлого. Якщо особа не входить до вказаного переліку, вона автоматично не отримує права на майно померлого.

Надалі особа, що звернулася за затвердженням заповіту, протягом чотирьох тижнів отримує «затвердження заповіту» за наявності заповіту або повноваження (дозвіл) на управління майном померлої особи за його відсутності. Після отримання одного з цих документів особа починає займатися майном померлого. На цьому етапі можна звернутися за допомогою до адвоката чи спеціаліста зі спадкування [200].

Перш ніж розпорядитися майном, виконавець заповіту або адміністратор повинен сплатити всі борги та непогашені платежі, такі як неоплачені рахунки, податкова заборгованість, надмірно або помилково отримані пільги тощо. Далі необхідно розмістити оголошення в газеті, щоб надати кредиторам можливість пред'явити свої вимоги [204].

Виконавець має право використовувати кошти з майна померлого для оплати послуг адвоката, якщо той надає юридичні послуги з переоформлення спадщини. Після сплати всіх боргів і податків виконавець може розділити майно згідно з положеннями заповіту або відповідно до закону, якщо заповіт відсутній. Бенефіціари повинні сплатити відповідний податок, якщо активи, які вони успадкували, приносять їм дохід. Після цього готуються фінансові звіти, які затверджуються та підписуються виконавцем заповіту і основними бенефіціарами [53, с. 54-62; 81; 82, с. 19-20].

Отже, спадкодавець може призначити виконавця заповіту, який відповідає за управління спадковим майном, сплату боргів та податків, а також за розподіл майна між спадкоємцями. Якщо виконавець не призначений, суд може призначити адміністратора спадщини. Виконавець заповіту має фідуціарні обов'язки щодо спадкоємців та повинен діяти в їхніх найкращих інтересах.

Виконавець заповіту повинен отримати від суду право на управління спадщиною, що дозволяє йому здійснювати свої функції. Дана процедура включає подання відповідних документів до суду, перевірку законності заповіту та видачу документів, що підтверджують право виконавця на управління спадщиною [178].

В англосаксонській системі широко використовується інститут довірчої власності, що дозволяє спадкодавцю призначити довірчого власника для управління майном на користь спадкоємців. Траст створюється через заповіт або окремий трастовий документ, що визначає права та обов'язки довірчого власника.

У Сполучених Штатах Америки порядок затвердження заповіту та управління спадщиною відзначається активною функцією суду. Особливістю американської системи права є наявність судового органу спеціальної юрисдикції. У більшості штатів він називається Судом затвердження

заповітів (Probate Court), в деяких штатах – Surrogate's Court (Нью-Йорк) або Orphan's Court (Пенсільванія).

Управління спадщиною в США регулюється законами окремих штатів, але загальні принципи схожі з британськими.

Виконавець заповіту призначається спадкодавцем для управління спадковим майном, виконання заповіту та розподілу майна між спадкоємцями. У разі відсутності призначеного виконавця, суд може призначити адміністратора. Виконавець має обов'язок забезпечити правильний розподіл майна та задоволення вимог кредиторів.

Probate Court (суд з питань спадкування) передбачає, що виконавець заповіту повинен звернутися до суду з питань спадкування (англ., Probate Court) для отримання права на управління спадковим майном (англ., letters testamentary). Процедура probate включає оцінку майна, сплату боргів та податків, а також розподіл залишку майна між спадкоємцями відповідно до заповіту або закону про спадкування.

Як і у Великій Британії, у США широко використовуються трасти для управління спадковим майном на користь бенефіціарів. Трасти можуть бути створені як за життя спадкодавця (англ., *inter vivos trust*), так і після його смерті (англ., *testamentary trust*). Трастовий документ визначає права та обов'язки довірчого власника, а також умови розподілу майна між бенефіціарами [165, с. 491-497].

Аналізуючи управління спадщиною в європейських континентальних правових системах та англосаксонській правовій системі, можна виділити кілька ключових відмінностей.

У континентальних системах (наприклад, Німеччина) спадковий фонд відіграє важливу роль у володінні та управлінні спадковим майном до його поділу. Натомість в англосаксонській системі основна роль відводиться виконавцю заповіту або адміністратору, який має широкі повноваження для управління спадщиною.

У континентальних правових системах нотаріуси відіграють ключову роль у процесі спадкування, забезпечуючи юридичний супровід та законність процедур. В англосаксонській системі нотаріуси мають меншу роль, натомість більша увага приділяється судовим процедурам (англ., probate) та довірчій власності (англ., trust).

В англосаксонській системі трасти є важливим механізмом для управління спадковим майном, що дозволяє гнучко керувати активами та забезпечувати інтереси бенефіціарів. У континентальних системах трасти менш поширені, натомість використовуються інші форми управління, такі як спадкові фонди або виконавці заповітів.

Ці відмінності відображають різні правові традиції та культурні підходи до управління спадковим майном.

У більшості іноземних країн не передбачається укладення спеціальних правочинів щодо управління спадщиною. Замість цього, такі питання вирішуються через делегування влади на управління спадщиною суду або спеціально призначеним особам, таким як адміністратори спадщини, куратори або спеціальні органи. Щодо можливості управління чи розпорядження таким майном, яке швидко псується або потребує постійного догляду, законодавство інших країн надає таким особам право самотійно чи за згодою суду укладати різні види правочинів, наприклад, на зберігання чи купівлю-продаж [165, с. 491-497].

Різне регулювання цих питань у різних країнах призводить до конфліктів у міжнародному спадкуванні. Тому виникає питання про те, яке право застосовувати до управління майном, що розташоване за межами власної країни.

Закон України «Про міжнародне приватне право» [132] та законодавство інших країн не містять спеціальних вказівок, які визначають право, застосовне до управління спадковим майном та повноважень управителя.

На думку І.А. Дідковської, «повноваження управителя спадкового майна повинні підпорядковуватися праву, що застосовується до спадкових відносин, оскільки необхідність укладення договору на управління спадщиною виникає з моменту відкриття спадщини» [35, с. 183]. Без цього факту договір про управління спадщиною не має сенсу. Управитель здійснює управління саме спадковим майном, і його повноваження припиняються з прийняттям спадщини. Хоча управління спадщиною оформляється через договір, відносини, які виникають із нього, є частиною процесу спадкування.

Отже, питання призначення управителя спадщини та його повноважень мають підпорядковуватися праву держави, яке застосовується до спадкування. Окрім права держави останнього місця проживання спадкодавця, може застосовуватися право держави його громадянства, якщо це передбачено в заповіті. Також, якщо спадкове майно, яке потребує утримання, догляду чи інших дій, розташоване на території іншої держави, можуть бути застосовані відповідні колізійні прив'язки, включаючи право іноземної держави щодо управління спадковим майном.

Вирішення цих питань можливе шляхом встановлення колізійної прив'язки до права держави, де знаходиться майно, яке потребує дій управителя спадщини, або до права держави, де призначений управитель. В обох випадках здійснення повноважень управителем має відповідати праву, яке застосовується до спадкування загалом.

З метою спрощення міжнародного управління рухомим спадковим майном 2 жовтня 1973 року була прийнята Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном [22]. Цю конвенцію підписали такі країни, як Італія, Туреччина, Словаччина, Великобританія, Люксембург, Чехія, Португалія та Нідерланди. Однак вона набула чинності тільки у відносинах між Португалією, Чехією та Словаччиною. Відповідно до цієї конвенції запроваджено «міжнародне посвідчення адміністратора спадщини», яке

підтверджує повноваження компетентної особи з управління рухомим майном, що входить до складу спадщини.

Конвенція визначає форму цього посвідчення, умови його визнання у країні, де воно пред'являється, підстави для відмови у визнанні, а також встановлює, що порядок його видачі регулюється національним законодавством держави звичайного місця проживання спадкодавця. Водночас конвенція не вирішує питання колізійного регулювання управління спадщиною.

Наразі колізійні норми щодо призначення управителя спадщиною та визначення його повноважень встановлені Регламентом ЄС № 650/2012. Застосування таких норм обмежується лише управлінням спадщиною між державами-членами Європейського Союзу. Відповідно до ст. 29 Регламенту ЄС №650/2012, «якщо призначення управителя спадковим майном є обов'язковим згідно з законами держави-члена ЄС, суди цієї держави можуть призначити одного або кількох управителів спадщиною згідно з внутрішнім правом за умови дотримання правил, передбачених Регламентом. Ці управителі мають повноваження виконувати волю покійного та/або управляти спадковим майном відповідно до застосовного права» [206].

Якщо закон не дозволяє управління спадковим майном особою, яка не є вигодонабувачем, суди держави-члена ЄС можуть призначити третього управителя за наявності серйозного конфлікту інтересів між вигодонабувачами, між вигодонабувачами і кредиторами або іншими зацікавленими сторонами, при розбіжностях серед вигодонабувачів щодо розпорядження спадковим майном або через особливі властивості майна. Призначений управитель є єдиною особою, уповноваженою виконувати обов'язки з управління спадщиною, і діє відповідно до застосовного права до спадкування.

Суд, що призначає управителя, може визначити особливі умови здійснення цих повноважень згідно із застосовним правом. Якщо право, яке

регулює спадкування, не надає достатніх повноважень для збереження майна або захисту прав кредиторів та інших зацікавлених осіб, суд може дозволити управителю здійснювати свої повноваження відповідно до внутрішнього права держави-члена. Суд також може вказати на особливі умови реалізації цих повноважень. При цьому управитель спадщини повинен дотримуватися права, що застосовується до спадкування, з питань передачі права власності на спадкове майно, грошових зобов'язань спадкодавця, прав вигодонабувачів, включаючи право на прийняття або відмову від спадщини, а також повноважень виконавця волі покійного.

У виняткових випадках, коли право, що застосовується до спадкування, належить третій державі, суд може ухвалити рішення наділити управителів спадковим майном всіма повноваженнями, передбаченими законами тієї держави-члена ЄС, де вони призначені. Проте, здійснюючи ці повноваження, управителі повинні поважати вибір вигодонабувачів та їхні спадкові права, включаючи право на обов'язкову частку в спадщині чи право вимоги на майно, а також права спадкоємців згідно з правом, яке застосовується до спадкування.

Аналізуючи ст. 29 Регламенту ЄС № 650/2012, можна дійти висновку, що «питання процедури призначення управителя вирішуються згідно з правом держави суду, що призначає управителя. Питання управління спадковим майном та повноважень управителя будуть вирішуватися відповідно до права держави, яке застосовується до спадкування загалом, тобто права держави постійного проживання спадкодавця або права його громадянства (як передбачено Регламентом). Проте, якщо право, яке застосовується до спадкування, не надає достатніх повноважень для збереження майна або захисту прав кредиторів та інших осіб, суд може дозволити застосовувати право держави, де призначено управителя спадщиною, за умови дотримання права, що застосовується до спадкування» [206].

У випадках, коли правом, яке застосовується до спадкування, є право третьої держави, питання визначення повноважень управителя вирішуються за правом тієї держави-члена ЄС, де призначено управителя. Проте, навіть у разі відхилення від застосування права держави, яке регулює спадкування, суд має прагнути не порушувати це право. На думку коментаторів ст. 29 Регламенту ЄС № 650/2012, суд, який призначає управителя, може встановити особливі умови виконання повноважень управителя або застосувати «залишкове» *lex fori*. Відповідно до п.44 Регламенту ЄС № 650/2012, ці «залишкові повноваження» включають складання переліку спадкового майна та боргів, звернення з вимогами щодо тимчасових, захисних чи інших заходів для збереження спадкового майна.

Проте в таких випадках питання, пов'язані з передачею спадкового майна, відповідальністю за зобов'язаннями та правами бенефіціарів, продовжують регулюватися правом, що застосовується до спадкування. На практиці це означає, що перед тим як здійснювати дії, пов'язані з відчуженням спадкового майна чи виконанням умов заповіту, управитель спадщиною має дотримуватися відповідних приписів права держави, що застосовується до спадкування, та отримати необхідні дозволи, які вимагаються цим правом для управління майном, розташованим на території держави, суд якої призначив управителя.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОГОВОРУ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ

2.1. Загальна характеристика договору про управління спадщиною

Даючи загальну характеристику аналізованого в роботі договору, варто детально проаналізувати законодавчі норми, якими нині здійснюється його регулювання. Так, норми ст. 1285 ЦК України надають можливість укладення договору про управління спадщиною, однак не регламентують суб'єктний склад, умови укладення, виконання, правові наслідки невиконання або неналежного виконання такого договору, що не дає можливість однозначно визначити правову природу цього договору.

Спадкоємці можуть звертатися до нотаріуса чи виконавця заповіту з ініціативою про укладення договору про управління спадщиною, однак у ст. 1285 ЦК України вони не зазначені в якості установників управління.

У ст. 1285 ЦК України зазначається лише про укладення договору про управління спадщиною нотаріусом, а у відповідних випадках також органом місцевого самоврядування тільки за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту. Однак, цілком логічним є, з огляду на спрямованість цього договору на управління і збереження певного спадкового майна, також розглядати у якості установників управління спадкоємців. Це дозволило б спадкоємцям більш ефективно контролювати процес управління спадщиною та забезпечити збереження майна до моменту його прийняття.

Варто однак враховувати, що законодавство України визначає певні процедури й умови для укладення таких договорів, і не завжди спадкоємці можуть виступати як установники, особливо якщо наявний виконавець заповіту або є інші обставини, передбачені законом.

Крім того, відповідно до п.4 ч.1 ст. 1290 ЦК України управління спадщиною здійснює за його наявності виконавець заповіту, який також

може виступати установником управління, якщо він не має достатніх знань та досвіду в певній сфері.

Тому, заходи щодо охорони та управління спадщиною повинні вживатися не лише з ініціативи осіб, зацікавлених у збереженні майна (спадкоємці, виконавець заповіту, орган місцевого самоврядування, орган опіки та піклування та ін.), а й з ініціативи нотаріуса. В іншому випадку неприйняття заходів щодо охорони та управління спадщиною може призвести до втрати або пошкодження спадкового майна.

У зв'язку з цим пропонується внести зміни до ч.1 ст. 1285 ЦК України, шляхом доповнення зазначеної статті абзацем наступного змісту: «Нотаріус вживає заходів з управління спадщиною за власною ініціативою, за заявою одного або кількох спадкоємців, виконавця заповіту, органу місцевого самоврядування, органу опіки та піклування або інших осіб, що зацікавлені у збереженні спадкового майна».

Проблемним слід визнати відсутність у ЦК України власне поняття управління майном, у зв'язку з чим досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу повноважень управителя. У ст. 1285 ЦК України містяться лише два застереження: «1) особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини; 2) предметом договору є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій» [185].

Думається, тому питання про доцільність укладення договору про управління спадщиною, а також вибір управителя за цим договором мають вирішувати спадкоємці, виконавець заповіту, нотаріус, орган місцевого самоврядування.

Водночас, варто відзначити, що можуть виникати ситуації, коли спадкоємці не звертаються до нотаріуса відразу після відкриття спадщини. У деяких випадках потрібні дії для їх розшуку та повідомлення про смерть спадкодавця. Це може призвести до того, що об'єкти спадкового

правонаступництва, які потребують термінових заходів з утримання та догляду, можуть бути втрачені або зіпсовані. Крім того, між спадкоємцями часто виникають спори, що ускладнює як вибір управителя, так і укладення відповідного договору з ним.

У свою чергу, нотаріус особисто не має зацікавленості в управлінні спадщиною, і випадки призначення виконавця заповіту в нотаріальній практиці зустрічаються дуже рідко.

Ці обставини суттєво знижують ефективність, на перший погляд, дієвого правового інструменту, як договір про управління спадщиною та призводить до обмеженої кількості таких договорів і ще більше підкреслює проблему правового статусу спадщини в період, відведений для її прийняття.

Отже, хоча законодавець і передбачив можливість укладення договору про управління спадщиною, він не визначив ані його поняття, ані правову природу.

У цивілістичній літературі присутні різні правові позиції щодо правової природи договору про управління спадщиною.

Деякі вчені вважають, що цей договір є різновидом договору управління майном [177, с.524; 42, с.226; 46], також, відповідно, при використанні даної правової конструкції, необхідно застосовувати норми глави 70 ЦК України, що регулюють укладення договору управління майном [74].

Також у літературі розглядається питання можливості використання договору зберігання для досягнення цілей управління майном. Так, Ю.О. Заїка, порівнюючи управління спадщиною з договором зберігання, визнає, що «в особи, яка управляє спадщиною, повноваження значно ширші, ніж у зберігача, оскільки управитель спадщини наділений повноваженнями вчиняти будь-які необхідні дії, спрямовані на збереження спадщини» [45, с. 328-329].

На думку О.О. Терехової, «специфіка об'єкта управління спадковим майном, яка полягає в його здатності приносити прибуток за умови ефективного використання, зумовлює необхідність укладення саме договору управління цим майном, а не договорів охорони або зберігання. Ця специфіка найбільш очевидна в таких об'єктах цивільних прав, як підприємства, частки в господарських товариствах, цінні папери тощо» [160].

Вважаємо, що управління спадщиною не може відбуватися у рамках договору зберігання. Дійсно, між нотаріальним органом і зберігачем може укладатися оплатний договір зберігання в порядку, визначеному Главою 36 ЦК України, об'єктом якого, однак, виступає лише збереження цілісності спадкового майна. Водночас, за договором про управління спадщиною об'єктом договору є не лише зберігання майна, але й управління ним, а його виконання обумовлюється на користь третьої особи – спадкоємця. Особливість цього договору полягає в тому, що винагорода охоронцю хоч і виплачується за розпорядженням нотаріуса, проте відноситься на рахунок спадкового майна, тобто фактично вираховується з вартості майбутнього майна спадкоємця [66].

Інші дослідники заперечують можливість застосування норм глави 70 ЦК України до договору про управління спадщиною, вважаючи договір про управління спадщиною самотійним договором, відмінним від договору управління майном [34].

На думку Л.В. Сіщук, «відсутність у цивільному та нотаріальному законодавстві норм, які б відсилали до Глави 70 ЦК України, що регулює відносини з управління майном, означає, що управління спадщиною регулюється нормами ЦК України, що визначають порядок спадкування з урахуванням загальних положень про правочини» [149, с. 95-100].

Це питання має важливе практичне значення для визначення правової природи управління спадщиною. Важливо з'ясувати, чи потрібно дотримуватись вимог ст.1033 ЦК України, які передбачають, що управителем

спадщини може бути лише особа зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності, а також умови, визначені ст. 1035 ЦК України, що стосуються істотних умов договору про управління спадщиною.

Якщо договір про управління спадщиною розглядати як різновид договору управління майном, то під час його укладення необхідно враховувати законодавчо встановлені істотні умови, без яких такий договір вважатиметься неукладеним.

Згідно зі ст. 638 ЦК України «договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди щодо всіх істотних умов. Істотними умовами є умови про предмет договору, а також умови, які закон визначає як істотні або які є необхідними для договорів даного виду, разом із усіма умовами, щодо яких, за ініціативою хоча б однієї з сторін, має бути досягнуто згоди» [183; 32].

На думку К.Г. Некіт «договір управління спадщиною на сьогоднішній день є самостійним різновидом договору, до якого не застосовуються норми про договір управління майном» [102]. Авторка дійшла такого висновку на підставі того, що «засновником управління згідно зі ст. 1032 ЦК України є власник майна, тоді як за договором про управління спадщиною установником управління виступає нотаріус або відповідний орган місцевого самоврядування, які не згадуються у ст. 1032 ЦК України у якості вірогідних установників управління майном» [102]. Так, відповідно до ст. 1285 ЦК України та п. 9 Наказу Міністерства юстиції «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» № 296/5 від 22.02.2012 р., «договір на управління спадщиною може бути укладений нотаріусом, а у населених пунктах, де немає нотаріуса – відповідним органом місцевого самоврядування (установник управління) зі спадкоємцями або виконавцем заповіту, а у разі їх відсутності – з будь-якою заінтересованою особою (управитель) на підставі її заяви» [102].

Крім того, на думку К.Г. Некіт, «з огляду на положення, які містяться у Листі Міністерства юстиції України «Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною» № 31 – 32/1694 від 04.10.2005 р., вимоги до особи, яка буде призначена управителем по договору про управління спадщиною законодавцем не конкретизовані, тому слід вважати, що управителем таким майном може бути призначена будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність, а також юридична особа, що не відповідає положенням ст. 1033 ЦК України» [102, с. 157-161].

Однак, ймовірно, суб'єктний склад договору управління спадщиною не може бути підставою для виокремлення цього договору у самостійний вид цивільно-правових договорів, оскільки основною системоутворюючою рисою договорів є їх спрямованість на досягнення певного правового результату, яким у випадку договору управління майном є передача правомочностей з управління певним майном від установника управління до управителя. Зазначене свідчить про приналежність договору про управління спадщиною до договорів управління майном.

Також у літературі висловлюється думка, що «договір управління спадщиною відрізняється від договору управління майном тим, що управління спадщиною включає надзвичайно широке коло дій управителя, не обмежуючись управлінням майном, що включається до складу спадщини. Тому не відповідають сутності договору про управління спадщиною кілька норм Глави 70 ЦК України (зокрема, ст. ст. 1033, 1034, 1036 тощо)» [34]. Вважаємо, що з такими твердженнями погодитися не можна, оскільки обсяг повноважень управителя майном не впливає на кваліфікацію договору управління спадщиною як окремого договору.

Проаналізуємо особливості договору про управління спадщиною, що визначають його правову природу.

По-перше, це специфічні суб'єкти з боку установника управління (виконавець заповіту, нотаріус, орган місцевого самоврядування), серед яких немає власника майна, як того вимагає ст. 1032 ЦК України.

Варто зазначити, що в спеціальній нормі немає жодних обмежень щодо особи управителя. Це дозволило деяким авторам стверджувати, що до таких відносин слід застосовувати ч.1 ст. 1033 ЦК України, згідно з якою «управителем у договорі управління майном може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності» [187, с. 46-461]. Водночас у юридичній літературі висловлюється також й інша думка, що «при вирішенні цього питання слід враховувати загальні норми ЦК України про суб'єктів правочинів. Тому управителем спадщини може бути будь-яка фізична особа з повною цивільною дієздатністю або юридична особа, якщо її дієздатність не обмежена законом, судом чи установчими документами» [45, с. 228].

З огляду на висловлену нами позицію стосовно визнання договору про управління спадщиною видом договору управління майном, вимоги щодо наявності в управителя статусу суб'єкту підприємницької діяльності мають застосовуватися й до управителя спадковим майном.

Більше того, окремі автори вважають, що дії з управління спадщиною повинні вчинятися виключно суб'єктом підприємницької діяльності, що є спеціалістом у сфері управління активами [75, с. 292]. Звичайно, що фаховість і професіоналізм повинні бути обов'язковою вимогою до управителя. Це твердження є обґрунтованим, якщо згідно з договором виникне необхідність вчинення операцій зі спадковим майном таким, як цінні папери, що вимагає спеціального дозволу і, відповідно, наявності в управителя певної ліцензії. Проте на сьогодні законодавець не обмежує коло суб'єктів, які можуть виступати управителями спадщиною.

Аналіз даного питання дає можливість з впевненістю стверджувати про необхідність закріплення певних норм, які б передбачали обов'язкову вимогу визначення управителя як суб'єкту підприємницької діяльності, який має

відповідну ліцензію, КВЕДи, є спеціалістом в даній сфері, що дає можливість сподіватися на відповідальне ставлення такого управителя до покладених на нього обов'язків.

Адже кожен напрям діяльності управителя має певні особливості. Так, для того щоб доглядати в сільській місцевості за худобою, птицею, багаторічними насадженнями, які становлять спадкове майно, здавати в найм квартиру в місті ефективно (тобто отримувати прибуток), повинні бути певні спеціальні компетентності такого управителя.

В контексті зазначеного пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 1285 ЦК України і викласти її у наступній редакції: «Управління спадщиною має здійснювати виключно суб'єкт підприємницької діяльності. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення усіх необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини протягом терміну дії договору про управління спадщиною. Якщо того вимагають інтереси спадкоємців, то управління спадщиною може передбачати повноваження управителя щодо розпорядження спадковим майном за умови отримання згоди на це установника управління».

Окремої уваги та детального аналізу в даному контексті потребують зміни до ЦК України від 20.09.2016 р., якими було додано до ч. 1 ст. 1285 ЦК України абзац перший і передбачено, що за умови «відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки» [185]. На наше глибоке переконання вважаємо такі зміни недоречними та такими, що негативно впливають на загальну перспективу управління спадщиною. Тому в авторській редакції ста. 1285 ЦК України, яку пропонується в даній роботі, вважаємо за необхідне виключити дану норму.

Зазначене обґрунтовується тим, що представники сільських, селищних, міських рад не мають необхідної кваліфікації в ефективному управлінні

спадщиною, адже є обмеженими в своїх функціях стосовно такого управління, в своїй більшості не мають відповідної підготовки та досвіду, тому пропонується, щоб управителями були лише суб'єкти підприємницької діяльності, тобто спеціалісти, які мають досвід тощо відповідно до характеру майна, яким треба управляти. Додатковим позитивним фактором тут стане страхування такими суб'єктами своєї професійної діяльності. Таку вимогу пропонується зробити обов'язковою для всіх майбутніх управителів спадщиною.

Одним із аргументів проти використання механізму управління спадщиною є труднощі у знаходженні професійних управителів. Це питання може бути вирішене шляхом призначення управителя спадкодавцем, який може залишити заповіт з відповідними вказівками. У цьому випадку засновник управління має враховувати волю заповідача щодо вибору особи управителя.

Надання заповідачеві права визначати в заповіті особу управителя спадщиною буде сприяти досягненню цілей цього договору.

Згідно ч.3 ст. 1033 ЦК України вигодонабувач не може бути управителем. Однак, з огляду на положення ст. 62 Закону України «Про нотаріат» заходи щодо управління спадщиною може здійснювати спадкоємець або спадкоємці до з'явлення інших. У такому випадку, за змістом ст.62 Закону України «Про нотаріат» спадкоємець позбавляється права вимагати відшкодування витрат, понесених ним у зв'язку з охороною та управлінням цим майном, а також права вимагати сплати винагороди за рахунок спадщини [133].

Думається, управління може здійснюватися за договором про управління спадщиною одним чи кількома із спадкоємців з огляду на зацікавленість їх у збереженні всієї спадкової маси до моменту визначення індивідуальних часток кожного із спадкоємців.

Предметом договору є спадщина, яка є особливим об'єктом цивільних прав з вираженою специфікою. Крім того, спадщина має локальний характер, проявляється виключно у сфері спадкового права і має чітко визначені часові межі існування – від моменту відкриття спадщини до її оформлення спадкоємцями [110].

Отже, укладання договору про управління спадщиною, таким як підприємство як єдиний майновий комплекс, цінні папери, майнові права інтелектуальної власності або частка в статутному фонді товариства, є доцільним, оскільки це дозволяє вчиняти юридичні та фактичні дії для підтримання цього майна в належному стані.

У межах ЦК України слід розробити спеціальний правовий режим для управління спадщиною, зокрема для підприємств і фермерських господарств як єдиних майнових комплексів, часток у статутному капіталі господарських товариств, цінних паперів та інтелектуальної власності. Аналогічні питання вже врегульовані в законодавствах інших країн. Наприклад, Ізраїльський закон про спадкування містить 47 статей (ст. ст. 77–124), що регулюють функції управителя, його відповідальність, припинення повноважень, виплату винагороди та відносини з кредиторами [176].

Для порівняння, в українському законодавстві особливості управління спадщиною можна виявити через загальні положення глави 70 ЦК України та одну спеціальну норму ст. 1285 ЦК України, яка, проте, не досить повно розкриває цей правовий інструмент.

Також варто звернути увагу на те, що правління спадщиною охоплює широке коло дій, які виконує управитель, фактично заміщає померлого власника майна. Управитель фактично займає його місце, здійснюючи всі необхідні дії, спрямовані на утримання, збереження, догляд та забезпечення дохідності об'єктів спадкового правонаступництва.

Згідно з ч. 2 ст. 1285 ЦК України «особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження

спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини» [185]. Можливість здійснювати як фактичні, так і юридичні дії стосовно майна є спільною рисою договорів управління майном і управління спадщиною. Наприклад, фактичними діями можуть бути підтримка майна в належному стані, переміщення для покращення умов зберігання, вдосконалення технологічних процесів на підприємстві, технічне переобладнання та інші аналогічні дії [98, с. 83].

Не випадково деякі дослідники пропонують встановити правовий режим довірчої власності для управління цінними паперами, дозволяючи управителю відчужувати цінні папери без додаткового вираження волі засновника управління. При цьому головною метою діяльності управителя має бути збереження вартості переданого в управління пакета цінних паперів [187, с. 465-467].

Справедливим видається, що управитель спадщиною в певних випадках може розпоряджатися майном або його частиною, наприклад, продати цінні папери, якщо на фондовому ринку склалася відповідна ситуація, або здійснити розрахунок грошовими коштами, які входять до складу спадщини. Також допустимим є відчуження окремого майна зі складу підприємства як єдиного майнового комплексу для підтримання його належного економічного стану, якщо невчинення таких дій призведе до збитків. Інакше дії з управління спадщиною втрачають сенс і не відрізняються від її зберігання.

Вказані дії управитель спадщиною здійснює на свій розсуд, проте, з урахуванням того, що він діє на користь спадкоємців і для збереження спадкового майна, яке входить в спадщину. При цьому, «якщо того вимагають інтереси спадкоємців, думається, управління спадщиною може передбачати повноваження управителя щодо відчуження спадкового майна за умови отримання згоди установника управління» [197]. Зазначене відповідає правилу ч.1 ст. 1037 ЦК України про право управителя

відчужувати майно, передане в управління, укласти щодо нього договір застави лише за згодою установника управління.

Для забезпечення збереження спадкових активів, отримання доходу від управління ними та здійснення необхідних дій з утримання спадкового майна, управитель має витратити кошти на купівлю сировини, матеріалів, сплату поточних витрат нерухомого майна тощо. Управитель не завжди пригодиться здійснювати такі дії за власний рахунок з подальшим їх стягненням зі спадкоємців.

Водночас, згідно з ч. 2 ст. 1030 ЦК України «предметом договору управління не можуть бути грошові кошти, за винятком випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом» [185]. Це правило унеможлиблює управителю здійснювати дії в межах договору управління спадщиною за рахунок тих коштів, що входять до її складу, що значно зменшує ефективність управління.

Здається справедливим, щоб у ЦК України було передбачено право управителя здійснювати управління грошовими коштами, що входять до складу спадщини. Однак, відповідно до чинної редакції ч. 2 ст. 1285 ЦК України зазначено про «право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини», тобто право на розпорядження грошовими коштами, що входять до складу спадщини, презюмується.

Разом з тим, вважаємо за необхідне законодавчо закріпити право управителя на управління грошовими коштами, що, зокрема, обумовлено тривалим строком, встановленим законом для прийняття спадщини та її оформлення спадкоємцями, що унеможлиблює використання грошових коштів протягом щонайменше шести місяців з дня смерті спадкодавця (оголошення померлим). Тим більше, що за наявності зачатого, але ненародженого спадкоємця, розподіл спадщини може відбутися лише після його народження (ст. 1298 ЦК України).

Управління такими специфічними об'єктами спадкового правонаступництва, як цілісні майнові комплекси, потребує негайного вчинення фактичних та юридичних дій для підтримання їх в належному стані.

Без сумніву, спадкоємець у цей період позбавлений права призначати керівника юридичної особи, затверджувати річний звіт та бухгалтерський баланс, розподіляти прибуток і збитки товариства. Тому управління спадщиною повинно тривати щонайменше до моменту, коли спадкоємці оформлять свої права на неї.

Зазначимо, що за договором про управління спадщиною управитель має набувати статус довірчого власника спадкового майна, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до закону та договору управління. Договір про управління спадщиною не передбачає переходу права власності до управителя на майно, передане в управління.

Законодавець у ЦК України (в ч. 2 ст. 316) визначив довірчу власність як особливий вид права власності. Отже, констатується факт існування довірчої власності, яка виникає відповідно до договору або закону. Таким договором є договір управління майном та його різновиди, зокрема, договір про управління спадщиною.

Навіть у випадках, коли управління майном виникає зі вказівок закону, правовою формою опосередкування відносин довірчої власності є договір.

Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємця або до прийняття спадщини. Таким чином, у випадках, встановлених законом, утримання й догляд за майном здійснюється на основі договору, який є підставою виникнення довірчих відносин, зміст яких становлять правомочності на вчинення необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини.

У контексті зазначеного в літературі має місце думка про те, що «у цьому випадку мають місце відносини фідучіарного характеру, які опосередковуються договором управління майном, хоча положення щодо управління майном передбачені законом» [52].

З одного боку, про фідучіарність можна говорити лише в тому сенсі, що й щодо договору доручення: вона має основне значення при встановленні відносин, а не при їх здійсненні. Довірче управління встановлюється з різними цілями, але, як правило, з метою отримання доходів від такої діяльності, оскільки довірчий управитель отримує винагороду в результаті отриманих доходів від використання майна. Метою довірчого управління спадщиною у першу чергу є її збереження, а також примноження. Отже, за своєю правовою природою управління спадщиною має довірчий (фідучіарний) характер.

Таким чином, робимо висновок про те, що управлінські відносини щодо спадщини мають фідучіарний характер та можуть виникати відповідно до положень закону на підставі рішень суду, актів державних органів та договорів про управління майном. Також у підсумку необхідно констатувати те, що договір управління майном містить чимало положень, які схожі з договором про управління спадщиною, проте чимало положень не застосовуються у зв'язку зі спеціальною правовою природою таких відносин, зокрема, це стосується суб'єктного складу, визначення строку, ціни такого договору та ін., а також це пов'язано з тим, що такий договір укладається на користь третіх осіб – спадкоємців, на яких будуть покладатися витрати, пов'язані з утриманням та управлінням такою спадщиною, пропорційно до частки в спадщині. З огляду на це, доцільно як визначити саме поняття договору про управління спадщиною, так і розкрити його основні характеристики та істотні умови.

Згідно зі ст. 1285 ЦК України під договором про управління спадщиною слід розуміти «домовленість, відповідно до якої нотаріус, а в

населених пунктах, де немає нотаріуса, – уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування (установник управління спадщиною), зобов’язується передати на певний строк спадкове майно в управління з метою утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій, спрямованих на підтримання спадкового майна в належному стані, а друга сторона (управитель спадщиною) зобов’язується за плату здійснювати управління спадковим майном від свого імені, за рахунок та в інтересах спадкоємців (вигодонабувачів)» [183].

Такий договір може укладатися нотаріусом за місцем відкриття спадщини або органом місцевого самоврядування (у населених пунктах, де немає нотаріуса).

Договір про управління спадщиною може укладатися за наступних умов: якщо відсутні спадкоємці або виконавець заповіту; у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду або вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані.

До наведених у ч. 1 ст. 1285 ЦК України випадків укладення нотаріусом договору про управління спадщиною з управителем у цивілістичній літературі пропонується також додати такі випадки: коли спадкоємці надають йому такі повноваження; коли за місцем розміщення всієї спадщини або її частини перебуває лише один зі спадкоємців, який звернувся до нотаріуса з відповідною заявою про необхідність вжиття заходів з охорони спадщини [42, с. 227].

При цьому вважаємо, що цілком логічним є випадок, коли установником управління спадщиною буде виступати саме спадкоємець або спадкоємці, які вже прийняли спадщину.

Зазначимо також, що договір про управління спадщиною має право укладати й виконавець заповіту, який, наприклад, самостійно приймає рішення про необхідність залучення до управління певним майном особи, яка володіє спеціальними знаннями в галузі управління активами.

Отже, перелік умов та підстав укладення договору про управління спадщиною не є виключним.

Як було зазначено вище, досліджуваний договір являє собою різновид договору управління майном, і до нього повинні застосовуватися норми гл. 70 ЦК України. Ці норми застосовуються щодо управління спадщиною у випадках, коли вони не суперечать нормам про спадкування або суті таких відносин. При цьому правила, що регулюють відносини за участю нотаріуса як засновника довірчого управління, є винятком із положення про те, що засновник повинен бути власником майна, яке передається в управління (ч.1 ст.1032 ЦК України).

У зв'язку з наявністю законодавчої колізії між положеннями ч.1 ст.1032 ЦК України та ч. 1 ст. 1285 ЦК України, пропонується внести зміни до ч.1 ст.1032 ЦК України і викласти її у наступній редакції: «1. Установником управління є власник майна, якщо інше прямо не передбачено законом.»

Договір про управління спадщиною є реальним або консенсуальним (у встановлених законом випадках), двостороннім, оплатним та фідучіарним.

Двосторонній характер даного договору впливає з положення про те, що «права та обов'язки мають обидві його сторони». [183, с.457] Наведемо тут певні міркування:

1. Управитель спадщини має обов'язок вчиняти фактичні та юридичні дії, спрямовані на утримання та догляд за спадковим майном, а також підтримання його в належному стані. Це включає укладання цивільних договорів, таких як зберігання, підряд, охорона, оренда, позика і т.д. Наприклад, укладання договору оренди чи зберігання є необхідним для забезпечення догляду та збереження майна. Таким чином, обов'язки управителя мають бути чітко визначеними в договорі.

2. Для ефективного виконання своїх обов'язків, управитель володіє широким колом прав, навіть щодо розпорядження спадщиною (за загальним

правилом за згодою установника управління). Права управителя забезпечують йому можливість вчиняти необхідні дії, що підтверджує двосторонній характер договору. Зокрема, І.В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що в окремих випадках управитель може вчиняти дії, такі як розпорядження майном, враховуючи його специфіку і обставини [177, с. 523].

3. Договір про управління спадщиною є двостороннім, оскільки управитель має певні права й обов'язки стосовно установника. Управитель зобов'язаний діяти на користь спадкоємців, підтримуючи й зберігаючи спадкове майно, а спадкоємці, у свою чергу, мають право на результати цих дій. Установник управління має право контролювати виконання управителем обов'язків і припинити дію договору в разі їх порушення. Це свідчить про наявність взаємних прав та обов'язків, що характерно для двосторонніх договорів.

4. Дії управителя мають бути не просто корисними, а необхідними для збереження спадщини. Це підтверджує, що управитель має права, які дозволяють йому вчиняти дії, що забезпечують збереження спадкового майна, включаючи можливість розпорядження майном, наприклад, цінними паперами навіть без згоди установника управління, якщо це необхідно для збереження активів в умовах змін на фондовому ринку.

Під час визначення істотних умов договору про управління спадщиною треба керуватися положеннями ст. 638 ЦК України, яка зараховує до них умови про предмет договору, умови, які визначені законом як істотні або які є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

З огляду на це та враховуючи запропоноване визначення поняття договору про управління спадщиною, можемо виокремити такі істотні умови цього договору, як предмет договору про управління спадщиною; розмір та форма плати за управління; строк управління; строк та порядок надання управителем звіту про свою діяльність.

Далі розглянемо більш детально істотні умови договору про управління спадщиною.

Предметом договору про управління спадщиною може бути будь-яке майно, яке входить до складу спадщини та потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій, спрямованих на підтримання спадкового майна в належному стані. Предмет управління може включати як рухоме (гроші, цінні папери, транспортні засоби), так і нерухоме майно (будинки, земельні ділянки), а також інші активи, які належать до спадкової маси.

Договір про управління спадщиною може бути як оплатним, так і безоплатним [112, с. 287]. У ч. 3 ст. 1285 ЦК України передбачене право управителя на плату, однак управитель може виконувати обов'язки на товариських, сусідських засадах і без винагороди, якщо сторони визначили це в договорі [185].

Винагорода управителю за здійснення його обов'язків встановлюється в договорі. Виплата винагороди управителю здійснюється спадкоємцями пропорційно до частки успадкованого кожним із них майна.

Отже, договір про управління спадщиною має оплатний характер, якщо інше не передбачено самим договором.

Важливим питанням є визначення розміру та форми винагороди управителю, якщо така передбачена договором. Це питання потребує додаткового вивчення.

У науковій літературі можна зустріти різні підходи щодо визначення розміру оплати по договору про управління спадщиною. Так, С.Я. Фурса та Б.Б. Рудко висловлюють пропозицію щодо встановлення винагороди управителю у розмірі 3-5% від доходу, що отримано в певний період управління. [173, с. 348]. Автори пропозиції вважають, що це має зацікавити управителя належно виконувати покладені на нього обов'язки.

Також розмір винагороди може встановлюватися у відсотках від вартості спадкового майна на момент відкриття спадщини або у твердій сумі.

Вважаємо, що показником ефективного виконання управителем своїх функцій є саме отримання прибутку від майна, яке знаходиться в управлінні. В такому разі доцільним та обґрунтованим вважаємо запропонувати встановити розмір винагороди управителю у 10% від прибутку, який вдалося отримати внаслідок ефективного управління спадщиною.

Якщо ж в результаті управління спадщиною майно не приносить прибуток, це може бути показником неефективного виконання управителем своїх функцій. Разом з тим можуть мати місце випадки, коли метою «управління» є саме підтримання майна в належному стані, забезпеченні його певним захистом, або ж сам характер майна, яке знаходиться в управлінні, не передбачає отримання прибутку як такого. У даному випадку вважаємо за доцільне в договорі про управління спадщиною передбачити винагороду у певній твердій сумі (наприклад, прив'язавши її до прожиткового мінімуму тощо).

Р.А. Майданик зазначає, що «сучасна практика сформувала три основні блоки юридико-фактичних дій, пов'язаних з організацією управління нерухомістю: прийняття раціональних рішень про спосіб реалізації права власності на нерухомість (продаж, рента, оренда, довірче управління, агентство, франчайзинг, комерційна концесія тощо); прийняття рішень про розвиток нерухомості і реалізація інвестиційних проектів; управління портфелем проектів» [84, с. 124].

Виходячи зі змісту ст. 1042 ЦК України «управитель має право на плату, встановлену договором, а також на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном» [183]. Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що укласти договір про управління спадщиною слід лише в разі необхідності, виходячи із складу спадщини.

Наприклад, у випадку укладання договору управління виконавцем заповіту за відсутності у складі спадщини майна, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, спадкоємці в порядку ст. 1292 ЦК України мають право оскаржити дії виконавця заповіту.

Натомість, виконавцеві заповіту не варто нехтувати і зверненням до професіоналів у цій галузі, оскільки, враховуючи характер складу спадщини, у ряді випадків невжиття заходів щодо укладання договору про управління спадщиною із третьою особою – професійним установником, може призвести до заподіяння збитків, у тому числі й у вигляді неотриманого прибутку.

Зміст повноважень виконавця заповіту з управління спадщиною охоплює наступні обов'язки: виявлення в спадщині майна, що потребує управління; управління спадковим майном безпосередньо виконавцем заповіту; укладання виконавцем заповіту, як установником управління, договору про управління спадщиною із третьою особою – управителем [71, с. 117-149].

Витрати, понесені виконавцем заповіту у зв'язку із управлінням спадщиною, в тому числі плата за відповідним договором, укладеним із третьою особою, відшкодуватимуться спадкоємцями в порядку ч. 3 ст. 1291 ЦК України.

Водночас слід наголосити на тому, що управління спадщиною, а тим більше укладання відповідного договору із третьою особою щодо спадкового майна або його частки – дія, яка застосовується вкрай рідко. Проте ця обставина не свідчить про зайвість такого повноваження виконавця заповіту.

Сьогодні в Україні зустрічаються поодинокі випадки спадкування таких об'єктів, як цілісні майнові комплекси, частки в статутному фонді, пакети цінних паперів, майнові права інтелектуальної власності тощо, але враховуючи стрімкий розвиток ринкової економіки після закінчення війни в Україні, управління спадщиною стане нагальною необхідністю.

Наступною істотною умовою аналізованого договору є строк (на який він укладається) та порядок надання управителем звіту про свою діяльність. Незважаючи на те, що законодавець не зобов'язує управителя подавати такий звіт, належним виконанням договору є збереження майна до його передачі спадкоємцям або територіальній громаді у випадку, якщо спадщина визнається відумерлою. З даного питання в літературі зустрічаються різні позиції. Зокрема, І. Святецька пропонує в договорі встановити обов'язок управителя надавати звіт один раз на місяць [148].

З метою контролю нотаріуса за збереженням спадкового майна договором про управління спадщиною може бути передбачено право нотаріуса – установника управління самостійно перевіряти наявність та схоронність спадкового майна та використання його за призначенням.

Щодо строку договору про управління спадщиною слід зазначити, що загальні положення Глави 70 ЦК України у цьому випадку не можуть застосовуватися з огляду на специфіку спадкових правовідносин. Відповідно до положень ст. 1036 ЦК України «якщо сторони не визначили строк договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років» [185]. Однак це положення до договору про управління спадщиною не застосовується, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 1285 ЦК України зазначається, що «вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини, відбувається до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини» [185]. Тому термін, на який укладається договір з довірчим управителем, визначає установник залежно від характеру та цінності спадщини, а також від часу, необхідного спадкоємцям для вступу в свої права.

Аналіз законодавства дає можливість зробити висновок про те, що строк дії договору про управління спадщиною не повинен перевищувати строків для прийняття спадщини спадкоємцями. Однак, договір про управління спадщиною не має припинятися у разі виявлення або появи

одного або декількох спадкоємців, оскільки продовження строку дії цього договору відповідає інтересам захисту та ефективного використання спадкового майна.

Нотаріусу слід враховувати, що погодження строку управління зі спадкоємцями може залежати від кількох умов. У разі неотримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину нотаріус ризикує залишатися стороною договору максимально довго. Це породжує певні ризики для спадкоємців, вони повинні усвідомлювати їх, і загалом в їх інтересах отримати все майно у власність або стати повноцінними правовласниками, вступити в права учасників юридичної особи тощо.

Також необхідно враховувати, що в будь-якому разі в момент видачі свідоцтва про право на спадщину хоча б одному зі спадкоємців, якщо в такому свідоцтві вказано майно, яке є предметом договору управління, або якщо таке свідоцтво видано щодо всього майна спадкодавця, у чому б воно не виражалось і де б воно не знаходилося, до такого спадкоємця (таких спадкоємців) переходять права й обов'язки установника довірчого управління.

Отже, строк дії договору про управління спадщиною не прив'язаний до заміни суб'єкта на стороні установника. Тобто спадкоємець, який отримав свідоцтво про право на передану в управління спадщину, займає позицію нотаріуса в договорі, звільняючи його від обов'язків контролювати управителя, і самостійно надалі несе всі обов'язки і здійснює права за цим договором. Тим самим нотаріус, який заснував довірче управління, звільняється від здійснення обов'язків установника.

При цьому в законі не передбачена необхідність окремо оформлювати перехід прав сторони договору до спадкоємця. Достатньо лише вказати, що отримано свідоцтво про право на спадщину, і повідомити управителя, що на підставі прямої вказівки в законі відбулася заміна на стороні засновника управління.

Надалі установник управління – спадкоємець (спадкоємці) самостійно приймає рішення про необхідність і доцільність збереження відносин довірчого управління спадковим майном, переданим управителю. Він може зберегти договір, пролонгувати його у разі необхідності, змінити його за згодою з контрагентом або припинити в порядку і на умовах, зазначених у договорі.

При цьому має місце ситуація, коли свідоцтво про право на спадщину отримав тільки один із спадкоємців, але засновником він стає в договорі управління в інтересах всієї спадщини, як належної безпосередньо йому, так і належної іншим спадкоємцям, які ще не отримали свідоцтво про право на спадщину.

Спадкоємець, який отримав свідоцтво про право на спадщину, має право припинити управління нею і вимагати від управителя передачі майна, що перебувало в управлінні. А також отримати звіти про управління, які були надані управителем під час виконання своїх обов'язків.

У разі якщо спадкоємцями не пред'явлено вимогу про передачу їм майна, що перебувало у управлінні, договір про управління спадщиною вважається дійсним протягом невизначеного строку.

Слід враховувати, що у деяких випадках договір довірчого управління не може бути припинено. Ймовірно, у разі наявності спору між спадкоємцями, вступ спадкоємців у свої права може затягнутися до вирішення цього спору і набрання судовим рішенням законної сили. Зазначене дає підстави стверджувати, що управління відповідним майном повинно тривати протягом всього строку ведення справи у суді. Адже управління вводиться у зв'язку з особливостями майна, що входить до складу спадщини. Потреба в управлінні цим майном вимагає заміщення власника-спадкодавця у цій якості іншим суб'єктом, який тимчасово представляє інтереси потенційного спадкоємця до визначення особи правовласника. У зв'язку з цим вимагається вирішення важливих питань при здійсненні

довірчим управителем під наглядом нотаріуса юридичних і фактичних дій стосовно спадщини.

Отже, термін дії договору про управління спадщиною належить до числа істотних умов договору довірчого управління майном і відповідно до чинного законодавства визначається моментом появи спадкоємців або прийняття спадщини. Однак на практиці таке формулювання означає, що договір може бути укладений нотаріусом та довірчим управителем без зазначення строку.

У силу природи спадкових правовідносин і порядку прийняття спадщини неможливо заздалегідь визначити термін, протягом якого буде розподілено спадщину і з'явиться можливість оформити спадщину, видати свідоцтво на спадщину.

Особливістю договору про управління спадщиною є також те, що даний договір укладається нотаріусом із дотриманням вимог ч.2 ст. 212 ЦК України, згідно якої «особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити припинення прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні, тобто під скасувальною обставиною, а саме, у даному випадку строк дії договору про управління спадщиною пов'язується зі з'явленням спадкоємців (прийняттям ними спадщини) або визнанням спадщини відумерлою. При цьому права і обов'язки у сторін правочину виникають з моменту його вчинення, але підлягають припиненню (скасуванню) у майбутньому з моменту настання обумовленої умови» [181, с. 220].

Пунктом 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. встановлено, що «у разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору; у разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також

відмови від її прийняття укладений договір про управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою» [102, 157-161].

Однак такий підхід потребує певних зауважень. Обумовлювати припинення договору про управління спадщиною обставиною, щодо якої невідоме, настане вона чи ні, тобто скасувальною обставиною, недоцільно з урахуванням хоча б того, що після спливу шестимісячного строку, встановленого законом для прийняття спадщини (ст. 1270 ЦК України), спадкоємці набувають право власності на спадкове майно, і відповідно, права та обов'язки сторін за договором про управління спадщиною мають у будь-якому випадку припинитися.

За загальним правилом, закріпленим ст. 1032 ЦК України, установником управління є власник майна, яким виступатиме вже спадкоємець. А тому з моменту набуття спадкоємцями права власності на спадкове майно, останні мають право укласти договір управління майном на загальних підставах в порядку Глави 70 ЦК України без урахування особливостей спадкових правовідносин.

Як зазначає з цього приводу Л.К. Буркацький, «тривалість дії договору управління не може обмежуватися лише шестимісячним строком для прийняття спадщини, він може діяти до з'явлення спадкоємців, до кінця встановлення додаткового строку для прийняття спадщини, набрання законної сили судового рішення про визнання спадщини відумерлою» [12, с. 242]. Відтак, строк у договорі про управління спадщиною може бути визначений як вказівкою на календарну дату, так і з дотриманням вимог ч.2 ст. 212 ЦК України.

У якості такої події, вважаємо, що в будь-якому разі не можна вказувати момент отримання свідоцтва про право на спадщину, тому що воно видається за письмовою заявою спадкоємців. При цьому отримання документа є правом, а не обов'язком спадкоємців. Тому зазначення в

договорі строку, який не настає з неминучістю, на нашу думку, є неправильним.

Найбільш вдалим варто вважати формулювання договору, в якому визначений термін дії договору з можливістю подальшої його пролонгації.

Окремо варто зазначити те, що встановлення строку договору про управління спадщиною в кожному конкретному випадку залежатиме від складу спадщини, наявності чи відсутності спадкоємців та інших обставин. Але в будь-якому випадку строк такого договору не може перевищувати одного року з часу відкриття спадщини, тобто строку, встановленого ст. 1277 ЦК України для визнання спадщини відумерлою.

Такий висновок обумовлено тим, що застосування ст. 1285 ЦК України щодо управління спадщиною має місце лише в площині правовідносин спадкування, які припиняються набуттям права власності на спадкове майно в порядку спадкового правонаступництва.

На нашу думку, вдосконалення нормативного регулювання відносин з управління спадщиною має передбачати зміну порядку визначення строку дії відповідного договору. Обмеження цього строку моментом появи спадкоємців або прийняттям ними спадщини є недоцільним. Поява спадкоємця не означає необхідності припинення договору про управління спадщиною, оскільки без отримання свідоцтва про право на спадщину така особа не може здійснювати важливі юридично значущі дії, окрім незначних, таких як оплата комунальних послуг за успадковану квартиру чи проведення поточного ремонту. Тож, термін дії договору про управління спадщиною не повинен обмежуватися моментом появи спадкоємців або прийняття ними спадщини, оскільки таке обмеження значно знижує ефективність управління спадковим майном.

Стосовно форми договору про управління спадщиною законодавцем не встановлено спеціальних вимог, але за рекомендацією Міністерства юстиції України такі договори з метою чіткого визначення меж здійснення сторонами

договору своїх прав та обов'язків, а у разі необхідності – визначення в судовому порядку меж відповідальності сторін, повинні бути укладені у письмовій формі [197].

Як було зазначено вище, вважаємо, що за договором про управління спадщиною в управителя виникає право довірчої власності на це майно. При цьому «право довірчої власності на отримане в управління нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості виникає з моменту його державної реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно» [162, с. 44-49].

Договір про управління спадщиною припиняється в разі закінчення строку на прийняття спадщини, прийняття спадщини всіма спадкоємцями, набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини жодним зі спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір про управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Отже, пропонується абзац перший ч. 1 ст. 1285 ЦК України сформулювати: «Якщо у складі спадщини є майно та/або права, які потребують утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, укладається договір про управління спадщиною, за яким одна сторона, установник управління, на стороні якого може виступати нотаріус, уповноважена посадова особа органу місцевого самоврядування або виконавець заповіту, за ініціативою осіб, які зацікавлені у збереженні цього майна та/або прав, передає другій стороні (управителеві) на певний строк спадкове майно в управління, а друга сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача)».

Таким чином, у договорі про управління спадщиною усуваються будь-які умови укладення цього договору. За умови внесення зазначених змін до ЦК України не будуть порушуватися правила ст.5 ЦК України про свободу договору.

2.2. Суб'єкти договору про управління спадщиною

Оскільки договір про управління спадщиною є видом договору довірчого управління, необхідно, у першу чергу, з'ясувати суб'єктний склад учасників договору управління майном.

Згідно з цивільним законодавством України, суб'єктами правовідносин довірчої власності є установник довірчої власності, довірчий власник та вигодонабувач. У деяких випадках довірча власність може бути створена на користь самого установника, який тоді одночасно виступає й вигодонабувачем. У такому випадку у правовідносинах довірчої власності беруть участь лише два суб'єкти.

Установником довірчої власності є особа, за волею якої встановлюються правовідносини довірчої власності. Установником може бути як фізична, так і юридична особа, яка має необхідний рівень правоздатності та дієздатності. Крім того, установником може бути держава в особі її органів, які діють від імені власників майна, коли останні не можуть самотійно здійснювати своє право власності на це майно [84, с. 310].

Загальні правила щодо визначення установників довірчої власності визначені в ст. 1032 ЦК України, яка містить перелік осіб, що можуть бути установниками управління. Якщо ж договір довірчого управління майном передбачає виникнення права довірчої власності на отримане майно, вимоги законодавства до установників довірчого управління майном поширюються і на установників довірчої власності. Зокрема, зазвичай установником довірчої власності є власник майна, але в деяких випадках це можуть бути опікуни, піклувальники або органи опіки та піклування, які діють на користь

власників майна (малолітніх, недієздатних або обмежено дієздатних осіб чи осіб, визнаних безвісно відсутніми).

Тому можна погодитися з Ю.О. Заїкою, який зазначає наступне: «якщо за договором управління майном установником управління виступає власник майна або орган опіки та піклування, або опікун чи піклувальник, то чому договір про управління спадщиною не може укласти не власник майна, а нотаріус, і, відповідно, вигоди за договором буде отримувати не нотаріус, а майбутній власник майна» [44, с. 328-329].

Оскільки у довірчу власність можуть бути передані не лише матеріальні об'єкти, але цінні папери, віртуальні активи, майнові права (за виключенням майнових прав інтелектуальної власності) та інше майно, поняття «власник майна» (який виступає установником довірчої власності) має тлумачитися ширше. Так, установниками довірчої власності можуть бути суб'єкти зобов'язальних та виняткових прав, наприклад, вкладники банків, власники цінних паперів, оскільки їх майно у вигляді відповідних прав вимоги або виняткових прав також може бути передане у довірчу власність. Однак, згідно ч.1 ст. 1030 ЦК України, «автори та патентовласники не можуть передати свої майнові права інтелектуальної власності в управління за договором про управління майном» [185].

Вважаємо, що запровадження такого положення в цивільне законодавство України не відповідає потребам ділового обороту і не може пояснюватися наявністю функцій з управління майновими права у організацій колективного управління, діяльність яких передбачена Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [128].

Передача майнових прав інтелектуальної власності в довірче управління за договором може надати кілька переваг. По-перше, довірче управління може запропонувати правовий захист, відокремивши інтелектуальну власність від активів підприємства. По-друге, це може надати

потенційні податкові переваги. Нарешті, це може гарантувати незмінність права власності та контролю над інтелектуальною власністю без необхідності складання заповіту, що може бути тривалим і дорогим процесом.

Наприклад, смерть Майкла Джексона в червні 2009 року стала початком запеклої, багаторічної судової тяганини між маєтком співака та кількома відомими відповідачами, включаючи Sony Corp., Walt Disney Co. за права на його пісні та зображення.

Небагато людей мають так багато захищати, як Джексон, але навіть скромніші постачальники інтелектуальної власності, включаючи художників, винахідників і творців контенту, повинні думати про те, як захистити свою інтелектуальну власність на благо своїх спадкоємців.

Довірче управління правами інтелектуальної власності принесе переваги для спадкоємців, оскільки такі доходи, як роялті, можуть бути повернуті вигодонабувачам після прийняття ними спадщини. Управитель несе різні обов'язки, в тому числі обов'язок турботи та обов'язок лояльності, що сприяє належному управлінню правами інтелектуальної власності. Через перехідне оподаткування довірчої власності, очікується більше економічної вигоди, ніж у випадку методу передачі у порядку спадкування або методу управління шляхом надання за життя спадкодавця виключної ліцензії.

Вважаємо, що договір про управління спадщиною може стати надійним механізмом саме захисту майнових прав інтелектуальної власності до моменту прийняття спадкоємцями спадщини. Тому, положення ч.1 ст. 1030 ЦК України пропонується викласти у наступній редакції: «1. Предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, у тому числі майнові права інтелектуальної власності, та інше майно».

Варто окремо зазначити, що організація колективного управління майновими правами правовласників у сфері авторського права та/або суміжних прав не є суб'єктом авторського права чи суміжних прав, а лише

здійснює управління майновими правами, переданими їй авторами та іншими суб'єктами цих прав. Верховний Суд у постанові від 22 квітня 2021 року у справі № 910/17319/19 підкреслив неправомірність ототожнення передання суб'єктами авторського права і/або суміжних прав об'єктів цих прав (що згідно з чинним законодавством є підставою для набуття права власності іншою особою) із переданням майнових прав на ці об'єкти в управління [121].

Згідно з ч. 1 ст. 317 ЦК України саме власник має право володіння, користування та розпоряджання своїм майном. Отже, помилковим є твердження організації колективного управління, що майнові права інтелектуальної власності, які перебувають у її управлінні, є її власністю. Колективне управління майновими правами не надає організації права власності на ці об'єкти, а також не дозволяє їй здійснювати володіння, користування або розпорядження ними за власною волею, незалежно від волі інших осіб.

У випадках, прямо передбачених законом, установником довірчої власності може бути не власник майна, а інша особа, вказана в законі. Такі ситуації виникають, коли власник не може самотійно піклуватися про своє майно, але така потреба існує. Наприклад, якщо власник майна є фізичною особою, місце перебування якої невідоме або її визнано безвісно відсутньою особою, установником довірчої власності може бути орган опіки та піклування (ч. 2 ст. 1032 ЦК України).

Якщо управління потребує майно малолітньої особи або фізичної особи, визнаної недієздатною, установником довірчої власності може бути опікун або орган опіки та піклування (ч. 3 ст. 1032 ЦК України та ч. 4 ст. 72 ЦК України).

Згідно ч. 4 ст. 1032 ЦК України «якщо власником майна є неповнолітня особа, засновником довірчої власності може бути ця особа за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника» [183]. Це відповідає загальним

принципам здійснення правочинів неповнолітніми особами, які володіють неповною дієздатністю. Такі особи можуть самотійно вчиняти лише правочини, передбачені ч. 1 ст. 32 ЦК України, а інші правочини (до яких належить укладення договору довірчого управління майном) – лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Згідно ч. 5 ст. 1032 ЦК України якщо власником майна є особа з обмеженою цивільною дієздатністю, установником довірчої власності має бути її піклувальник.

Отже, за загальним правилом установником управління виступає власник майна. У той же час, у випадку договору про управління спадщиною, специфічним є предмет цього договору, оскільки власника спадщини вже немає в живих, а спадкоємці ще не набули права власності на це майно.

Ні в законодавстві, ні в судовій практиці немає чіткої відповіді на питання про те, чи потрібно нотаріусу та виконавцю заповіту отримувати попередній дозвіл органів опіки та піклування на укладання договору про управління спадщиною, якщо спадкоємцем виступає недієздатна особа.

Укладання договору про управління спадковим майном у такому разі, думається, має здійснюватися під контролем органів опіки та піклування. При цьому законодавство не передбачає обов'язок нотаріуса отримати попередню згоду органу опіки та піклування на укладання договору про управління спадковим майном, спадкоємцем якого є недієздатна особа. При незгоді опікунів з правочинами щодо розпорядження спадковим майном, які були укладені управителем, зазначені особи можуть оскаржити ці правочини в суді шляхом подання позову.

Зазначене обумовлює необхідність внесення певних уточнень в діюче законодавство. Так, пропонується доповнити ч. 1 ст. 1285 ЦК України абзацем наступного змісту: «При укладенні договору про управління спадщиною, якщо установнику стало відомо про те, що спадкоємцем є недієздатна особа, установник зобов'язаний отримати письмову згоду на

укладення цього договору від органів опіки та піклування за місцем проживання недієздатного спадкоємця».

Особливістю договору управління майном є те, що він може бути укладений як в інтересах управителя майна, так і на користь вигодонабувача, тобто передбачає застосування конструкції договору на користь третіх осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 1034 ЦК України «установник управління може вказати в договорі особу, яка має право отримувати вигоди від майна, переданого в управління (вигодонабувача)» [183]. Виходячи з цього, якщо розглядати договір про управління спадщиною як договір управління майном на користь третьої особи, то цілком логічно, що установником управління може бути нотаріус або орган місцевого самоврядування, які згідно із законом здійснюють заходи щодо охорони спадкового майна та/або управління ним. Управителем буде особа, з якою укладено договір управління спадщиною, а третьою особою – вигодонабувачем, виступає спадкоємець (спадкоємці), на користь якого і укладено договір.

Управителем є особа, якій передається майно у довірчу власність, і яка від свого імені володіє, користується та розпоряджається цим майном в інтересах вигодонабувача, з урахуванням встановлених обмежень. Відповідно до чинного законодавства, довірчим власником може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1033 ЦК України), як фізична, так і юридична особа. Це положення пояснюється тим, що інститут довірчої власності орієнтований на використання у сфері підприємництва, де діяльність довірчого власника зазвичай спрямована на отримання прибутку або іншої вигоди з майна і має ризиковий характер.

Вимога щодо наявності статусу суб'єкта підприємницької діяльності у довірчого власника забезпечує захист інтересів засновника довірчої власності. Проте у випадках, коли довірча власність встановлюється за підставами, передбаченими законом (наприклад, передача в довірчу власність майна підопічного), можливо призначити довірчим власником

фізичну особу, що не є підприємцем, або некомерційну організацію, оскільки діяльність довірчого власника спрямована на збереження та цільове використання майна.

Управління спадковим майном здійснюється виключно в інтересах спадкоємців, з метою його збереження та забезпечення можливості подальшого функціонування. Це завдання покладено на нотаріуса (або уповноважену особу) згідно з законом.

Якщо управителем спадкового майна призначається один із спадкоємців, нотаріус (або посадова особа) видає свідоцтво про управління спадковим майном. Це свідоцтво діє до моменту, коли спадкоємці офіційно вступають у спадок. Після цього управитель припиняє свої обов'язки та повертає свідоцтво нотаріусу (або посадовій особі), який його видав.

Якщо спадкоємців декілька і всі бажають бути управителями спадкового майна, нотаріус (або посадова особа) повинен вирішити, хто з них здатний забезпечити ефективне управління спадком для його збереження. Законодавство не встановлює чітких критеріїв для вибору управителя, тому нотаріус має надавати спадкоємцям можливість домовитися між собою. Якщо вони не можуть дійти згоди, нотаріус призначає управителя самотійно і видає відповідне Свідоцтво.

На практиці також може виникати більш специфічні питання, зокрема, чи може орендар земельної ділянки бути управителем? Особа, яка управляє спадковим майном, повинна з метою забезпечення неупередженості бути вільною від будь-яких зобов'язань, включаючи договірні, щодо цього майна. Так, орендарі земельних ділянок мають враховувати, що смерть фізичної особи – орендодавця, зазвичай, не є підставою для припинення договору, якщо інше не зазначено в договорі. Якщо строк дії договору оренди не закінчився, орендар може продовжувати використовувати ділянку після смерті орендодавця до закінчення строку договору. В такому разі за

відсутності спадкоємців орендарю вигідніше до закінчення строку оренди ініціювати визнання спадщини відумерлою.

Якщо спадщина буде визнана відумерлою до завершення строку оренди, орендар матиме переважне право на укладення нового договору оренди, а поновлення договору здійснюється без аукціону. Після прийняття відповідного рішення суду та внесення змін до договору (щодо зміни сторони-орендодавця), орендар зможе продовжувати використовувати ділянку на умовах оренди.

Якщо ж строк договору закінчився і орендар стає управителем, він втрачає статус орендаря і стає особою, що управляє спадщиною.

У деяких випадках до управителя майном пред'являються спеціальні вимоги. Наприклад, згідно ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» «управителем (довірчим власником) повинна бути фінансова установа з статутним капіталом не менше одного мільйона євро, яка діє в інтересах засновників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію» [137].

Вигодонабувачем у правовідносинах довірчої власності є особа, на користь якої здійснюється управління переданим у довірчу власність майном. Це може бути сам установник управління або вказана ним третя особа (ст. 1029, 1034 ЦК України). У такому випадку «договір довірчого управління, який встановлює довірчу власність на передане в управління майно, укладається на користь третьої особи» [185] (ст. 638 ЦК України). Вигодонабувач, хоч і не бере участі в укладенні договору, має право вимагати від довірчого власника належного виконання своїх обов'язків та пред'являти свої претензії до нього (ч. 2 ст. 1034 ЦК України); вигодонабувачем може бути будь-яка фізична або юридична особа чи держава, крім самого довірчого власника (ч. 3 ст. 1033 ЦК України).

У деяких випадках вигодонабувач визначається законом. Наприклад, у разі передачі в довірчу власність майна підопічних, вигодонабувачем завжди є підопічний (ст. 72 ЦК України). У разі передачі в довірчу власність майна безвісно відсутньої особи, договір укладається на користь безвісно відсутнього або його утриманців [101].

Переважна більшість вчених, зокрема, В.Ю. Чуйкова [191, с. 13], Ю.О. Заїка [42, с. 227] кваліфікують договір про управління спадщиною як договір на користь третьої особи (вигодонабувача), якою в цьому договорі виступатиме спадкоємець.

Слід визнати справедливим, що договір про управління спадщиною, який укладається виконавцем заповіту як установником управління – це договір на користь третьої особи (вигодонабувача). Такою особою виступатиме спадкоємець, оскільки має при спадкуванні найбільший майновий інтерес, і у випадку неналежного виконання управителем своїх обов'язків постраждають саме інтереси спадкоємця. Крім того, прибутки, отримані внаслідок управління майном, мають входити до складу спадщини і, відповідно, підлягають розподілу між спадкоємцями пропорційно їх частки у спадщині. Таким чином, управління спадщиною здійснюється в інтересах спадкоємців і, відповідно, вони виступатимуть вигодонабувачами за цим договором.

Розглядаючи спадкоємців як вигодонабувачів за договором про управління спадщиною, варто відзначити, що в цьому аспекті на відносини з управління майном повною мірою впливають спадкові правовідносини. Так, уявляється недоцільним зазначати в договорі управління спадщиною вигодонабувачів (спадкоємців за заповітом), як це передбачене ч. 2 ст. 1034 ЦК України, оскільки на момент укладання цього договору неможливо встановити, які саме особи скористаються своїм правом на прийняття спадщини, на відмову від її прийняття, а хто взагалі буде усунений судом від права на спадкування.

Натомість, у випадку визначеності кола спадкоємців, які згодом отримають право власності на спадкове майно, договір про управління спадщиною може зазначати цих спадкоємців як вигодонабувачів.

У тому ж випадку, якщо склад спадкоємців не може бути визначено на момент укладання договору, довірче управління повинно здійснюватися в інтересах установника майна – нотаріуса (виконавця заповіту), тобто особи, на яку в силу закону покладено обов'язок вживати заходів із захисту інтересів спадкоємців, відказоодержувачів та інших заінтересованих осіб.

Однак, як зазначає Р.А. Майданик, «реалізація майнових інтересів спадкоємців як вигодонабувачів за договором управління спадковим майном не повинна суперечити змісту заповіту» [85, с. 424]. Наприклад, якщо за заповітом управителю передано житловий будинок, який має бути проданий з подальшою виплатою спадкоємцям належних їм сум, управитель не зобов'язаний надавати одному зі спадкоємців право негайного поселення і проживання в цьому будинку, оскільки це буде суперечити інтересам інших спадкоємців і заважати управлінню майном відповідно до умов заповіту.

Договір про управління спадщиною відрізняється від інших видів довірчого управління майном тим, що вигодонабувачі завжди є спадкоємцями, навіть якщо на момент укладення договору вони ще невідомі. На момент укладення договору неможливо точно визначити спадкоємців, які будуть вигодонабувачами. Конкретними вигодонабувачами можуть бути лише ті спадкоємці, які вже прийняли спадщину. У самому договорі немає необхідності вказувати їхні індивідуальні дані (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання тощо). У цивільному праві часто використовується альтернатива між визначеними і майбутніми вигодонабувачами, наприклад, у страхуванні давно застосовуються поліси «за рахунок кого слід» тощо.

Отже, у якості вигодонабувача за договором про управління спадщиною виступає спадкоємець, проте на даний момент у чинному законодавстві це положення не знайшло свого відображення. У зв'язку із

цим, в законі необхідно визначити коло осіб, які можуть бути вигодонабувачами за досліджуваним договором. Вважаємо, що крім спадкоємця, такими слід визнати кредиторів спадкодавця та відказоодержувачів.

Загалом, положення цивільного законодавства України щодо суб'єктного складу договору управління майном, передбачені Главою 70 ЦК України, у повній мірі застосовуються до договору про управління спадщиною, однак з урахуванням специфіки застосування цього договору у спадкових правовідносинах.

Водночас необхідно зауважити недосконалість положення ст. 1285 ЦК України щодо обмеження свободи укладення договору про управління спадщиною. Адже обов'язковими умовами договору про управління спадщиною є: 1) укладення його нотаріусом або у визначених законом випадках органом місцевого самоврядування; 2) у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту.

Щодо нотаріуса як сторони договору, то виникають неоднозначні міркування. З одного боку, якщо нотаріус буде виступати стороною договору, то буде розпоряджатися майном спадкодавця, передаючи його в управління, що унеможливило б безпосередність спадкового правонаступництва. З іншого боку, безпосередність спадкового правонаступництва є складовою універсальності спадкування, коли майно в незмінному вигляді як єдине ціле і в один і той самий момент переходить в порядку спадкування. Вживання заходів щодо охорони та управління спадковим майном лише сприяє цьому переходу. Крім того, виступаючи стороною в договорі управління, нотаріус хоча й здійснює передачу майна в управління, але тим самим лише формально розпоряджається спадковим майном, оскільки з прийняттям спадщини спадкоємцями воно буде належати саме їм.

Ще одним зауваженням є те, що аналіз ч. 1 ст. 1285 ЦК України приводить до висновку, що саме нотаріус (у визначених законом випадках орган місцевого самоврядування) виступає не тільки стороною, а й ініціатором укладення договору про управління спадщиною. При цьому іншою стороною договору є будь-яка третя особа, яка не є ні спадкоємцем, ні виконавцем заповіту.

Водночас у п. 9.1 Порядку вчинення нотаріальних дій уточнюється питання про сторони договору про управління спадщиною і зазначається, що нотаріус на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Тобто зазначене положення звужує коло повноважень нотаріуса неможливістю укладення договору про управління спадщиною з власної ініціативи. Більше того, законодавство не дає чіткої відповіді, хто може бути заінтересованою особою, крім спадкоємців та виконавця заповіту, і обмежує можливість бути іншою стороною договору тільки ту особу, яка звернулася до нотаріуса із відповідною ініціативою про необхідність укладення договору про управління спадщиною.

Стосовно ініціативи укладання договору про управління спадщиною свою думку висловив Верховний Суд у своїй Постанові від 06 лютого 2019 року у справі № 134/1676/16-ц, зазначивши, що «заяву нотаріусу можуть подати органи місцевого самоврядування, органи опіки та піклування, кредитори, особи, що перебували із спадкодавцем у трудових правовідносинах, представник органів державної податкової інспекції, відказоодержувач та інші» [118].

Друга умова здійснення управління спадщиною за відсутності спадкоємців чи виконавця заповіту робить цей спосіб охорони спадщини таким, що фактично не використовується на практиці.

Колізія, яка спричиняє проблеми у застосуванні цього договору на практиці, виникає через положення ст. 1285 ЦК України, де визначається, хто

має право управляти спадщиною, що потребує утримання, догляду, або інших дій для збереження його в належному стані. Проте тут не згадується спадкоємець, а використовується термін «інша особа». Ця стаття передбачає укладання договору про управління спадщиною не зі спадкоємцем, а з іншою особою, що суперечить статті 61 Закону «Про нотаріат» [133].

Через невідповідність норм законодавства, що регулюють управління спадщиною, нотаріуси часто відмовляють у посвідченні договору про управління спадщиною після смерті керівника й учасника юридичної особи. Як результат, діяльність підприємства зупиняється з усіма негативними наслідками, особливо якщо померлий власник-керівник за життя не наділив інших осіб правом підпису документів та звітності юридичної особи.

Через відмови нотаріусів у посвідченні договорів про управління спадщиною спадкоємці змушені звертатися до судів, вимагаючи скасування постанови нотаріуса та визнання спадкоємця управителем спадщини. Проте судовий процес в Україні – це довга процедура. Отже, існує нагальна потреба у врегулюванні законодавства, що регулює правовідносини щодо управління спадщиною, до складу якої входять корпоративні права.

В.М. Кравчук з даного приводу зазначає, що «в рамках чинного правового регулювання, особливо щодо корпоративних прав як об'єкта спадкових відносин, найбільш оптимальним варіантом був би заповіт учасника з призначенням виконавця заповіту» (ст. 1286 ЦК України). Проте оскільки заповіти з призначенням виконавця в Україні поки що є рідкісними, альтернативою може стати договір про управління спадщиною. У зв'язку з цим, доцільно розширити сферу застосування ст. 1285 ЦК України і укладати відповідні договори зі спадкоємцями [67, с. 357-358].

Ю.О. Заїка вважає, що «до моменту легалізації спадкових прав спадкоємцям повинно бути надано право вимагати від державного нотаріуса укладання договору про управління спадщиною» [44, с.86].

Н. Манжура зазначає, що «спадкоємці можуть одержати документи, які підтверджують їхні права, не раніше ніж через шість місяців. За такий великий проміжок часу підприємство без управління може стати банкрутом. Правових підстав для здійснення управління спадкоємці не мають». Тому зміст ст. 1285 ЦК України необхідно викласти як норму, що дозволяє нотаріусу укласти договір про управління спадщиною із спадкоємцем або виконавцем заповіту [87].

Вважаємо, що наведені зауваження авторів є справедливими та їх пропозиції сприяли б ефективному управлінню корпоративними правами у процесі спадкування. Адже нотаріус як уповноважений законом суб'єкт з власної ініціативи має вчиняти превентивні заходи від порушень прав спадкоємців з боку третіх осіб з моменту відкриття спадщини.

Водночас, обмежившись тільки колом спадкоємців і виконавця заповіту як сторін договору про управління спадщиною, виникає питання, як має діяти нотаріус до моменту появи спадкоємців, які можуть з'явитися для прийняття спадщини не відразу після її відкриття, а в кінці строку, визначеного для прийняття спадщини.

Якщо ж говорити про виконавця заповіту, то виникає запитання, хто буде стороною договору, якщо виконавець заповіту відмовиться від виконання покладених на нього завдань. Адже виконання заповіту можна визначити як цивільне правовідношення, ініціатором якого виступає, як правило, заповідач, за яким на фізичну чи юридичну особу (виконавця заповіту) покладається обов'язок щодо здійснення цілого комплексу дій, спрямованих на реалізацію положень, що містяться в заповіті чи в заповідальному розпорядженні [45].

Відповідно до ст. 1286-1288 ЦК України виконавець заповіту може бути призначений за ініціативою спадкодавця, спадкоємців, суду або нотаріуса. Якщо виконавця заповіту призначив спадкодавець, то управління спадковим майном є прямою реалізацією волі спадкодавця, вираженої в

заповіті, і може здійснюватися безпосередньо призначеним ним виконавцем заповіту, або відповідно до заповіту виконувач може укласти договір про управління спадщиною з третіми особами.

Іншими словами, виконавець заповіту залежно від змісту заповіту може бути наділений або правом управління спадщиною, або правом укладати такий договір. Так, згідно зі ст. 1290 ЦК України до повноважень виконавця заповіту належить обов'язок управляти спадщиною та вчиняти інші дії, передбачені у заповіті. Втім, можливість укладення договору про управління спадщиною нотаріусом з виконавцем заповіту виникає тільки у випадку призначення такого виконавця самим нотаріусом.

Ще одним положенням чинного законодавства, що не сприяє застосуванню на практиці договору про управління спадщиною, є ч. 2 ст. 1285 ЦК України, відповідно до якої «особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини, до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини» [185]. При цьому у п. 10. Порядку вчинення нотаріальних дій зазначається, що «договір на управління спадщиною припиняється у разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини, або, у разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також відмови від її прийняття, у зв'язку з чим укладений договір на управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою» [116]. Зазначені нормативні положення фактично усувають особу, яка управляє спадщиною, з моменту з'явлення спадкоємця, який може гіпотетично настати на другий день після відкриття спадщини. У такому разі договір про управління спадщиною припиняє свою дію або й взагалі не укладається, але питання, яким чином здійснювати спадкоємцеві управління спадщиною до моменту оформлення майнових та немайнових прав у встановленому законом порядку, залишається відкритим.

Адже якщо виходити з положень про правонаступництво, то моментом переходу спадкових прав буде вважатися момент їх прийняття, хоча й обсяг таких прав визначається на день відкриття спадщини.

Якщо повернутися до питань управління корпоративними правами у спадковому праві, то цей об'єкт спадкових прав відрізняється своєю динамічністю та мінливістю, оскільки за умови ефективного механізму реалізації цих прав після прийняття спадщини спадкоємець може отримати не тільки той обсяг корпоративних прав, який належав спадкодавцю на момент його смерті, а й прибуток, отриманий від управління такими правами. І навпаки, відсутність належного правового механізму щодо управління корпоративними правами може призвести до негативних наслідків від такої діяльності.

У зв'язку з вищенаведеним доходимо висновку, що на законодавчому рівні доцільно закріпити положення, згідно з яким нотаріус (орган місцевого самоврядування) може укладати договір про управління спадщиною зі спадкоємцями, виконавцем заповіту або третіми особами, які надають послуги з управління майном на професійній основі (професійні управителі) на строк, визначений законом для прийняття спадщини з моменту її відкриття. Реалізацію права ініціювати укладення договору про управління спадщиною необхідно залишити як за нотаріусом (органом місцевого самоврядування), так й за спадкоємцями, виконавцем заповіту та іншими заінтересованими особами.

У законодавстві слід передбачити норму про те, що спадкоємець, що володіє дієздатністю в повному обсязі, є суб'єктом підприємницької діяльності, може бути довірчим управителем, оскільки він зацікавлений у збереженні та примноженні всього спадкового майна.

У якості довірчого управителя може виступати як індивідуальний підприємець, так і комерційна організація. Законодавець також передбачає окремі обмеження щодо кандидатури довірчого управителя – фізичної особи.

Довірчим управителем не може бути вигодонабувач за договором. Однак, у спадкових правовідносинах вигодонабувачем виступає спадкоємець. Отже, необхідно усунути законодавчу колізію стосовно норм ч. 3 ст. 1033 ЦК України та абз.1 ч.1 ст.1285 ЦК України, де зазначається про «іншу». В даному випадку вважаємо за необхідне запропонувати встановити пряму вказівку в законодавстві про те, що спадкоємець може виступати у якості управителя за договором управління спадщиною.

У якості прикладу проблеми призначення спадкоємця управителем спадковим майном наведемо судове рішення у справі № 181/1120/19 Межівського районного суду Дніпропетровської області, який розглядав позов проти приватного нотаріуса Філіпової І.П. про скасування постанови нотаріуса про відмову у вчиненні нотаріальної дії та визнання спадкоємця управителем спадкового майна – корпоративних прав. Позивач оскаржував відмову нотаріуса укласти договір на управління спадщиною, аргументуючи необхідність управління корпоративними правами для збереження господарської діяльності підприємства. Позивач вважав постанову нотаріуса про відмову в укладанні з ним договору про управління спадщиною незаконною з огляду на те, що управління корпоративними правами, або їх часткою, потребує підтвердження правомочності прав власника такої частки перед третіми особами. Суд визнав дії нотаріуса неправомірними та постановив задовольнити позов, скасувавши відмову нотаріуса та визнавши позивача управителем спадкового майна з наділенням його повноваженнями для охорони та управління спадщиною до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини [157].

2.3. Форма та зміст договору про управління спадщиною

Після виявлення спадкового майна та складення його опису, воно передається на зберігання спадкоємцям або іншим особам. Якщо до складу спадщини входить майно, яке потребує управління або якщо кредитори

померлого подали позов до прийняття спадщини спадкоємцями, нотаріальна контора призначає хранителя майна. У населених пунктах, де немає нотаріальної контори, відповідна рада призначає опікуна над цим майном згідно зі ст. 559 ЦК України, ч. 2 ст. 61 Закону України «Про нотаріат».

Відповідно до ст. 62 Закону України «Про нотаріат» «хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, мають право отримати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України. Ці особи також мають право на відшкодування необхідних витрат щодо зберігання та управління спадковим майном за вирахуванням фактично отриманої вигоди від використання цього майна» [133].

Укладення договору про управління спадщиною нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування не суперечить вимогам ст. 9 «Обмеження у праві вчинення нотаріальних дій» Закону України «Про нотаріат». Ця стаття під загрозою недійсності забороняє вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, але в разі укладення договору управління спадковим майном вони не мають особистої зацікавленості, оскільки діють відповідно до закону для захисту чужих прав та інтересів.

У законодавстві зазначено ряд ситуацій, кожна з яких може призвести до потреби призначення управителя спадщиною. Таке управління вважається самостійним і стосується майна, яке потребує певних дій для збереження, догляду або здійснення інших необхідних заходів для його належного стану.

Підставою виникнення відносин щодо управління спадщиною є не договір довірчого управління майном, а фактичний склад.

Найбільш повний перелік юридичних фактів, що породжують правовідносини управління спадщиною, можна описати так:

- укладення сторонами договору з всіма істотними умовами;
- фактична передача майна, що є об'єктом цього договору;

державна реєстрація передачі прав на майно (за наявності відповідної вимоги у чинному законодавстві);

наявність підстави, передбаченої законом. До переліку таких підстав, передбачених законом, входить заповіт, у якому призначено виконавця заповіту (ч.1 ст.1286 ЦК України). Тільки у разі спадкування за заповітом виконавцю заповіту (п. 4 ч.1 ст. 1290 ЦК України) належать права установника довірчого управління спадщиною.

Отже, розглянемо форму та зміст досліджуваного договору.

Форма договору про управління спадщиною у законодавстві не визначена, з цього випливає, що необхідно керуватися загальними положеннями щодо форми правочину, встановленими у статтях 205-201 ЦК України. Тобто якщо, скажімо, предметом договору про управління спадщиною є нерухоме майно, то договір укладається у письмовій формі, посвідчується нотаріально, а права з нього підлягають державній реєстрації.

Відповідно до п.4 Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалених рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 р. «текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів, згідно з актом опису спадкового майна, який є невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору)» [90].

Також у п. 9.3, 9.4 Порядку вчинення нотаріальних дій зазначається, що «текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з актом опису спадкового майна, який є невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору). Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Інформація про укладення договору на

управління спадщиною заноситься до Книги обліку договорів на управління спадщиною» [116].

Під час укладення цього договору нотаріус має переконатися, що на момент відкриття спадщини це майно належало спадкодавцеві, про що в тексті договору зазначається з посиланням на відповідний документ (за умови його наявності).

Отже, форма договору про управління спадщиною є письмовою. Відповідно до ЦК України до простої письмової форми прирівнюється й електронна форма. Враховуючи темпи цифровізації та діджиталізації, можливість укладення аналізованого договору в електронній формі є особливо актуальним з практичної точки зору.

Затвердженого змісту договору законодавство не передбачає, однак, є істотні умови, які має містити кожен договір цього різновиду, а саме:

найменування та адреси сторін зазначаються за загальними правилами (що ж до вигодонабувача (спадкоємця), він може бути як особою, лише вірогідною, а можливо і відомим на укладення договору про управління; тому у договорі вигодонабувач може бути персонально не позначений);

склад майна, що передається в управління, тобто опис об'єкта та його характеристики, у договорі обов'язково описується склад майна, що підлягає управлінню, чітко зазначається особа управителя та його обов'язки;

розмір та форма винагороди управителя, якщо така виплата встановлена договором;

термін дії договору.

Крім цього, договором можуть бути передбачені й інші умови, наприклад, певні заборони на здійснення дій, які можуть потягнути негативні наслідки і порушити законні інтереси спадкоємців.

Розглянувши основні положення договору про управління спадщиною, перейдемо до дослідження безпосередньо процесу його укладання. Отже, у період оформлення спадкових прав на успадковане майно спадкоємці мають

право вимоги від нотаріуса про укладання договору управління спадщиною та передачу у довірче управління майна з метою забезпечення його захисту та охорони. У разі, якщо зазначену вимогу пред'являють в повному обсязі наявні спадкоємці, нотаріус вправі витребувати відповідні заяви всіх відомих йому спадкоємців і лише після погодження кандидатури управителя з усіма зацікавленими особами прийняти відповідне рішення.

Слід зазначити, що за відсутності можливості у нотаріуса отримати дані заяви від усіх без винятку зацікавлених осіб, нотаріус зобов'язаний заснувати управління та ухвалити рішення про кандидатуру управителя самостійно виходячи із змісту правових норм, що містяться у ст. 1285 ЦК України.

Вимога про заснування управління спадщиною може бути заявлена й іншими особами, наприклад, учасниками товариства з обмеженою відповідальністю, якщо в спадок входить частка у статутному капіталі, що вимагає управління, а нотаріус на прохання одного зі спадкоємців або з власної ініціативи не запроваджує таке управління.

Заява про призначення управителя реєструється у книзі реєстрації заяв про вжиття заходів для охорони спадщини, а також в інших книгах (залежно від способу надходження її до нотаріуса). За такою заявою можна завести спадкову справу, якщо заяв про прийняття спадщини або про відмову від неї ще не надходило.

Договір про управління спадщиною укладається за місцем відкриття спадщини у двох примірниках і підписується як установником, так і управителем. Укладення даного договору не є нотаріальною дією, а тому не підлягає реєстрації в реєстрі нотаріальних дій. Про факт вчинення договору про управління спадщиною робиться запис у книзі обліку таких договорів. Для цього договору не вимагається законом використання спеціальних бланків нотаріальних документів [154].

У договорі про управління спадщиною вказується перелік переданого майна та умови оплати за управління ним. Важливо підкреслити, що управління спадщиною є специфічним методом його захисту, де основними цілями є збереження майна та отримання прибутку від його управління [160, с. 7].

Якщо порівнювати з «охороною», то обов'язки охоронця, як правило, обмежуються конкретним завданням, зокрема, не допустити крадіжку, розбій, грабіж на об'єкті. Водночас професійний зберігач, окрім цього, повинен ще вживати всіх необхідних заходів для забезпечення збереженості майна, навіть якщо це безпосередньо в договорі не зазначено [41, с. 136].

Проаналізуємо питання щодо змісту договору про управління спадщиною. Так, договір довірчого управління передбачає особисте виконання обов'язків довірчого управління. У підприємницьких відносинах без довіри до управителя, впевненості в його знаннях, професійних та особистих якостях, власник навряд чи вступить із ним у такі відносини. Такими ж міркуваннями керується і нотаріус у зазначеній ситуації. Це пов'язано з ризиком неефективного управління або втрати (повної або часткової) майна, який несе власник, передаючи майно в управління. У некомерційній сфері (при довірчому управлінні майном підопічного, при патронажі, при управлінні спадщиною) важливі родинні або дружні стосунки власника та управителя. У будь-якому випадку правові відносини з довірчого управління спадковою масою ґрунтуються на довірчих, фідучіарних відносинах між нотаріусом, який погодив усі деталі зі спадкоємцями, та управителем.

Управитель спадщиною наділяється повноваженнями щодо володіння, користування, розпорядження ним, включаючи укладення правочинів у відносинах з третіми особами. Все це може виконуватися в рамках будь-якого з договорів, визначених як представницькі (договір доручення, договір довірчого управління, агентський договір). Водночас у договорі довірчого

управління майном передбачається виконання не тільки юридичних, а й необхідних фактичних дій, включаючи здійснення розпорядчих актів щодо чужого майна.

Довірчий управитель діє у цивільному обороті завжди від свого імені, але в інтересах установника або вигодонабувача. Для виникнення повноважень управителя щодо чужого майна не потрібні видача доручення, оформлення довіреності. Усі дії управителя охоплюються договором довірчого управління майном. Тобто, незважаючи на певну схожість з представницькими договорами, договір довірчого управління майном є самостійним договором, який опосередковує зобов'язання з надання послуг, за яким «виконуються певні дії або здійснюється певна діяльність».

У судовій практиці немає єдиної позиції щодо того, як саме управитель повинен виконувати свої обов'язки з управління спадщиною.

Можливості управителя спадщиною обмежені, він не має права управляти частками шляхом голосування на загальних зборах, розпоряджатися майном шляхом укладення різних правочинів, його завдання полягає лише в охороні спадкового майна, у недопущенні прийняття рішень, які можуть завдати шкоди майновим інтересам майбутнього спадкоємця або накласти на нього додаткові обов'язки.

Однак більш обґрунтованою видається ситуація, коли довірчий управитель, договір з яким укладено з метою охорони спадщини, має право голосувати на загальних зборах учасників, якщо це пов'язано з охороною майнових інтересів спадкоємця. Реалізація корпоративного права довірчим управителем у даному випадку не повинна визнаватися розпорядчим повноваженням.

Аналогічно довірчий управитель акціями, договір з яким укладено з метою охорони спадщини, має право брати участь в управлінні справами товариства, а також оскаржувати прийняті рішення в судовому порядку, реалізуючи корпоративні права спадкоємця.

У контексті зазначеного актуальним є питання щодо визначення меж повноважень управителя спадщиною. Законом або договором можуть бути передбачені обмеження щодо окремих дій з управління майном. Передусім межі повноважень управителя пов'язані з інтересами збереження і примноження переданої в управління спадкової маси. Довірчий управитель здійснює в межах, передбачених законом і договором довірчого управління майном, повноваження власника щодо майна, переданого в довірче управління. Розпорядження нерухомим майном довірчий управитель здійснює у випадках, передбачених договором довірчого управління.

Так, у рішенні по справі №921/708/21 від 01 листопада 2021 року, що розглядалася Господарським судом Тернопільської області, оскаржувалися рішення управителя корпоративними правами. Позивачка вважала, що рішення управителя знижували вартість корпоративних прав спадкоємців і суперечили законодавству. Також позивачка подала заяву про забезпечення позову, зокрема про заборону управителю відчужувати корпоративні права або майно. Однак, на думку суду, «за змістом ч.1 ст.1037 ЦК України управитель може вчиняти будь-які дії щодо майна, переданого в управління, крім тих, що заборонені договором; управитель обмежений у відчуженні майна та укладенні договору застави, а інші обмеження відсутні; в ч.2 ст.1037 ЦК України встановлено, що управитель має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, передане в управління, відповідно до ст. 396 цього Кодексу». Тому суд вважає, що на законодавчому рівні встановлено належним чином як повноваження, так і обмеження у правомочностях управителя. Тож суд відмовив у забезпеченні позову, оскільки така вимога не направлена на відновлення порушеного корпоративного права, а законом вже передбачена заборона для управителя вчиняти ті чи інші дії щодо майна юридичних осіб [142].

Права, набуті довірчим управителем у результаті дій з довірчого управління майном, включаються до складу переданого в довірче управління

майна. Обов'язки, що виникли внаслідок таких дій довірчого управителя, виконуються за рахунок цього майна.

Для захисту прав на майно, що перебуває у довірчому управлінні, довірчий управитель має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав. Довірчий управитель подає засновнику управління і вигодонабувачу звіт про свою діяльність у строки і в порядку, встановлені договором довірчого управління майном.

Договір про управління спадщиною укладає не власник майна, а особа, яку законодавець уповноважив укласти такий договір з метою управління майном. Установником управління виступає нотаріус, який не є зацікавленою особою за договором. Тому питання про покладення на нотаріуса цивільно-правових обов'язків за договором є проблематичним. Нотаріус виступає стороною за договором про управління спадщиною, однак законом не передбачені його обов'язки, які він має виконувати під загрозою настання негативних наслідків майнового характеру у вигляді цивільно-правової відповідальності.

Він має риси договору на користь третьої особи, але не є з ним тотожним, оскільки особа, яка зобов'язана за договором про управління спадщиною, повинна звітувати безпосередньо перед контрагентом, але має право очікувати оплату за свої послуги лише від третіх осіб, якими за договором виступають спадкоємці або територіальна громада у випадку визнання спадщини відумерлою.

Характерною рисою права довірчої власності є те, що довірчий власник здійснює свої повноваження на власний розсуд, але з урахуванням встановлених обмежень і лише в інтересах власника або вказаної ним особи. У відносинах з третіми особами довірчий власник виступає як власник майна, маючи право вимагати усунення будь-яких втручань у його господарське панування. У разі порушення цих прав довірчий власник може використовувати речово-правові засоби захисту та пред'являти позови про

витребування майна з незаконного володіння та усунення перешкод у його використанні.

У довірчого власника виникає певне зобов'язання перед установником довірчої власності. Основним обов'язком є управління майном відповідно до договору та вказівок установника. Довірчий власник повинен проявляти необхідну дбайливість при виконанні своїх обов'язків. Він також зобов'язаний передавати бенефіціару всі доходи, отримані від довірчої власності.

До обов'язків управителя відносять:

збереження спадщини та забезпечення її належного використання, що є одним з основних практичних аспектів виконання договору про управління спадщиною, адже управитель повинен вжити всіх необхідних заходів для запобігання втратам або пошкодженням майна, включаючи укладення договорів страхування, охорони та інших заходів безпеки;

вести облік доходів та витрат, пов'язаних з управлінням спадщиною, що дає можливість забезпечити прозорість та контроль за фінансовими операціями, що здійснюються в інтересах спадкоємців, зокрема, для цього ведеться облік витрат, пов'язаних з управлінням, щоб уникнути несанкціонованих витрат або зловживань; управитель має вести належний облік доходів і витрат для податкових зобов'язань спадкоємців, а у випадку, якщо спадкове майно приносить дохід, важливо вчасно і правильно сплачувати податки;

надавати установнику (або спадкоємцям, за умови їх наявності) звіти про виконання своїх обов'язків, що дозволяє контролювати належність виконання управителями своїх обов'язків.

Отже, учасниками договору про управління спадщиною є установник управління, управитель та вигодонабувач. Особливість цього договору полягає в тому, що установником управління за цим договором виступає нотаріус, який не є власником майна.

Як уже було зазначено, нотаріус або орган місцевого самоврядування має право укладати договори про управління спадщиною в разі відсутності спадкоємців або виконавців заповіту. Однак, на практиці, договір про управління спадщиною укладається частіше за все саме за ініціативою спадкоємців. Доцільно було б розширити можливості спадкоємців щодо управління спадщиною та наділити нотаріусів правом ініціювати укладення таких договорів не лише в разі відсутності спадкоємців, але й за їх наявності, для забезпечення ефективного управління спадщиною до моменту його прийняття.

У законі встановлено обмеження для спадкоємців, які виступають вигодонабувачами за цим договором, бути управителями, що, на думку законодавця, захищає інтереси усіх спадкоємців і забезпечує неупереджене управління майном. Однак, спадкоємець, що прийняв спадщину може ефективно здійснювати управління нею до появи інших спадкоємців або за наявності їх згоди.

Наявні законодавчі обмеження щодо передачі прав інтелектуальної власності в управління, які входять до спадщини, не відповідають сучасним реаліям ринку та потребують реформування, оскільки довірче управління може забезпечити спадкоємцям ефективний захист і прибуток від управління майновими правами інтелектуальної власності.

Ці висновки підкреслюють важливість подальшого вдосконалення правового регулювання управління спадщиною, що сприятиме кращому захисту інтересів спадкоємців та ефективному використанню спадкового майна.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПРО УПРАВЛІННЯ СПАДЩИНОЮ

3.1. Виконання договору про управління спадщиною

Згідно з ЦК України право довірчої власності розглядається як особливий різновид права власності (ч. 2 ст. 316). Враховуючи законодавче визначення права власності, можна сказати, що зміст права довірчої власності включає повноваження довірчого власника на володіння, користування та розпорядження майном, переданим у довірчу власність. Це підтверджується ч. 5 ст. 1033 ЦК України, де зазначено, що «управитель, якщо це визначено договором, є довірчим власником майна і володіє, користується та розпоряджається ним відповідно до закону та договору» [185].

Особливість довірчої власності як специфічного виду права власності полягає, насамперед, у її цільовому характері. При встановленні довірчої власності майно установника передається довірчому власнику з конкретною метою – для використання в інтересах установника або вказаного ним вигодонабувача. Це відрізняється від традиційного права власності, оскільки майно використовується в інтересах іншої особи. Цільовий характер довірчої власності визначає її зміст та спосіб здійснення. Зокрема, межі права довірчої власності встановлюються не лише законом, але й установником, відповідно до мети її створення.

Розглядаючи зміст права довірчої власності з точки зору традиційної «тріади правомочностей» власника (володіння, користування та розпорядження), варто звернути увагу на специфіку окремих повноважень довірчого власника.

У контексті права довірчої власності правомочність володіння зберігає своє традиційне значення – це юридично забезпечена можливість господарського панування над майном або фактичного впливу на нього.

Довірчий власник виступає як законний (титульний) володілець майна, переданого в довірчу власність.

Правомочність користування у випадку довірчої власності потребує уточнення. Загалом, корисний ефект від майна отримує особа, яка правомірно ним володіє та впливає на нього. Проте довірчий власник не набуває права користування майном власника, а лише має можливість використовувати його для досягнення мети, встановленої установником. Тому доцільніше говорити не про право користування, а про використання майна, що є не лише правом, але й обов'язком довірчого власника. При цьому право на привласнення корисного ефекту від майна належить установнику довірчої власності або вказаній ним особі (вигодонабувачу).

Правомочність розпорядження в контексті довірчої власності також має свої особливості. Довірчий власник може розпоряджатися переданим йому майном, тобто має юридично забезпечену можливість визначати його фактичну та юридичну долю. Однак ця можливість обмежується вказівками власника та вимогами закону. Наприклад, довірчий власник може відчужувати майно або укладати договори застави лише за згодою установника довірчої власності (ч. 5 ст. 1033 ЦК України). Також логічно припустити, що довірчий власник не може знищити майно, оскільки це суперечить інтересам власника. Таким чином, правомочність довірчого власника щодо розпорядження не включає право знищення речі (лат., *jus abutendi*).

Відносини з управління спадщиною виникають у зв'язку із вчиненням заходів з охорони спадщини, в тому числі майна, яке входить до її складу. Тому слід більш детально розглянути у чому полягають обов'язки нотаріуса з охорони спадщини.

Охорона спадщини здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкоємця, які заявляють свої права на майно. Охорона майна здійснюється

на підставі заяви спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів. Цих заходів може бути вжито і з ініціативи самого нотаріуса, якщо йому стало відомо про залишене без нагляду майно померлої особи.

Заходи щодо охорони спадщини вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцем знаходження майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав відповідне доручення.

Перед вжиттям заходів щодо охорони спадщини нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме: визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження; перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. Якщо спадкова справа не заведена, нотаріус зобов'язаний зареєструвати заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, завести спадкову справу і негайно зареєструвати її у Спадковому реєстрі.

Нотаріус вимагає від особи, яка звернулась до нього з такою заявою, свідоцтво про смерть спадкодавця та довідку про місце, де мешкав спадкодавець, що має значення для встановлення місця відкриття спадщини.

Якщо з документів чи заяви вбачається, що спадкодавцю належить нерухоме майно, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус має отримати підтвердження з Державного реєстру правочинів чи (та) з Реєстру прав власності на нерухоме майно про належність цього майна та його державну реєстрацію на ім'я спадкодавця.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання всіх необхідних документів, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Нотаріус повинен з'ясувати, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті, – то ким, коли і чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього приміщення тощо.

Нотаріус, який одержав повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відомо. Також нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення у пресі.

Про проведення опису майна спадкодавця нотаріус повідомляє житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності – органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (наприклад, кредитора). Якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування.

Нотаріус та заінтересована особа повинні вжити заходи для залучення до участі в проведенні опису майна свідків (не менше двох). Свідками можуть бути будь-які незаінтересовані особи з повною цивільною дієздатністю.

Наступним кроком є виїзд нотаріуса на місце знаходження майна і проведення опису майна у присутності зацікавлених осіб та двох свідків. Опис майна може провадитися також за місцем знаходження майна, яке може не співпадати з місцем відкриття спадщини. У такому разі нотаріус направляє лист нотаріусу за місцем знаходження майна з проханням провести опис майна.

У описі спадкового майна нотаріус вказує усе майно, яке знаходиться за місцем відкриття спадщини, дає докладну характеристику предметів та вказує ступінь їхньої зношеності, а також вказує вартість цього майна. Якщо спадкоємці не згодні з оцінкою нотаріуса, вони мають право (за власний рахунок) запросити експерта для оцінки майна.

Встановлення вартості описаних речей (з урахуванням зносу) провадиться спільно нотаріусом та зацікавленими особами, які беруть участь в описі спадкового майна, за діючими цінами. Однак свідки участі у оцінюванні майна брати не можуть. Нерухоме майно оцінюється виходячи з

ринкової вартості такого майна. Забороняється визначати лише загальну вартість майна без оцінки та детальної характеристики кожної речі окремо.

До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого. Заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису.

На кожній сторінці акта опису підбивається загальний підсумок кількості описаних речей та їх вартість (прописом), а після закінчення опису – загальна кількість речей та їх загальна вартість.

Якщо проведення опису переривається або продовжується кілька днів, приміщення кожний раз опечатується нотаріусом. В акті опису робиться запис про причини і час припинення опису і його відновлення, а також про стан пломб і печаток при наступному розпечатуванні приміщення.

У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження особи, якій передається на зберігання описане майно, найменування документа, який посвідчує її особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала цей документ, місце проживання особи. Акт опису підписується нотаріусом, свідками, особою, яка приймає майно на зберігання, та іншими особами, які беруть участь в описі спадкового майна.

Охоронцем спадщини може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усієї спадщини.

За бажанням спадкоємців за законом, у разі наявності виконавця заповіту, нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із числа інших осіб. У цьому випадку нотаріус, що проводить опис спадкового майна, вказує в опису, що спадкове майно буде охоронятися двома охоронцями, та визначає яке майно кожен з них буде охороняти.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадщини.

На практиці можуть мати місце випадки, коли нотаріуса не допускають до проведення опису майна. У такому разі нотаріус складає про це акт і роз'яснює спадкоємцям, що вони можуть звернутися до суду про розподіл спадщини.

Якщо нотаріус з'явився для опису майна і при цьому встановив, що воно було вивезене до його приходу, він складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб. Коли ж майно було вивезене особами, які не є спадкоємцями, то нотаріус теж складає акт і надсилає всі матеріали до органу місцевого самоврядування і прокуратури, якщо майно має перейти у власність територіальної громади.

При проведенні опису спадкового майна у нотаріусів виникають труднощі з визначенням того, яке майно вважати предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку, а яке вважати цінним. На практиці до цінних предметів відносять вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінне каміння, предмети антикваріату, цінні колекції, цінні рукописи тощо. Спір між спадкоємцями щодо визнання речей цінними може бути вирішено в судовому порядку.

Після закінчення опису спадкового майна нотаріус повинен передати майно на зберігання. У цьому разі нотаріус повинен роз'яснити особам, які приймають таке майно, що за його зберігання їм може бути виплачена винагорода. Крім того, нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким спадкове майно передано на зберігання, про кримінальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх обов'язків (стаття 197 Кримінального кодексу України).

Між датою смерті спадкодавця і моментом встановлення всіх спадкоємців проходить певний період. У цей час необхідно забезпечити охорону майна, тобто до моменту прийняття спадщини всіма спадкоємцями. Якщо спадщина не була прийнята в цей термін, охорона має тривати до закінчення шестимісячного строку, протягом якого спадщина може бути прийнята.

Охорона спадщини може продовжуватися й після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійшла заява від осіб, які набувають право на спадщину у разі її неприйняття іншими спадкоємцями. В такому випадку, згідно зі ст. 549 ЦК України, «ці особи мають право прийняти спадщину в межах залишку строку для її прийняття, а якщо цей строк становить менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців» [183].

Охорона спадщини може тривати понад шість місяців у таких випадках: спадкова трансмісія (ст. 551 ЦК України); спадкування за законом після відмови спадкоємців за заповітом (ст. 553 ЦК України); спадкування спадкоємців другої черги, якщо спадкоємці першої черги не прийняли спадщину або відмовилися від неї. У випадках, коли майно визнається відумерлим, охорона триває до одного року, доки суд не винесе рішення про його відумерлість.

Протягом зазначеного часу спадкове майно не можна переміщати, продавати чи відчужувати іншим способом. Забороняються також будь-які дії, які можуть погіршити стан або зменшити вартість такого майна.

Витрати, пов'язані з описом та охороною спадщини, покладаються на спадкоємців пропорційно до їхньої частки у спадщині. Незважаючи на те, що майно перебуває під охороною, воно належить спадкоємцям з моменту відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України) [176].

Нотаріус, який організовував заходи щодо охорони спадкового майна, також припиняє їх. Якщо місце відкриття спадщини відрізняється від місця

здійснення охоронних заходів, нотаріус за місцем відкриття спадщини заздалегідь інформується про припинення охорони майна.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини зобов'язаний повідомити спадкоємців про припинення заходів охорони спадщини.

Якщо під час вжиття охоронних заходів виявляється, що в складі спадщини є майно, яке потребує догляду, утримання чи інших дій для підтримання його у належному стані, і в разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, нотаріус на підставі заяви заінтересованої особи може укласти з нею договір про управління спадщиною.

Управитель має право використовувати спадкове майно в інтересах спадкоємців, отримуючи з нього доходи, які будуть включені до складу спадщини. Усі доходи, отримані від управління спадщиною, повинні бути розподілені між спадкоємцями відповідно до їх часток у спадщині. Витрати на управління спадщиною, включаючи винагороду управителя, покриваються за рахунок доходів від спадкового майна або самого спадкового майна.

Як уже зазначалося, управитель зобов'язаний регулярно надавати звіти про свою діяльність спадкоємцям. Звіти повинні містити інформацію про доходи, витрати, стан спадкового майна та інші важливі аспекти управління. Спадкоємці мають право вимагати додаткових пояснень та перевірок. Вони можуть контролювати діяльність управителя, а в разі необхідності мають право звертатися до суду для захисту своїх прав. Якщо управитель порушує свої обов'язки, спадкоємці можуть вимагати його заміни або розірвання договору.

Управління спадщиною здійснюється не лише за аналізованим договором, але й виконавцем заповіту. У той же час, з урахуванням повноважень виконавця заповіту, передбачених ст. 1290 ЦК України, уявляється доцільним розглядати управління спадщиною виконавцем заповіту з метою його охорони, тоді як управитель за договором про

управління спадщиною має виходити із «позиції примноження переданого в управління спадкового майна, тобто фактично отримання прибутку від вчинення управителем дій, що охоплюються управлінням, а також зменшення або попередження збитків від його використання» [166].

За таких обставин повноваження щодо управління спадковим майном та його охорони відрізнятимуться характером вчинюваних дій, що в свою чергу, обумовлюється особливостями спадкової маси.

Метою вжиття заходів щодо охорони спадщини є забезпечення його збереження, а також запобігання можливому його псуванню, загибелі чи розкраданню. Відтак, слід погодитися з позицією Є.О. Харитонова про те, що «повноваження виконавця заповіту щодо управління спадщиною полягають у передачі зазначеного майна на зберігання відповідним органам, утриманні, догляді, а також вчинення інших дій для підтримання майна в належному стані до появи всіх спадкоємців» [186, с. 727].

В особи, яка управляє спадщиною, повноваження значно ширші, ніж у зберігача, оскільки управитель спадщини наділений повноваженнями вчиняти будь-які необхідні дії, спрямовані на збереження спадщини, до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини. Водночас, дії, які він має право вчиняти, мають бути не просто корисними, а й необхідними та спрямованими на збереження спадщини [43, с. 227].

Вчинення виконавцем заповіту та управителем дій щодо управління спадщиною має місце у випадку наявності в спадщині майна, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані. Слід визнати справедливим, що потребує управління перш за все частка в статутному (складеному) капіталі господарського товариства, пакети цінних паперів, оскільки не вчинення своєчасних та ефективних дій щодо управління такими об'єктами може призвести до значних збитків.

Є.О. Рябоконь порушує питання про «компетенцію виконавця заповіту щодо управління спадщиною у разі призначення його вже після відкриття спадщини (ст.ст. 1287, 1288 ЦК України), коли такі заходи вже тривають і здійснюються нотаріусом або особою, яка здійснює управління спадщиною згідно з договором, укладеним з нотаріусом або органом місцевого самоврядування (ст. 1285 ЦК України)» [147]. Також у літературі зазначається, що в зазначених випадках виконавець не вправі вимагати переведення на себе прав і обов'язків особи, яка здійснює управління спадщиною. Виходячи з цього, обсяг правового статусу виконавця заповіту, призначеного або обраного після відкриття спадщини, може бути вужчим, ніж у виконавця, що здійснює свої повноваження з моменту смерті спадкодавця [178, с. 606].

Повноваження з управління спадщиною може здійснюватися виконавцем заповіту двома способами: управління спадковим майном безпосередньо виконавцем заповіту та укладання виконавцем заповіту договору про управління спадщиною із третьою особою. Вибір конкретного способу залежить від таких основних чинників, як професійна підготовка виконавця заповіту, наявність у нього навиків управління майном, склад спадкової маси тощо.

Отже, першим етапом здійснення управителем повноваження з управління спадщиною є встановлення спадкового майна, що потребує управління, яке здійснюється після встановлення обсягу всієї спадкової маси. На цьому етапі управителю задля визначення майна, що потребує управління, доцільно звернутися до експертів з оцінки майна та з'ясувати позицію спадкоємців щодо даного питання. Після встановлення майна, що потребує управління, управитель повинен визначитися із способом управління спадщиною.

Особливої деталізації потребують повноваження управителя з управління спадщиною щодо забезпечення підприємницької діяльності

спадкодавця. Наприклад, брати участь замість нього у зборах засновників або учасників товариств, призначати в необхідних випадках аудиторську перевірку, ревізію тощо [155, с. 183].

На думку І. Кучеренко, «чинне законодавство не регулює порядок управління часткою у статутному фонді товариства учасника, який помер, в період між його смертю і отриманням спадкоємцями спадщини, в зв'язку з чим виникає багато спірних питань» [78, с. 33]. Наприклад, спадкодавець був одночасно директором товариства і власником 1/2 частки у статутному фонді. Отож, «після його смерті неможливо зібрати збори учасників товариства для переобрання директора, оскільки немає кворуму», як того вимагає ст.34 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [135].

Загалом схожого погляду дотримується і В.В. Васильченко, зауважуючи, що на відміну від багатьох зарубіжних країн чинне законодавство України поки не містить норм, які б детально регулювали порядок переходу спадкової маси (часток, паїв, акцій тощо) комерційних організацій після смерті власника до його спадкоємців [15, с. 80].

На практиці виникає багато проблемних питань, пов'язаних із діяльністю та прийняттям рішень товариством із обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) у випадку смерті одного з учасників протягом тих 1,5 року, коли спадкоємці померлого мають право подати заяву про вступ до товариства, і тільки після спливу яких інші учасники мають право прийняти рішення про виключення померлого учасника або про ліквідацію товариства в залежності від розміру його частки у випадку, якщо такі заяви спадкоємці не подали (ч.2 ст. 23 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [135]).

Вважаємо, що інститут управління спадщиною є інструментом, який може запобігти настанню економічних збитків як для самого ТОВ та інших його учасників, так і для спадкоємців померлого учасника. Проте на

практиці, на жаль, нотаріуси не в усіх випадках, коли у складі спадщини є корпоративні права, призначають управителя спадщиною.

Зазначимо, що корпоративні права, оскільки вони охоплюють як майнові, так і немайнові елементи, можуть бути частиною спадщини лише в тих випадках, коли це прямо передбачено законодавством або установчими документами відповідної юридичної особи.

У реальності часто виникають конфлікти між спадкоємцями, і в таких випадках нотаріус може не видати свідоцтво про право на спадщину до вирішення спору (ст. 42 Закону «Про нотаріат»). Через це питання про вступ до ТОВ залишається невирішеним, що створює практичні проблеми. Часто виникає ситуація, коли товариство не може ефективно функціонувати, оскільки кількість його учасників залишається невизначеною, а робота загальних зборів учасників заблокована. Загальні збори, як відомо, вирішують низку важливих питань, таких як розподіл чистого прибутку, прийняття рішення про виплату дивідендів, створення органів товариства та визначення порядку їхньої діяльності, а також прийняття рішень про виділення, злиття, поділ, приєднання або перетворення товариства. У результаті, без можливості винесення цих питань на голосування, неможливо говорити про успішну й ефективну господарську діяльність товариства.

Такі норми не суперечать ч. 1 ст. 1219 ЦК України щодо того, що «право на участь у товариствах не входять до складу спадщини, оскільки вона містить виключення: якщо інше не встановлено законом або установчими документами товариства» [183]. Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в 2018 р. було встановлено інше – фактично дозволено спадкувати в т. ч. й право на участь у ТОВ [21].

Частина 1 ст. 23 аналізованого Закону передбачає саме право спадкоємців на вступ до товариства у якості його учасників [21]. При цьому згода інших учасників ТОВ на це не потрібна, а державна реєстрація

спадкоємців як нових його учасників можлива навіть без відома інших учасників товариства» (відповідно до п. в) п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [127]), якщо інше не передбачено статутом ТОВ.

Однак, отримання у спадок частки у статутному капіталі товариства спадкоємцю не означає автоматичного набуття ним статусу учасника товариства, адже спадкоємець отримує лише право на вступ до нього.

Якщо спадкоємець не хоче ставати учасником товариства, він має право звернутися до його вищого органу для отримання своєї частки у статутному капіталі. Для цього спадкоємець подає заяву про відмову від права на вступ до товариства та вимогу щодо виплати належної йому частки. При цьому закон не вимагає нотаріального засвідчення підпису на заяві.

Рішення про зміну складу учасників ТОВ належить до компетенції його вищого органу. Зміни до статуту, пов'язані з новим складом учасників, підлягають державній реєстрації з внесенням інформації до Єдиного державного реєстру юридичних осіб. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [127], для цього необхідно подати рішення загальних зборів учасників або рішення про виключення учасника з товариства.

Якщо спадкоємець бажає стати учасником товариства, він повинен подати відповідну заяву до органу правління ТОВ. Учасником він стане лише після ухвалення вищим органом товариства позитивного рішення (постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України № 14 від 25.02.2016 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [122]).

У разі відмови товариства у прийнятті правонаступника до складу учасників, правонаступнику видається частка у майні спадкодавця у грошовій або натуральній формі, оцінена на день смерті учасника.

Отже, спадкоємці самостійно вирішують, чи бажають вони вступити до товариства, чи отримати компенсацію своєї частки. Важливо, щоб рішення про вступ було прийняте протягом року після закінчення строку на прийняття спадщини. Інакше можливе виключення спадкодавця зі складу учасників товариства або ліквідація товариства без врахування його голосу.

Разом з тим, судова практика з цих питань виявляється суперечливою. Деякі суди трактують ці норми на власний розсуд та продовжують вважати, що право на участь у ТОВ не спадкується. Як приклад такого трактування можна навести постанову Апеляційного суду Запорізької області у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 16 квітня 2019 р. у справі №311/370/18. Суд постановив, що «згідно з ч. 1 ст. 23 Закону передбачено перехід частки в разі смерті або припинення учасника товариства до його спадкоємця чи правонаступника без згоди інших учасників» [117]. Однак, на думку суду, ця норма не надає спадкоємцю права на участь у товаристві.

В аналізованій постанові також зазначено, що «Наведені обставини спростовують твердження відповідача про те, що спадкоємці померлого учасника автоматично набувають корпоративних прав на участь у Товаристві з обмеженою відповідальністю. Водночас ці обставини підтверджують, що позивачі набувають прав на частку, але лише як на майнове право. Це право стосується частки як майнового активу і не включає право на участь у товаристві» [117].

В іншій схожій справі у 2019 році, після набрання чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Східний апеляційний господарський суд розглядав справу № 917/1887/17, у якій позивачі посилалися на положення установчого документу, де зазначалося, що «при передачі паю (або частки паю) третій особі, до неї переходять усі права та обов'язки, що належали учаснику, який передав свій пай повністю або частково» [144]. Спадкоємці намагалися застосувати цей

пункт за аналогією до випадку спадкування. Однак суд апеляційної інстанції відхилив таке тлумачення, вказавши, що в даній ситуації аналогія не може бути застосована, оскільки згідно зі ст. 8 ЦК України можливе застосування аналогії закону або аналогії права, але не аналогії положень установчого документу. Суд також послався на ст. 100 ЦК України, яка визначає, що «право участі в товаристві є особистим немайновим правом і не може бути передане іншій особі окремо», та на ст. 1219 ЦК України, яка передбачає, що «до складу спадщини не входять права та обов'язки, нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: особисті немайнові права, право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не передбачено законом або установчими документами» [144].

Отже, інститут спадкування корпоративних прав ТОВ є складним, багатоманітним і має продовжувати розвиватися, оскільки існує як певна неоднозначність у законодавчому регулюванні, так і пов'язана з цим суперечливість судової практики.

Що стосується акціонерного товариства, то порядок спадкування права на участь у ньому врегульований законодавством України достатньо прозоро. В ст. 35 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» зазначено: «до особи, яка набула право на цінний папір, одночасно переходять у сукупності всі права, які ним посвідчуються (права за цінним папером), крім випадків, встановлених законом або правочином». Спадкування акцій учасника акціонерного товариства відбувається через передачу спадкоємцям акцій, що належали спадкодавцю. Акції входять до складу спадщини на загальних умовах і переходять до спадкоємців без жодних обмежень. Разом із правом власності на акції, спадкоємці також отримують право брати участь у діяльності акціонерного товариства» [76].

У чинному Законі України «Про акціонерні товариства» відповідно до ч.1 ст.41 «у загальних зборах можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. У

загальних зборах акціонерів за запрошенням особи, яка скликає загальні збори, також можуть брати участь інші особи. Таким чином, не вирішеним є питання участі у загальних зборах акціонерного товариства у разі смерті акціонера» [124].

Однак, на відміну від ситуації з ТОВ, для реалізації цього права не потрібна згода інших акціонерів на вступ. Важливо також пам'ятати, що необхідно здійснити перереєстрацію права власності на акції. Згідно з Положенням про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженим рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 17.10.2006 №1000, «внесення до системи реєстру записів про перехід права власності на іменні цінні папери у випадку спадкування здійснюється реєстроутримувачем на основі подання наступних документів: оригіналу або нотаріально засвідченої копії свідоцтва про право на спадщину; сертифіката цінних паперів (за наявності). Якщо сертифікат відсутній, реєстроутримувач на підставі заяви спадкоємця робить відповідний запис про втрату сертифіката («втрачений») у журналі обліку сертифікатів іменних цінних паперів» [196].

Переоформлення також можна виконати через зберігача відповідно до Положення про депозитарну діяльність. Нотаріус може подати запит на складання та видачу виписки з рахунку в цінних паперах для оформлення спадщини щодо цінних паперів. У запиті повинні бути зазначені прізвище, ім'я та по батькові померлого депонента. До запиту додається копія свідоцтва про смерть депонента. Лише після цього спадкоємці отримують право власності на акції [166, с. 494-498].

Щодо приватного підприємства, заснованого однією особою, яка померла, у Листі Міністерства юстиції України від 12.08.2008 зазначено, що, якщо існує статутний фонд, свідоцтво про право на спадщину може бути видано на майно, внесене до статутного фонду. Якщо ж статутний фонд не сформовано, питання спадкування доведеться вирішувати в суді.

Наприклад, у рішенні Вільшанського районного суду Кіровоградської області суд визнав спадкові права, навіть якщо в статутному фонді не передбачено порядок спадкування. Суд задовольнив вимоги позивачів, оскільки спірне право на спадщину належало спадкодавцю. Позивачі, як спадкоємці за законом, прийняли спадщину у встановленому порядку, і не було жодних доказів, що могли б спростувати законність їхніх вимог [141].

Отже, договір про управління спадщиною має потенціал для ефективного управління спадщиною, особливо у випадках спадкування корпоративних прав. Проте недостатня деталізація умов укладення та виконання цього договору в законодавстві ускладнює його застосування на практиці. На практиці переважають випадки, коли установником управління спадщиною виступає нотаріус або місцевий орган влади. Проте внесення змін до законодавства для розширення повноважень виконавців заповіту в управлінні спадщиною є необхідним для більш ефективного застосування договору. Законодавство України не повністю врегульовує порядок управління частками у товариствах в період між смертю учасника і отриманням спадщини спадкоємцями, що може паралізувати діяльність товариства. Інститут управління спадщиною може запобігти економічним збиткам для товариств та спадкоємців.

3.2. Припинення договору про управління спадщиною

Підстави припинення договору довірчого управління (ст. 1044 ЦК України) застосовуються до відносин щодо управління спадщиною, якщо вони не суперечать суті цих відносин [183]. При цьому, не усі із передбачених ч. 1 ст. 1044 ЦК України підстав припинення договору, можуть бути застосовані до відносин з управління спадковою масою. Так, підстави, передбачені у п.п. 2, 3, 4, 8, 9 не застосовуються до відносин з управління спадщиною.

Відповідно до п.2 ч. 1 ст. 1044 ЦК України припинення договору відбувається за заявою однієї із сторін у зв'язку із закінченням його строку. Однак, для управління спадщиною характерною є відсутність чітко визначеного у законі максимального строку його дії. Припинення цього договору відбувається у разі з'явлення спадкоємців або прийняття спадщини. Тому така підстава до договору про управління спадщиною не застосовується. При цьому, термін, як ми зазначали вище, у цьому договорі строк дії договору має бути погоджений сторонами. У такому випадку, п.2 ч. 1 ст. 1044 ЦК України може застосовуватися до відносин сторін.

Також не може бути у силу природи досліджуваного договору підставою для його припинення факт смерті фізичної особи – вигодонабувача або ліквідації юридичної особи – вигодонабувача, як це передбачено для договору управління майном у п.3 ч. 1 ст. 1044 ЦК України.

Відмова вигодонабувача від одержання вигоди за договором (п.4 ч. 1 ст. 1044 ЦК України) також суперечить правовій природі управління спадщиною, яке виникає за відсутності вигодонабувачів.

Установником управління спадщиною виступає не власник майна, а зазвичай, нотаріус. Тому така підстава, як визнання фізичної особи – установника управління банкрутом (п.8 ч. 1 ст. 1044 ЦК України), також не застосовується до управління спадком.

Повне завершення управління майном (п.9 ч. 1 ст. 1044 ЦК України) також не може бути підставою для припинення договору про управління спадщиною, оскільки повноваження виконавця заповіту тривають не до повного здійснення волі нотаріуса, а до моменту виявлення спадкоємців, оформлення спадщини.

Підстава припинення договору, передбачена п.5 ч. 1 ст. 1044 ЦК України «щодо визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті, застосовується до управління спадщиною, однак управління спадщиною може бути поновлено

шляхом призначення нового управителя» [187]. Враховуючи можливість поновлення правовідносин з управління спадщиною, така підстава є відносною підставою припинення договору про управління спадщиною.

У п.п.6 та 10 ч. 1 ст. 1044 ЦК України передбачено підстави відмови та розірвання договору. Зокрема зазначено, що «договір довірчого управління припиняється у разі відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном. Дострокове припинення управління майном відбувається, якщо це передбачено самим договором, або за рішенням суду» [183]. Тобто, оскільки управитель вільно приймає на себе функції за договором, то відмовитися від цього вже не може і зобов'язаний виконувати обов'язки, встановлені законом та заповітом. Таким чином, закон вказує на необхідність обґрунтованої причини, як на підставу для відмови управителя від здійснення своїх повноважень. У той же час, рішення про припинення договору про управління спадщиною у разі неможливості управителя здійснювати управління майном може бути прийнято установником. Установник управління спадком має право відмовитися від договору з іншої, причини за умови виплати управителеві плати, передбаченої договором. У такому разі договір вважається розірваним без звернення до суду.

Отже, законодавець не встановлює чіткого переліку ситуацій, коли установник (в більшості випадків в його ролі виступає нотаріус) може розірвати договір про управління спадщиною. Разом з тим вважаємо, що установнику (за умови, що ним є спадкоємець) має бути надана можливість розірвати такий договір, якщо він вважає його неефективним, недоречним, таким що не йде на користь.

У ч.2 ст. 1044 ЦК України вказано, що «у разі, якщо одна зі сторін бажає відмовитися від договору управління майном, вона зобов'язана повідомити іншу сторону про це за три місяці до припинення договору, якщо інший строк не передбачений самим договором» [186].

Повідомлення про відмову від договору довірчого управління є безумовною підставою для його припинення за умови виплати довірчому управителю винагороди, передбаченої договором. Якщо в період дії договору повноваження нотаріуса припиняються, права установника за договором переходять у встановленому порядку до нотаріуса, який прийняв справи.

Також припинення дії договору про управління спадщиною відбувається з таких підстав:

за ініціативою установника управління шляхом повідомлення управителя про припинення дії договору, зокрема таке повідомлення про припинення дії договору може відбуватися, наприклад, у випадку надходження до нотаріуса заяви від спадкоємців про прийняття спадщини або у разі визнання судом спадщини відумерлою;

за ініціативою управителя спадщиною, про що необхідно докладніше зазначати в тексті договору про управління спадщиною із зазначенням причин, в які строки, на яких умовах це може відбуватись;

визнання управителя спадщиною банкрутом.

Крім того, більш детально слід розглянути наступні випадки припинення договору про управління спадщиною.

Договір про управління спадщиною, що укладається нотаріусом, є правочином зі скасувальною умовою, оскільки права та обов'язки, що передбачені ним, припиняються з моменту з'явлення спадкоємців [186, с. 938].

Відповідно до ч.2 ст. 1285 ЦК України управитель здійснює свої повноваження до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини.

У будь-якому випадку в момент видачі свідоцтва про право на спадщину хоча б одному з спадкоємців, якщо в такому свідоцтві зазначено майно, що є предметом довірчого управління, або якщо таке свідоцтво видано щодо всього майна спадкодавця, яким би воно не було та де б воно не знаходилося, до такого спадкоємця (таких спадкоємців) переходять права і

обов'язки засновника довірчого управління. Нотаріус, що заснував довірче управління, звільняється від виконання обов'язків установника управління.

Спадкоємець, який отримав свідоцтво про право на спадщину, має право припинити довірче управління та вимагати від управителя передачі майна, що перебувало в довірчому управлінні, права на яке перейшли до цього спадкоємця, та подання звіту про довірче управління.

Отримання свідоцтва, як встановлено законом, хоча це і правовстановлюючий документ, не є обов'язковим для спадкоємців. Тому термін договору про управління спадщиною не може залежати від часу отримання свідоцтва про право на спадщину. Однак, як свідчить практика, припинення управління для нотаріуса прив'язане або до моменту видачі свідоцтва про право на спадщину. У разі подачі спадкоємцями заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє управителя про припинення дії договору.

Отже, за загальним правилом після прийняття спадщини спадкоємцями управління спадщиною припиняється. Однак строки довірчого управління за договором можуть не відповідати встановленому правилу. Як уявляється, загальна тенденція повинна полягати саме в тому, щоб зберегти управління за договором, тобто максимально довго протягом необхідного часу незалежно від фактичного прийняття спадщини. Водночас імунітет спадкової маси, переданої в довірче управління, від виплати боргів спадкодавця не дозволяє завжди керуватися цим правилом. Зазначене є дійсно проблемним питанням переважного застосування договірних строків перед строками, встановленими у спадковому праві.

Договір про управління спадщиною є договірною конструкцією, що використовується в рамках спадкових відносин, а тому слід також розглянути питання про вплив дій інших учасників спадкових відносин на чинність цього договору. На думку Ю. Заїки, «підставою припинення цього договору є відсутність спадкоємців як за законом чи за заповітом, неприйняття ними

спадщини чи відмова від неї, невиконання спадкоємцем за заповітом умови заповіту, усунення спадкоємців від права на спадкування на підставі ст. 1224 ЦК України як негідних та визнання судом спадщини відумерлою» [39].

Відповідно до п. 10.2. Глави 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України підставами припинення договору є «відсутність спадкоємців як за законом чи за заповітом, неприйняття ними спадщини чи відмова від неї, невиконання спадкоємцем за заповітом умови заповіту, усунення спадкоємців від права на спадкування на підставі ст. 1224 ЦК України як негідних та визнання судом спадщини відумерлою. За заявою органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, за заявою кредитора спадкодавця, а якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – за заявою власників або користувачів суміжних земельних ділянок) суд визнає спадщину відумерлою, і укладений договір про управління спадщиною припиняє свою дію» [116; 112].

Як вірно зазначає В.Ю. Чуйкова, стосовно цього питання своє роз'яснення надало Міністерство юстиції України зазначивши, що «відмова спадкоємців від прийняття спадщини не припиняє дії зазначеного договору» [191].

Тому відсутність спадкоємців як за законом чи за заповітом, неприйняття ними спадщини чи відмова від неї, невиконання спадкоємцем за заповітом умови заповіту, усунення спадкоємців від права на спадкування на підставі ст. 1224 ЦК України як негідних не впливають на чинність договору про управління спадщиною.

Однак визнання судом спадщини відумерлою є підставою для припинення управління. За заявою органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, за заявою кредитора спадкодавця, а

якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення – за заявою власників або користувачів суміжних земельних ділянок) суд визнає спадщину відумерлою, і укладений договір про управління спадщиною припиняє свою дію.

У положеннях гл. 70 ЦК України зазначається, що «після припинення дії договору управління майном предмет договору повертається установнику управління або вигодонабувачеві. При цьому майно, набуте управителем у результаті управління майном, включається до складу отриманого в управління майна» [183] (ч. 1 ст. 1030 ЦК України). Вважаємо, що такі можливості є характерними для корпоративних прав, ефективного управління якими могло б збільшити спадкову масу, зокрема йдеться про отримання дивідендів. Адже всі доходи та інші надходження, отримані в результаті управління, повинні переходити до вигодонабувачів.

3.3. Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору про управління спадщиною

Відповідальність сторін у договорах про управління спадщиною відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління спадковим майном, збереженні його цілісності та захисті прав спадкоємців.

Питання цивільно-правової відповідальності є дискусійним у юридичній науці. Єдиного визначення юридичної або цивільно-правової відповідальності не існує [179, с. 8; 198, с.269-272; 103, с. 27-32; 31, с. 143-150; 107, с. 32-34; 62, с. 159-162; 23, с. 134; 51, с. 66-69; 140; 61, с. 155-161]. Традиційно, відповідальність включає покарання боржника, примусовий характер заходів і наявність правопорушення. Цей підхід часто ототожнює поняття «санкція» і «відповідальність».

У ЦК України поняття відповідальності вживається в різних значеннях [138, с. 198-202]. Наприклад, ст. 554 ЦК України визначає, що поручитель несе відповідальність за зобов'язаннями боржника, а ч. 2 ст. 96

ЦК України встановлює, що відповідальність юридичної особи обмежується її майном.

ЦК України також не дає визначення поняття відповідальності за порушення зобов'язання. Стаття 611 ЦК України використовує термін «правові наслідки порушення зобов'язання», але не уточнює, які з цих наслідків є відповідальністю.

Однак важливо розрізняти заходи цивільно-правової відповідальності та інші способи захисту цивільних прав. Заходи захисту спрямовані на попередження або припинення правопорушення, а також на відновлення попереднього стану. До них належать визнання права, примус до виконання зобов'язання в натурі, визнання правочину недійсним тощо.

Цивільно-правова відповідальність включає додаткові обтяження для правопорушника як-от: покарання за вчинене правопорушення. Ці обтяження можуть бути у вигляді додаткового цивільно-правового обов'язку або позбавлення суб'єктивного права. Форма цивільно-правової відповідальності включає «відшкодування збитків, моральної шкоди, сплату неустойки, індексацію заборгованості і проценти за грошовим зобов'язанням» (ч. 2 ст. 625 ЦК України).

Відшкодування збитків є загальною мірою цивільно-правової відповідальності, що застосовується у всіх випадках порушення цивільних прав, тоді як інші форми відповідальності застосовуються лише у випадках, передбачених законом або договором.

У цивільному законодавстві України, окрім загальних умов відповідальності за порушення зобов'язання, міститься перелік обставин, які звільняють боржника від відповідальності за невиконання зобов'язання [20, с. 116-117; 175, с. 5].

Розглянемо підстави відповідальності сторін за договором про управління спадщиною.

Особливий характер відповідальності сторін за договором про управління спадщиною обумовлений специфікою спадкових відносин. На відміну від договору про управління майном, в якому сторонами є установник – власник майна – і управитель, який є професіоналом у відповідній сфері діяльності, особливість довірчого управління спадковим майном полягає в тому, що засновник – нотаріус – лише виконує волю законодавця, спадкодавця і спадкоємців, передаючи ще нерозподілену спадщину в управління.

При загальній спрямованості норм Глави 70 ЦК України на регулювання довірчого управління в підприємницькій сфері на практиці виявляється складно визначити обсяг відповідальності сторін у цьому спеціальному випадку.

У внутрішніх відносинах відповідно до абз. 1 ч.1 ст. 1043 ЦК України, «на управителя, який належно не турбувався про інтереси установника управління або вигодонабувача, покладається обов'язок сплатити установникові вартість завданих збитків, а вигодонабувачеві – упущену вигоду (однак не реальні збитки)» [187].

Однак за договором про управління спадщиною збитки повинні відшкодовуватись управителем на користь спадкоємців, а не установника управління, оскільки останній не є власником майна. Це пояснюється тим, що основна мета діяльності установника за договором про управління спадщиною полягає в захисті третіх осіб (спадкоємців), тому нотаріус може лише стягувати збитки на користь спадкоємців.

У судовій практиці сьогодні відсутня єдина думка щодо того, що слід розуміти під проявом «належної турботливості». Так Верховний Суд в постанові від 15.08.2018 р. у справі 910/11049/17 лише пояснює, що наявність або відсутність вини має встановлюватися виходячи із загальних засад: «особа має визнаватися невинуватою, якщо вона вжила всіх заходів для належного виконання зобов'язання при тому ступені турботливості та

обачності, що вимагалася від неї за характером зобов'язання та умовами обороту» [120].

Ця невизначеність викликана тим, що законодавство обмежується загальним формулюванням про необхідність здійснювати управління в інтересах установника управління або вигодонабувача (ч. 1 ст. 1029 ЦК України). Управління майном повинно здійснюватися в інтересах вигодонабувача за договором на принципах надійності, збереження, дохідності тощо. При цьому частина правочинів, які укладаються довірчим управителем у зв'язку з виконанням його обов'язків за договором довірчого управління, не є договорами, а спрямовані на реєстрацію прав або об'єктів, голосування тощо.

За умов недостатності практики та досліджень питань відповідальності за договорами про управління спадщиною вважається допустимим звернутися до практики покладення відповідальності на управителів на ринку капіталів. Управитель цінними паперами є відповідальним за будь-які дії або бездіяльність третьої сторони та наслідки неплатоспроможності третьої сторони для клієнта (ч.2 ст. 15 Вимог (правил) щодо здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами [128]).

Отже, управитель зобов'язаний забезпечувати високий професійний рівень управління цінними паперами, діяти активно та виявляти належну увагу до інтересів вигодонабувача та/або установника управління. За нерозумне управління цінними паперами управитель несе ризик можливих збитків, які передусім проявляються у відповідальності перед установником управління та вигодонабувачем.

Неправомірна поведінка за договором управління цінними паперами виражається в недотриманні управителем належної турботливості щодо інтересів установника управління або вигодонабувача. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови, турботливість означає увагу до

потреб чийхось, піклування про щось, активні дії або роботу для задоволення цих потреб [149]. Отже, управитель повинен активно керувати цінними паперами, укладати правочини, які найбільш вигідні для установника управління, з метою задоволення його потреб і отримання прибутку. Однак установник управління повинен строго виконувати вимоги законодавства та обов'язки, передбачені договором управління цінними паперами.

Судова практика показує, що виконання обов'язків установником управління не завжди веде до фінансового успіху. Коли установник управління звертається до суду, намагаючись довести несумлінність управителя, подає фінансові звіти та доказує економічні результати, які було б можна було отримати за належного виконання обов'язку управителем, суди вважають, що управитель дотримувався всіх зобов'язань, передбачених у договорі, і в такому випадку його відповідальність відсутня. Виявити вину управителя практично неможливо, тому установник управління лишається без права на компенсацію будь-яких збитків [184].

У чинному законодавстві України відсутні нормативні акти, які б дозволяли встановити критерії для оцінки необґрунтованого ризику при управлінні цінними паперами. Цей аспект має бути розглянутий у контексті кожного конкретного випадку під час доведення заінтересованою стороною неправомірної поведінки з боку управителя.

Вважаємо, що відповідальність за договором управління цінними паперами, як правило, повинна встановлюватися за відсутності вини, оскільки управитель є професійним учасником і при укладанні договору зобов'язався належно виконувати свої обов'язки і здійснювати всі дії для раціонального управління цінними паперами. Тобто він повинен чесно і професійно виконувати свою роботу, і відсутність економічного результату може бути виправданою лише у випадках форс-мажорних обставин або вини вигодонабувача чи установника управління. У всіх інших випадках має місце неналежне виконання своїх обов'язків управителем.

У разі неналежного виконання обов'язків управитель цінними паперами зобов'язаний повністю відшкодувати збитки установнику управління, а вигодонабувачеві – лише упущену вигоду.

Відповідальність управителя перед вигодонабувачем обмежена, оскільки він не є власником переданих в управління цінних паперів і фактично не може зазнати реальних збитків. Така позиція законодавця є логічною, оскільки вигодонабувач не має прямого інтересу в предметі договору та не зазнає безпосередніх збитків від його порушень.

При оцінці дій управителя на ринку капіталів використовуються критерії оцінювання ефективності інвестування, що полягають у максимізації використання можливостей фінансового ринку та оптимального використання його інструментів для мобілізації та оптимізації фінансових ресурсів [30, с. 168]. Такі критерії мають бути орієнтиром і при оцінці дій управителя спадщиною.

Фінансовий аналіз має бути всебічним і здійснюватися відповідно до встановлених методик. Проте критерій неналежної турботливості щодо інтересів установника управління не є єдиним показником можливого порушення. Така недбалість обов'язково повинна призвести до збитків, які понесе установник управління, і до наявності причинного зв'язку між збитками і порушенням. Зокрема, коли кредитор пред'являє вимогу щодо відшкодування втрачених доходів (упущеної вигоди), він повинен довести, що ці доходи є конкретними і дійсно були б отримані, якби боржник належним чином виконав свої обов'язки. При оцінці реальності втрачених доходів враховуються заходи, які кредитор вживав для їх отримання. Відшкодування упущеної вигоди означає компенсацію збитків, які могли б бути реально отримані за належного виконання зобов'язання.

Аналогічний підхід можна застосувати для визначення належного виконання обов'язків управителем спадщини, але з умовою, якщо управителем виступає професіонал-підприємець.

У випадку, коли спадковим майном управляє фізична особа, її відповідальність обмежується винними діями (бездіяльністю), а виконання вважається належним у всіх випадках, коли визнається реальне забезпечення збереження спадкового майна або націленість дій управляючого на забезпечення такого збереження, яке не було досягнуте з причин, не залежних від управляючого і не пов'язаних з дією непереборної сили (наприклад, кризовими явищами в економіці).

Зазначене ще раз підтверджує вже зроблений вище висновок про необхідність визначення управителя з кола суб'єктів підприємницької діяльності, які має відповідну ліцензію, КВЕДи, є спеціалістами в даній сфері, що дає можливість сподіватися на відповідальне ставлення такого управителя до покладених на нього обов'язків.

Юридичне значення має саме досягнення мети збереження та можливого зростання спадщини, переданої в управління, а не самостійне здійснення дій, незалежно від того, чи призвели вони до зазначеної мети чи ні. У протилежному випадку, втрачається сенс такого управління.

Отже, питання про невиклату винагороди управителю, витрати, зроблені ним у зв'язку з управлінням, відмову від отримання вигід від майна, дострокове повернення цінних паперів або іншого майна за вимогою установника управління, повинні бути чітко врегульовані в договорі про управління спадщиною.

Також зазначимо, що за аналогією з відповідальністю виконавця заповіту, передбаченою у ч. 4 ст. 1295 ЦК України, управитель не може відмовитися від здійснення своїх повноважень у разі необхідності вчинення невідкладних дій, зволікання, з якими загрожує завданням збитків спадкоємцям. Тому порушення цього припису тягне відповідальність управителя у формі стягнення збитків.

Зазначена форма цивільно-правової відповідальності наближена до загальної – відшкодування збитків (ст. 22 ЦК України), проте

характеризується спеціальними суб'єктами, а також особливістю протиправної поведінки. Визначальним тут є не лише факт наявності шкоди, а її завдання особою, що має правовий статус управителя.

Зазначимо, що нерідко питання про наслідки перевищення довірчим управителем повноважень шляхом вчинення дій не в інтересах спадкоємців у корпоративній сфері ставиться іншими учасниками товариства або самим товариством частки, в якому передані в управління спадщиною. Наприклад, учасник оспорує рішення загальних зборів учасників з якого-небудь питання, оскільки воно не відповідає інтересам охорони спадщини. У такому випадку пропонується виходити з того, що права інших учасників не порушені, а дії управителя, вчинені з перевищенням наданих йому повноважень, можуть мати спеціальні наслідки, передбачені законом.

Право на відшкодування збитків, які були заподіяні безповоротною втратою або пошкодженням майна з урахуванням його природного зносу, мають право лише спадкоємці-вигодонабувачі згідно з договором та установник управління-виконавець заповіту.

Спадкоємці не мають права на відшкодування витрат, які завдані третій особі, чиє право порушено, або які ця особа повинна буде зробити для відновлення свого порушеного права, оскільки відповідальність управителя є обмеженою.

У законах та інших нормативних актах, а також на практиці та в конкретних договорах відсутні положення про контроль нотаріуса за виконанням договору про управління спадщиною. Вважається, що нотаріус, який здійснює повноваження установника за даним договором, зобов'язаний контролювати виконання довірчим управителем своїх обов'язків. Такий контроль сприятиме належному виконанню ним своїх обов'язків за договором. У разі неналежного виконання своїх обов'язків управитель може бути своєчасно замінений іншою особою.

І хоча складно контролювати, наприклад, ведення бізнесу, якщо ти не є професіональним управителем, у договорі слід зазначити, в якому порядку і в якому вигляді підлягають складанню звіти управителя, а також порядок їх подання.

У зв'язку із зазначеним у роботі пропонується закріпити положення про обов'язок управителя надавати звіт про результати управління спадщиною установнику не рідше ніж один раз на три місяці.

Зазначимо, що майно, яке входить до складу спадщини і передане в управління, використовується найчастіше як підприємницьке, однак управління ним здійснює управитель за дорученням особи, що здійснює публічні функції, з метою збереження і збільшення спадкової маси, часто за наявності спадкоємців, які не мають жодного відношення до бізнесу. Тому застосування загальних правил про відповідальність за договором довірчого управління майном стосовно управління спадщиною ускладнене в багатьох ситуаціях через відсутність у законі вимоги про статус управителя як суб'єкта підприємницької діяльності.

Якщо управитель порушив обов'язки, які виникають з договору про управління спадщиною, установник управління має право вимагати відшкодування збитків від управителя.

Важливою є також ситуація, коли управитель не має майна, на яке можна звернути стягнення, у разі, якщо майно, передане в управління, недостатнє для погашення вимог кредиторів. У такому випадку кредитори залишаються без можливості задовольнити свої вимоги, поки в управителя не з'явиться підходяще майно.

Ще однією пропозицією даної роботи є пропозиція передбачити обов'язковість страхування такими професійними управителями своєї професійної відповідальності. Зазначене надасть деяку «впевненість в майбутньому», забезпечить більш якісний захист прав та інтересів спадкоємців.

Отже, можна передбачити, що «для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої управлінської діяльності, покладеної на управителя відповідно до договору про управління спадщиною, управитель, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язаний укласти договір страхування відповідальності. Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.»

Згідно з ч.1 ст.621 ЦК України «боржник зобов'язаний відшкодувати кредитору збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань» [185]. Для настання відповідальності довірчого управляючого необхідна наявність реальних збитків або упущеної вигоди, що повинно бути доказано особою, яка їх зазнала.

При розгляді питання про виникнення збитків у вигодонабувачів у зв'язку з довірчим управлінням спадщиною на передній план виходять результати управління, оскільки довірчий управитель, виконуючи повноваження власника спадщини, переданої йому в довірче управління, має право вчиняти за своїм розсудом ті чи інші дії щодо цього майна, що в неї входить, з метою забезпечення його збереження або збереження вартості.

Управитель у зв'язку з виконанням договору про управління спадщиною за відсутності його вини відповідає за борги лише за рахунок спадкового майна, переданого в управління. Відшкодування третім особам за рахунок спадкового майна відбувається в разі його вини в невиконанні або неналежному виконанні зобов'язань або в разі виходу за межі повноважень за договором управління спадщиною.

Сьогодні в законодавстві не вирішене питання про відповідальність установника управління, однак в контексті досліджуваного договору дані питання не є ревалентними, адже установником управління виступає зазвичай нотаріус, а не власник майна.

Актуальним разом з тим є питання, коли до нотаріуса, як установника, висуває свої вимоги управитель щодо оплати послуг за виконання зобов'язань за договором, оскільки спадкоємці не виступають у якості сторони за договором про управління спадщиною. У даному випадку також не можуть бути застосовані норми щодо договору управління майном. Тому слід звертатися до спеціальних норм спадкового законодавства для визначення підстав відповідальності нотаріуса, як установника управління за договором про управління спадщиною.

Стаття 21 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що «школа, заподіяна особі через незаконні або недбалі дії державного нотаріуса, відшкодовується згідно з чинним законодавством України» [133]. Державний нотаріус перебуває у трудових відносинах з відповідним управлінням юстиції відповідно до ст. 21 Кодексу законів про працю України.

Згідно зі ст. 130 Кодексу законів про працю України «державний нотаріус несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну Міністерству юстиції України внаслідок порушення своїх трудових обов'язків» [58].

Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 06.04.2011 № 395/2011, фінансування діяльності Міністерства здійснюється за рахунок відповідних статей державного бюджету України. Це означає, що «у разі завдання шкоди діями державного нотаріуса, відшкодування такої шкоди відбувається за рахунок коштів Міністерства юстиції України» [133]. Однак Міністерство зберігає право на регресну вимогу до нотаріуса, якщо буде встановлено його провину у спричиненні шкоди.

Частина 1 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» передбачає, що «школа, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі» [133]. Для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса відповідно до закону, «приватний нотаріус

зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування відповідальності» [133] (ч.1 ст. 28 Закону України «Про нотаріат»)

Управління здійснюється не в інтересах нотаріуса, а також нотаріус, як установник управління, не має права на відшкодування йому збитків, завданих діяльністю управителя, і не несе відповідальності за зобов'язаннями, що виникли у зв'язку з довірчим управлінням.

У будь-якому випадку, покладення на нотаріуса відповідальності за невиконання обов'язків за договором про управління спадщиною можливе в обмежених випадках, не пов'язаних з відшкодуванням збитків. Більш чітке врегулювання цього питання в законі дозволило б учасникам договору про управління спадщиною впевненіше вступати в ці правовідносини.

В умовах сьогодення на всі сфери нашого життя значно вплинуло повномасштабне вторгнення РФ, введення правового режиму воєнного стану, який вже триває майже три роки, наявність досить значних окупованих територій, зон бойових дій та так званих сірих зон. Враховуючи значну кількість питань та правових колізій, які виникають на практиці внаслідок повномасштабного вторгнення та дії правового режиму воєнного стану, здійснення ґрунтовного аналізу цих питань вбачається можливим на рівні окремих наукових досліджень. Разом з тим, в контексті даного дослідження зробимо певні акценти.

Так, 09 травня 2023 року Урядом прийнято постанову «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану» [126]. Зокрема, зміни торкнулися особливостей вчинення під час дії воєнного стану нотаріальних дій, проведення державної реєстрації, доступу до єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, а також градації територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Такі зміни спрямовані на

скорочення обмежень, запроваджених для охорони інтересів суб'єктів правовідносин, а також збереження відомостей щодо речових права на нерухомість і бізнес. Ключові зміни забезпечать доступ громадян і бізнесу до нотаріальних дій і послуг у сфері державної реєстрації на територіях, які віднесені до території активних бойових дій, проте на яких відсутня загроза безпеці відомостей єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України. Варто зазначити, що дане питання є досить динамічного характеру. Упродовж повномасштабного вторгнення мали місце окупації певних територій, де окупації через певний час. Така ж ситуація і з активністю ведення бойових дій, що в значній мірі впливає в тому числі на можливість укладення певних нотаріальних дій, договорів тощо.

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу й на Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який був прийнятий ще у 2014 році. Зокрема, даний Закон закріплює норми щодо забезпечення реалізації права на спадкування (ст. 11-1), де зазначено: «особливості реалізації права на спадкування щодо тимчасово окупованої території, передбаченої частиною першою статті 3 цього Закону, регулюються Цивільним кодексом України» [129].

Аналізуючи правовий режим воєнного стану, можливість забезпечення якісного виконання сторонами обов'язків в таких умовах актуальним є питання щодо віднесення такого стану до форс-мажорних обставин.

Так, відповідно до частини 2 статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) – це виняткові та невідворотні події, які об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань за договором (контрактом, угодою тощо) або обов'язків, визначених законодавчими та нормативними актами. До таких обставин належать: а) воєнні та політичні події: загроза війни,

збройний конфлікт або реальна небезпека його виникнення, військові атаки, блокади, ембарго, дії іноземних ворогів, загальна військова мобілізація, бойові дії, оголошена чи неоголошена війна, акти тероризму, диверсії, піратство, суспільні заворушення, революції, заколоти, повстання, масові безлади, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення майна, захоплення підприємств, реквізиція, страйки, блокади, громадські демонстрації, протиправні дії третіх осіб; б) техногенні та транспортні катастрофи: пожежі, вибухи, аварії, тривалі перебої в роботі транспорту, викликані рішеннями державних органів, закриття морських проток, ембарго, заборона або обмеження експорту/імпорту; природні катаклізми та стихійні лиха: епідемії, урагани, шторми, циклони, торнадо, повені, снігові замети, ожеледь, град, заморозки, замерзання водойм, землетруси, блискавки, пожежі, посухи, зсуви ґрунту та інші природні катастрофи. Ці обставини є непередбачуваними та не залежать від волі сторін, що робить їх підставою для невиконання зобов'язань за договором [136].

Відповідно до п. 6.9. Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин для визнання та підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) уповноважена особа повинна впевнитись, що надані заявником документи свідчать про: надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін); непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання податкового обов'язку); невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків); причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів

місцевого самоврядування тощо). При цьому в юридичній літературі висловлювалася думка, що «визначення непереборної сили встановлює умови, за яких законодавець вважає відсутньою вину боржника, тобто, таке визначення конкретизує умови, за яких боржник несе або не несе відповідальність за порушення зобов'язання. Тому визначення підзаконними актами поняття непереборної сили суперечило б п. 22 частини першої ст. 92 Конституції України («виключно законами України визначаються... засади цивільно-правової відповідальності...») і ч.1 ст. 614 ЦК» [94, с. 547].

Разом з цим «цивільно-правова відповідальність настає за наявності підстав (умов), передбачених чинним законодавством. Отже, відсутність цих умов означає, що немає і відповідальності. Однак можливі ситуації, коли за наявності формальних підстав (фактичного складу) для виникнення правовідносин відповідальності, законодавець не вважає доцільним настання таких наслідків. У таких випадках мова йде про звільнення від відповідальності внаслідок неможливості виконання зобов'язання. При цьому неможливість виконання виникає не з вини боржника. До числа підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності внаслідок неможливості виконання зобов'язання, зокрема, відносять: 1) вину кредитора; 2) непереборну силу; 3) випадок; 4) інші обставини, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з вини боржника» [182, с. 518].

Важливо, що «Сертифікат ТПП не є єдиним доказом існування форс-мажорних обставин; обставини форс-мажору мають оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами (подібні висновки викладені у постановках Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19.08.2022 у справі №908/2287/17, від 21.07.2021 у справі №912/3323/20, від 25.11.2021 у справі № 905/55/21)» [119]. «Водночас сертифікат ТПП не є єдиним або обов'язковим доказом існування форс-мажорних обставин;

наявність форс-мажорних обставин може доводитися й іншими доказами, якщо інше не передбачено законом бо договором» [119].

Отже, воєнні дії повинні автоматично визнаватися форс-мажорною обставиною, що може тимчасово звільнити виконавця від відповідальності за невиконання договору та визначення механізму підтвердження форс-мажорних обставин.

Окрему увагу варто приділити аналізу ситуації, коли військовослужбовець є спадкодавцем або спадкоємцем. Питання щодо спадкодавця-військовослужбовця частково були окреслені вище, і тут варто зазначити про відкривається спадщини та можливість укладення договору про управління спадщиною. Якщо ж військовослужбовець є спадкоємцем, то йому було б зручно, щоб саме професійний управитель на зрозумілих для нього умовах управляв спадщиною, виконував професійно свої обов'язки та отримував відповідну плату.

Отже, відповідальність за невиконання, неналежне виконання управителем своїх обов'язків в окупованих та інших не підконтрольних зонах не повинна наступати. Якщо зона є непідконтрольною, то й описати майно, яке входить до складу спадщини, вбачається не можливим. Якщо ж спадкова справа відкрита, договір про управління спадщиною укладено і через деякий час відповідна територія стає непідконтрольною, то внаслідок даних форс-мажорних обставин управитель не повинен нести відповідальність за не виконання своїх обов'язків, однак має повідомити про це установника (за можливості). Тобто, якщо управитель взяв зобов'язання управляти всією спадщиною і частина з нього знаходиться на непідконтрольній території – він несе відповідальність лише за управління того майна, яка поза межами цих зон (пропорційно).

Разом з тим, таке майно може знаходитися в зоні активних бойових дій (або опинитися в ній з часом, адже переліки відповідних територій визначаються з певною періодичністю). Віднесення території до даного

переліку за умови, що там знаходиться майно, яке є частиною спадщини в управлінні, дає підстави запровадити схожі наслідки з тими, що і при не підконтрольності територій.

За умови, якщо територія не віднесена до названих вище, але мало місце пошкодження майна внаслідок влучання (в майно знищено або пошкоджено), управитель зобов'язаний скласти відповідні документи щодо оцінки завданої шкоди у встановленому порядку та подати їх у відповідні органи для майбутнього отримання компенсації.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у формуванні теоретичних підходів, спрямованих на удосконалення правового регулювання договору про управління спадщиною.

Основні теоретичні висновки, узагальнення та пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства полягають у наступному:

Застосування норм Глави 70 «Управління майном» до відносин з управління спадковим майном сприяє більш якісному управлінню спадщиною, оскільки управителем спадкового майна може призначатися лише особа зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності. Крім того, інститут довірчого управління майном пропонує способи контролю за діяльністю управителя та визначає його відповідальність за порушення прав та інтересів вигодонабувачів.

Управління спадщиною визначено як сукупність фактичних та юридичних дій, спрямованих на збереження та підтримання в належному стані спадкового майна, які здійснюються уповноваженою особою на підставі укладеного з нею договору. Управління спадщиною встановлюється щодо такого спадкового майна, яке потребує утримання та догляду. Як правило, це майно, яке має високу цінність та потребує спеціальних знань та/або не може бути на тривалий час залишено в невизначеному стані, оскільки вимагає постійного господарського втручання.

Заходи щодо охорони та управління спадковим майном повинні вживатися не лише з ініціативи осіб, зацікавлених у збереженні майна (спадкоємці, виконавець заповіту, орган місцевого самоврядування, орган опіки та піклування та ін.), а й з ініціативи нотаріуса. В іншому випадку неприйняття заходів щодо охорони та управління спадщиною може призвести до втрати або пошкодження спадкового майна.

Інститут управління спадщиною має значні відмінності в європейських континентальних правових системах та англосаксонському праві. У країнах континентальної системи (Німеччина, Франція) управління спадщиною часто пов'язане з інститутом нерозділеного співволодіння та активною участю нотаріусів. В англосаксонській системі (Велика Британія, США) ключовими елементами є інститут виконавця заповіту, процедура probate та використання трастів.

Суб'єктний склад договору про управління спадщиною не може бути підставою для виокремлення цього договору в самостійний вид цивільно-правових договорів, оскільки основною системоутворюючою рисою договорів є їх спрямованість на досягнення певного правового результату, яким у випадку договору про управління спадковим майном є передача правомочностей з управління певним майном від установника управління до управителя. Також обсяг повноважень управителя майном не впливає на кваліфікацію договору про управління спадщиною як самостійного договору.

Управлінські відносини щодо спадщини можуть виникати відповідно до положень закону на підставі рішень суду, актів державних органів та договорів про управління. Незалежно від виду підстави виникнення за своєю правовою природою вони мають довірчий (фидуціарний) характер.

Договір управління майном містить чимало положень, які схожі з договором про управління спадщиною, проте чимало положень чинного законодавства України не застосовуються до відносин, що виникають з договору про управління спадщиною, у зв'язку зі спеціальною правовою природою таких відносин, зокрема, це стосується визначення граничного строку, ціни такого договору, підстав припинення та відповідальності управителя. Також це пов'язано з тим, що такий договір укладається на користь третіх осіб – спадкоємців, на яких будуть покладатися витрати, пов'язані з утриманням та управлінням такою спадщиною, пропорційно до частки в спадщині.

Істотними умовами договору про управління спадщиною є: предмет договору; розмір і форма плати за управління спадковим майном; строк договору; строк та порядок надання управителем звіту про свою діяльність.

З метою належного виконання зобов'язань управителем договір про управління спадщиною повинен укладатися в простій письмовій (електронній) формі, а якщо об'єктом спадкування є нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, майбутній об'єкт нерухомості, то такий договір має бути нотаріально посвідчений.

Вдосконалення нормативного регулювання відносин з управління спадщиною має передбачати внесення змін до законодавства щодо чіткого визначення терміну дії відповідного договору. У законодавстві доцільно визначити мінімальний термін цього договору не менше 6 місяців у межах строків для прийняття спадщини, передбачених ч. 1 ст. 1270 ЦК України. Термін дії договору про управління спадщиною не повинен обмежуватися моментом появи спадкоємців або прийняття ними спадщини, оскільки таке обмеження значно знижує ефективність управління спадковим майном. Термін дії договору про управління спадщиною має бути обумовлений сторонами в тексті договору.

Управління може здійснюватися за договором про управління спадщиною одним чи кількома із спадкоємців з огляду на зацікавленість їх у збереженні всієї спадкової маси в цілому до моменту визначення індивідуальних часток кожного із спадкоємців.

На даний момент законодавцем не вимагається отримання дозволу органу опіки та піклування на укладення договору про управління майном, що успадковується недієздатною особою. У даному випадку такий дозвіл має бути отриманий обов'язково за умови, що установник знає про спадкування майна недієздатною особою.

Встановлено необхідність застосування договору про управління спадщиною з метою захисту майнових прав інтелектуальної власності

спадкодавця. Тому положення ч.1 ст. 1030 ЦК України запропоновано викласти у наступній редакції: «1. Предметом договору управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права, у тому числі майнові права інтелектуальної власності, та інше майно.»

Показником ефективного виконання управителем своїх функцій є саме отримання прибутку від майна, яке знаходиться в управлінні. Тому у випадку отримання прибутку від комерційного використання спадщини управляючий спадщиною має право на отримання винагороди, яка визначається домовленістю сторін, але не може перевищувати десяти відсотків від розміру отриманого прибутку. Якщо ж в результаті управління спадщиною майно не приносить прибуток, це може бути показником неефективного виконання управителем своїх функцій. Разом з тим, можуть мати місце випадки, коли метою «управління» є лише підтримання майна в належному стані, забезпеченні його певним захистом, або ж сам характер майна, яке знаходиться в управлінні, не передбачає отримання прибутку як такого. В даному випадку обсяг винагороди може бути визначеним за домовленістю сторін у твердій сумі, але не більше 10 відсотків вартості спадщини.

Припинення дії договору про управління спадщиною крім загальних підстав, відбувається також: за ініціативою установника управління шляхом повідомлення управителя про припинення дії договору; за ініціативою управителя спадщиною; у разі визнання управителя спадщиною банкрутом.

Відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору про управління спадщиною є важливим аспектом захисту прав спадкоємців та вигодонабувачів. Правові механізми, передбачені законодавством, дозволяють забезпечити справедливую компенсацію збитків та захистити інтереси всіх сторін договору. Проте ефективність таких механізмів значною мірою залежить від належного правозастосування та

дотримання принципів добросовісності та розумності у відносинах між сторонами.

Управитель у зв'язку з виконанням договору про управління спадщиною за відсутності його вини відповідає за борги лише за рахунок спадкового майна, переданого в управління. Відшкодування третім особам за рахунок спадкового майна відбувається в разі його вини у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язань або у разі виходу за межі повноважень за договором про управління спадщиною.

З метою якісного управління спадщиною пропонується, аби в ролі управителя виступав суб'єкт підприємницької діяльності, який є спеціалістом в даній сфері, що дасть можливість сподіватися на відповідальне ставлення такого управителя до покладених на нього обов'язків. Також він повинен здійснити страхування своєї професійної відповідальності, що також позитивно вплине на можливість забезпечення більш якісного захисту прав та інтересів спадкоємців.

Визначено про встановлення відповідальності управителя за управління спадковим майном, яке знаходиться (опинилося) на непідконтрольних територіях, в зонах бойових дій, або ж зазнало пошкоджень, руйнувань внаслідок ракетних та інших ударів по території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аліна С.С. До питання про спадкування персональних сторінок в мережі Інтернет. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 448-450.
2. Аліна С.С. Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством: дис. .. д-ра філософії: 081. Одеса, 2020. 204 с.
3. Аліна С.С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. №1. С. 191-195.
4. Аліна С.С. Співвідношення правової природи віртуальних об'єктів та речей як об'єктів спадкування. *Правові новели*. 2019. №8. С. 40-44.
5. Аліна С.С. Фактори, що виключають можливість традиційного спадкування цифрових об'єктів. *Правова позиція*. 2019. Вип. №3 (24). С. 119-123.
6. Анікіна Г.В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі смертю фізичної особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2014. 184 с.
7. Баранов О.А. Віртуальність і правове регулювання. *Публічне право*. 2017. №1. С. 210-218.
8. Безверхий К. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. №1. С. 29-38.
9. Благовісний С.Г. Про деякі особливості прийняття спадщини та оформлення права на спадщину. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2006. № 3. С. 272-280.
10. Бородовський С. Окремі питання зміни і розірвання договору в Цивільному праві України. *Право України*. 2005. № 3. С. 44-47.

- 11.Борщ М. Проблеми уніфікації колізійно-правового регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С.165-170.
- 12.Буркацький Л.К. Спадкове право: теорія, коментарі, практика, зразки заяв : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2008. 498 с.
- 13.Бутнік-Сіверський С.О. Спадкування прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 241 с.
- 14.Васильченко В.В. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування. Х. : Одіссей, 2007. 480 с.
- 15.Васильченко В.В. Спадкування часток учасників господарських товариств та кооперативів: актуальні питання. *Право України*. 2000. № 7. С.80-86.
- 16.Венедиктова І.В. Договір довірчого управління майном в Україні. Х. : Консум, 2006. 216 с.
- 17.Венедиктова І.В. Порівняльний аналіз довірчого управління майном з альтернативними конструкціями по регулюванню відносин з управління майном. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 17. С. 245-252.
- 18.Виконання заповіту: проблеми теорії та практики: монографія. Х. : Східно-регіонал. центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2009. 263 с.
- 19.Вівчарук Д.П. Типовий договір у цивільному праві : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 209 с.
- 20.Відповідальність у приватному праві : монографія. За заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2014. 416 с.
- 21.Волинець В. Особливості спадкування корпоративних прав ТОВ. *Юридична газета*. № 6 (736). URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav-tov.html>

22. Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном від 02 жовтня 1973 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_924#Text
23. Гащин В. Основні поняття, особливості та форми цивільно-правової відповідальності. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання* : мат. V Всеукр. студ. науково-технічної конференції. (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2012 р.). Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, 2012. Т. 2. С. 134-136.
24. Гелич А.О. Об'єкти спадкування за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : К., 2011. 18 с.
25. Главач-Хомин І.В. Учасники спадкових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Івано-Франківськ, 2017. 19 с.
26. Голубенко І.І., Грачова О.Ю., Маслова М.О. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 125-129.
27. Голубєва Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.
28. Гончаренко В.О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 212-213.
29. Гончаренко В.О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України. *Університетські наукові записки: Наук. часопис Хмельницького ун-ту управління та права*. 2005. № 3 (15). С. 121-125.
30. Грейдін О. Договір довірчого управління цінними паперами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Х., 2011. 205 с.
31. Гуйван П.Д. Цивільна відповідальність як елемент охоронного матеріального правовідношення. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 143–150.
32. Давидова І.В. Вади волі в правочині як умова його недійсності : від римського права до сьогодення. *Lex Portus*. 2018. № 1. С. 145-152.

- 33.Дзера І.О. Теоретичні та практичні проблеми захисту права власності в спадкових правовідносинах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 3. С. 115–132.
- 34.Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Майданик Р.А. та ін. Цивільне право України. Особлива частина: підручник. [3 – те вид., перероб. і допов.]. К. : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
- 35.Діковська І.А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС : монографія. Київ : Алерта, 2020. 304 с.
- 36.Долинська М.С. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 78: частина 1. С. 166-171.
- 37.Дрішлюк А., Орзіх Ю. Договір доручення та комісії за Цивільним кодексом України. *Юридический вестник*. 2005. № 3. С. 77–80.
- 38.Еннан Р. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 3. С. 123-131.
- 39.Заїка Ю. Договір на управління спадщиною. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 29-34.
- 40.Заїка Ю. Здійснення права на спадкування. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 8. С. 92-99.
- 41.Заїка Ю.О. Договір охорони в системі цивільних договорів. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 134-138.
- 42.Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток : монографія. 2–ге вид. К. : КНТ, 2007. 288 с.
- 43.Заїка Ю.О. Спадкове право України: навч. посіб. К.: істина, 2006. 216 с.
- 44.Заїка Ю.О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 415 с.

45. Заїка Ю.О., Рябоконь Є. О. Спадкове право : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
46. Заїка Ю.О., Солтис Н.Б., Проценко В. В., Рябоконь Є. О. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія; / відп. ред. В.В. Луць. Київ: НДІ приватного права і підприємництва ім. ак. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.
47. Заїка Ю.О. Спадщина. Склад спадщини. Велика українська юридична енциклопедія – у 20 т. Харків: Право. 2016 . Т.9. Цивільне право. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України. 2023. С. 754-757.
48. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань: 1963-2010 рр. К., 2011. 504 с.
49. Зінькевич Ю.Є. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини : дис. ... док-ра. філософ. : Одеса, 2022. 221 с.
50. Іванова К.Ю. Склад спадщини: Теоретичні та практичні проблеми визначення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 111-118.
51. Іващенко В.В. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 66–69.
52. Ільків О.В. Договір як підстава виникнення права довірчої власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 217-219.
53. Ільченко Г. Особливості спадкування за англійським правом. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 54-62.
54. Кармаза О.О. Захист спадкових прав громадян в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні*

- читання : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 66–69.
- 55.Кармаза О.О. Міжнародне спадкове право : наук.-практ. посіб. К., 2007. 114 с.
- 56.Ковальчук А.М. Право на обов'язкову частку у спадщині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Хмельницький, 2020. 18 с.
- 57.Когут Н. Прогалини та аномалії в правовому регулюванні спадкових відносин. *Юридична Україна*. 2016. №1-2. С. 17-27.
- 58.Кодекс законів про працю України : Закон України Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71. ВВР. 1971. Додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
- 59.Кодекс Наполеона. Юридична енциклопедія : у 6 т. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.
- 60.Козловська Л.В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. К., 2016. 36 с.
- 61.Комарницька І.І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. Т. 7. № 2 (26). С. 155–161.
- 62.Комарницька І.І. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С.159-162.
- 63.Коротюк О.В. Спадкове право: Коментар до книги VI Цивільного кодексу України; за заг. ред. О.В. Дзери. К.: ОВК, 2015. 272 с. С.120.
- 64.Коструба А. Теоретичні аспекти припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України. *Право України*. 2017. № 7. С. 109-123.
- 65.Котляр Д. Довірча власність чи договір управління майном – український вибір. URL: <https://parlament.org.ua/projects/pryame-opodatkuvannya>

prybutkiv-strahovogo-rynku-dovircha-vlasnist-chy-dogovir-upravlinnya-majnom-ukrayinskyj-vybir/

- 66.Кравченко М.Г. Роль нотаріуса в захисті спадкових прав за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Том 1. URL: http://lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_1/3-1_2015.pdf
- 67.Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: монографія. Львів: Край, 2009. 464 с.
- 68.Кривенко Ю.В., Спасова К.І. Окремі питання цивільно-правової відповідальності за боргами спадкодавця. *Часопис цивілістики*. 2024. № 53. С. 23-27.
- 69.Кухарев О.Є. Спадкове право України : навч. посібник. К. : Алерта, 2013. 328 с.
- 70.Кухарев О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222–225
- 71.Кухарев О.Є. Виконання заповіту: проблеми теорії та практики : монографія. Х. : ТОВ «Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив», 2009. 263 с.
- 72.Кухарев О.Є. Догматична конструкція універсального правонаступництва у сфері спадкового права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 40–49.
- 73.Кухарев О.Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Випуск 48. Том 1. С. 98-101.
- 74.Кухарев О.Є. Спадкове право України : навчальний посібник. URL : http://pidruchniki.com/1209061356978/pravo/upravlinnya_spadschinoyu_dogovir_upravlinnya_spadschinoyu

- 75.Кухарєв О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
- 76.Кухарєв О.Є. Феномен лежачої спадщини у спадковому праві. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С.149-156.
- 77.Кухарєв О.Є. Форми цивільно-правової відповідальності у сфері спадкового права. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання: мат. між. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 жовт. 2019 р.).* К., 2019. С. 115-119.
- 78.Кучеренко І. Деякі питання спадкування частки у статутному фонді товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 9. С. 33-39.
- 79.Лещенко Л.В. Склад спадщини за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2015. 19 с.
- 80.Лещенко Л.В. Склад спадщини за цивільним законодавством : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. URL : http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Leshenko/d_Leshenko.pdf.
- 81.Лісневська Н. Транскордонне спадкування: що варто знати? *Юрліга* : вебсайт. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/229531_transkordonne-spadkuvannya-shcho-varto-znati
- 82.Мазур Т. Інституційно-правове забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини у Великій Британії. *JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL*. 2019. Septembrie. С. 17-20.
- 83.Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 194 с.
- 84.Майданик Р. Поняття довірчого управління нерухомим майном. *Право України*. 2002. № 12. С. 121-130.
- 85.Майданик Р.А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. К. : Видавничо-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2002. 502 с.

- 86.Маковій В.П., Якимець О.І., Книш З.І. Правове регулювання спадкових відносин під час воєнного стану. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2022. № 4 (99). С. 93-107.
- 87.Манжура Н. Спадкування корпоративних прав в Україні. *Юридичний журнал*. 2007. № 3. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2605>
- 88.Мартинюк Т.М. Спадкове правовідношення, об'єктом якого є культурні цінності : дис. ... док-ра філософ. : 081. Київ, 2023. 221 с.
- 89.Мельниченко Н. М. Поняття та загальна характеристика припинення цивільно-правових договорів. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. 2011. Т. 24 (63). № 2. 2011. С. 345-358.
- 90.Методичні рекомендації для вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку у спільному майні подружжя, схвалені рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09#Text>
- 91.Михайлів М.О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С.55-58.
- 92.Міхно.О. Поняття та види підстав припинення цивільно-правового договору. *Право України*. 2004. № 5. С. 135-137.
- 93.Мороз О.В. Істотні умови цивільно-правового договору. *Право та інновації*. 2019. № 1 (25). С. 45-50.
- 94.Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4.т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. Т.2. К.: А.С.К., 2004. 864 с.
- 95.Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / ред. В. М. Коссак. Київ : Істина, 2004. 976 с.

96. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. 2-е вид., перероб. і доп. / за. ред. О. В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2006. Т.ІІ. 1088 с.
97. Науково–практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. 2-е вид., перероб. і доп. / за. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2006. Т.І. 832 с.
98. Некіт К.Г. Договір довірчого управління майном: порівняльно-правовий аналіз : монографія. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2012. 184 с.
99. Некіт К.Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86-92.
100. Некіт К.Г. Правовий статус криптовалют в Україні та у світі. *Юридичний науковий електронний науковий журнал*. 2018. №1. С. 40-42.
URL : http://lsej.org.ua/1_2018/12.pdf
101. Некіт К.Г. Правовий статус суб'єктів відносин довірчої власності за цивільним законодавством України та принципами європейського приватного права (DCFR). *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 19. С. 174-177.
102. Некіт К.Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 157–161.
103. Нємцева А.О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 27–32.
104. Орлов І.П., Кухарев О.Є. Правочини у сфері спадкового права : монографія. К. : Алерта, 2013. 270 с.
105. Основи римського приватного права: Підручник. В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

106. Охорона спадкового майна і управління спадщиною: загальна характеристика, зразки нотаріальних документів / Д. В. Журавльов, О. В. Коротюк, К. І. Чижмарь. К. : ОВК, 2021. 54 с.
107. Панченко Ю.О. Поняття цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 29 травня 2020 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. ч. 2. С. 32–34.
108. Пацурківський Ю.П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності. Чернівці: Рута, 2001. 248 с.
109. Печений О. П. Війна як фактор впливу на спадкові правовідносини. *Юридичний вісник України*. 2022. № 12-15. С. 18-19.
110. Печений О.П. Деякі аспекти визначення складу спадщини за цивільним законодавством України. *Теорія і практика правознавства* : електрон. наук. фахове видання. 2013. Вип. 1. URL : <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3690/1/Pechen.pdf>
111. Печений О.П. До питання про особливості спадкових правовідносин. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. 129. С. 99-103.
112. Печений О.П. Спадкове право. Харків : Фактор, 2012. 368 с.
113. Піцик Х. З. Права та обов'язки спадкоємців та спадкодавця при спадкуванні за законом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2012. 16 с.
114. Погребняк С.П. Договір: загальнотеоретична характеристика. *Договір як універсальна правова конструкція* : монографія; / за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Х.: Право, 2012. С. 13-25.
115. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : К., 2009. 36 с.

116. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
117. Постанова Апеляційного суду Запорізької області у складі колегії суддів судової палати з розгляду цивільних справ від 16 квітня 2019 р. у справі №311/370/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81321094>
118. Постанова Верховного Суду від 06 лютого 2019 року у справі № 134/1676/16-ц. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=79958076&red=10000322f37d60a541eab10b42dce0fe9fda4f&d=5>
119. Постанова Верховного Суду від 07.06.2023 у справі 906/540/22. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/111972413?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.84050777.1161109700.1739062632-1854081285.1662446539#_gl=1*117lpf9*_gcl_au*MzUyODIzODMzLjE3MzE4NTE0NzQ.
120. Постанова Верховного Суду від 15.08.2018 р. у справі 910/11049/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76000651>
121. Постанова Верховного Суду від 22.04.2021 року у справі № 910/17319/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96501303>
122. Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України № 14 від 25.02.2016 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>
123. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23.01.2013 у справі № 6-164цс12. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29023880>.
124. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n434>

125. Про віртуальні активи : Закон України від 15.11.2024 (не набрав чинності). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
126. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 469. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text>
127. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
128. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15 травня 2018 року № 2415-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>
129. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
130. Про затвердження Вимог (правил) щодо здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 листопада 2020 року № 640. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0062-21?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0#w1_20
131. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>

132. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
133. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
134. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
135. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D1%94%D0%BC%D1%86%D1%96#w1_1
136. Про торгово-промислові палати в Україні : Закону України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>
137. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19 червня 2003 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15>
138. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / за редакцією А.Г. Яреми, В.Г. Ротаня. К. : Реферат, 2005. 336 с.
139. Радзієвська Л.К. Нотаріат в Україні : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2000. 586 с.
140. Резніченко С.В., Церковна О. В. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : теорія і практика : монографія. Одеса : ОДУВС, 2009. 188 с.
141. Рішення Вільшанського районного суду Кіровоградської області. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77964255>

142. Рішення Господарського суду Тернопільської області по справі від 01 листопада 2021 року №921/708/21. URL : <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/100703822/>
143. Рішення Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 09 липня 2021 року по справі № 209/3190/20. URL : <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/98323353/>
144. Рішення Східного апеляційного господарського суду у справі № 917/1887/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84817181>
145. Рябоконь Є. Проблеми і перспективи правового регулювання спадкових відносин після смерті засновника приватного підприємства. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 49-54.
146. Рябоконь Є.О. Авторське право як об'єкт спадкового правонаступництва. *Вісник національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. 2002. № 45-48. С. 222-225.
147. Рябоконь Є.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2002. 20 с.
148. Святецька І. Управління спадщиною (стаття 1285 ЦК України). *Юридичний радник*. 2011. № 4 (58). URL : <http://yurradnik.com.ua/stati/d1>.
149. Сіщук Л.В. Управління корпоративними правами до прийняття спадщини. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 95-100.
150. Скрипник О.В. Юридичні конструкції спадкового права: теоретико-компаративістське дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Одеса, 2012. 21 с.
151. Словник української мови : в 11-ти томах. Т. 10. 1979 р. 324 с.
152. Смола В. Спадкування за заповітом за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 42-47.

153. Спадкове право крізь призму судової практики / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х. : ЕКУС, 2021. 536 с.
154. Спадкове право : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. 164 с.
155. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд. За заг. ред. С.Я. Фурси. К., 2007. 1216 с.
156. Спадкування NFT та криптовалюти: зараз та в перспективі. URL : <https://bakhmachandpartners.com/ua/nas-zapytuiut/spadkuvannya-nft-ta-kriptovalyuti-zaraz-ta-v-perspektivi>
157. Судове рішення Межівського районного суду Дніпропетровської області у справі № 181/1120/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84592265>
158. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія. Київ : НДІ ПрПіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.
159. Тарасенко Л.Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип.26. С.87-92
160. Терехова О.О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2012. 18 с.
161. Узунов С.О. Довірче управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. д. ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2021. С. 66-69. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f90d6d49-e114-4054-bfbc-bd5630db846a/content>
162. Узунов С.О. Особливості довірчого управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2022. № 47. С. 44-49.

163. Узунов С.О. Особливості управління спадковим майном в країнах англо-саксонської системи права (на прикладі Англії та США). *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 17 травня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 205-208. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/275/9030/20301-1>
164. Узунов С.О. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) / за ред. Н.Д. Маслій; К.І. Спасової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 87-90. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b55aee26-6ddd-4ac5-abde-f01cb623d23a/content>
165. Узунов С.О. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в зарубіжних правових системах. *Право і суспільство*. 2024. №2. С. 491-497.
166. Узунов С.О. Укладання та виконання договору про управління спадковим майном: практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №6. С. 494-498.
167. Узунов С.О. Чи існує довірча власність в Україні? *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової ; уклад. : Ю.Д. Батан, О.С. Бондарчук, В.С. Кучерявенко. Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-48. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7da7869b-a847-439b-a69d-900952a182a4/content>
168. Фесенко Є.В. Особливості спадкування авторських прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.03. Х., 2018. 19 с.

169. Фомічова Н. В. Визначення строків у спадковому праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип 33. С. 143-148.
170. Фурса Є.І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : К., 2004. 20 с.
171. Фурса С.Я. Нотаріат в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : А.С.К., 2001. 586 с.
172. Фурса С.Я. Теорія нотаріального процесу. URL: http://pidruchniki.com/1628011844398/pravo/vzhittya_zahodiv_schodo_ohoro_ni_spadkovogo_mayna
173. Фурса С.Я., Рудко Б.Б. Цивілістична процесуальна думка: міжнарод. збірн. наук. статей. Вип. 2. Нотаріальний процес / за ред. С.Я. Фурси. Київ : ЦУЛ, 2013. С. 339-349.
174. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Спадкове право. Теорія та практика : навч. посіб. К. : Атіка, 2002. 496 с.
175. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Цивільні правовідносини : навч. посіб. К.: Істина, 2008. 304 с.
176. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України : підручник. Вид. 3, перероб. і доп. К. : Істина, 2013. 808 с.
177. Харківська цивілістична школа: межі спадкового права : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2016. 608 с.
178. Церковна О. В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 103-106.
179. Церковна О.В. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2008. 20 с.
180. Цивільне право України : підруч., у 2-х кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Вид. 2-ге, доп. і перероб. К. : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 2. 864 с.

181. Цивільне право України : підруч., у 2-х т. / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо– Фатєєвої, В.Л. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. 525 с.
182. Цивільне право України : підручник : У 3 кн. Кн.1. / за ред. Є.О.Харитонова, А.І. Дрішлюка. Одеса : Юридична література, 2005. 528 с.
183. Цивільний кодекс України (станом на 01.01.2023) : наук.-практ. коментар; за заг. ред. Харитонова Є.О., Калітенко О.М. Київ : Норма права, 2023. 1424 с.
184. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Ч. 2. Відп. ред. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнєцова. Київ : Юстініан, 2006. 1008 с.
185. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
186. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. К. : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. 968 с.
187. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12: Спадкове право / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФОП Колісник А. А., 2009. 544 с.
188. Цицюрська Ю.К. Особливості відповідальності управителя та установника управління за договором управління цінними паперами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 4 (19). С. 28-33.
189. Чабан О.М. Охорона спадкового майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С.164-167.
190. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №2. С. 148-165.

191. Чуйкова В.Ю. Правові питання спадкування за заповітом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 1999. 19 с.
192. Чуловський В. А. Правове регулювання спадкових відносин в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 22 с.
193. Чурпіта Г.В. Актуальні проблеми спадкового права: навчальний посібник. За заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.
194. Шама Н.П. Спадковий договір в цивільному праві України : дис. канд. ... юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2008. 199 с.
195. Шимон С.І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту. *Форум права*. 2011. №4. С. 841-846.
196. Щодо застосування пункту 3 рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.10.2006 № 1000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va002312-07#Text>
197. Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною : лист Міністерства юстиції України у листі від 04.10.2005 № 31-32/1694. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1694323-05#Text>
198. Яковенко А. Поняття, види та функції цивільно-правової відповідальності. *Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)*: збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 9 грудня 2020 р.). Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. С. 269–272.
199. Adelle J.-Fr. Introduction of Fiducie : Impact on Assignment of Receivables as Security. URL : <http://www.internationallawoffice.com/newsletters/detail.aspx?g=f3b70b56-da1e-49b0-89ac-8f128be98432/>
200. Applying for probate. URL : <https://www.gov.uk/applying-for-probate/apply-for-probate>

201. Bürgerliches Gesetzbuch. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>
202. Convention on the Law Applicable to Trusts and on their Recognition. URL : <https://assets.hcch.net/docs/8618ed48-e52f-4d5c-93c1-56d58a610cf5.pdf>
203. Creighton R. Meland Jr., Modern Investment Management and the Prudent Man Rule, 86 MICH. L. REV. 1237 (1988). Available at. URL : <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol86/iss6/16>
204. Place a Deceased Estates notice. (n.d.). thegazette.co.uk. Retrieved from. URL: <https://www.thegazette.co.uk/wills-and-probate/place-a-deceased-estates-notice>
205. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). URL : https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
206. Regulation (EU) № 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. Official Journal of the European Union L 201. 2012. 27 July. URL : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:201:0107:0134:EN:PDF>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Узунов С.О. Особливості довірчого управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2022. № 47. С. 44-49. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/47/7.pdf>

2. Узунов С.О. Укладання та виконання договору про управління спадковим майном: практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 494-498. URL: http://lsej.org.ua/6_2024/125.pdf

3. Узунов С.О. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в зарубіжних правових системах. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 491-497. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/71.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Узунов С.О. Довірче управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та IT*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. д. ю.н., проф. Є. О. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2021. С. 66-69. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f90d6d49-e114-4054-bfbc-bd5630db846a/content>

5. Узунов С.О. Чи існує довірча власність в Україні? *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової ; уклад. : Ю.Д. Батан, О.С. Бондарчук, В.С. Кучерявенко. Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-48. URL:

<https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7da7869b-a847-439b-a69d-900952a182a4/content>

6. Узунов С.О. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) / за ред. Н.Д. Маслій; К.І. Спасової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 87-90. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b55aee26-6ddd-4ac5-abdef01cb623d23a/content>

7. Узунов С.О. Особливості управління спадковим майном в країнах англо-саксонської системи права (на прикладі Англії та США). *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 17 травня 2024 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 205-208. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/275/9030/20301-1>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на: Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) – дистанційна участь; Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку» (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) – дистанційна участь; Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики» (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) – дистанційна участь; Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (м. Львів, 17 травня 2024 р.) – дистанційна участь.

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник Південного міжрегіонального
управління Міністерства юстиції (м. Одеса)

Тимофій ДУДІН

2025р.

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Узунова Сергія Опанасовича на тему: «Договір про управління спадщиною за цивільним правом України» в практичну діяльність Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса)

Комісія у складі: Захарової Ольги Валеріївни – заступника начальника Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса); Селіванової Кристини Вадимівни – начальника Управління нотаріату Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса); Щєбликіної Наталії Михайлівни – начальника Управління державної реєстрації Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Узунова Сергія Опанасовича на тему: «Договір про управління спадщиною за цивільним правом України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються в практичній діяльності Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції. Рекомендовано до використання наступні публікації:

Узунов С.О. Особливості довірчого управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2023. № 47. С. 44-49. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/47/7.pdf>

Узунов С.О. Укладання та виконання договору про управління спадковим майном: практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №6. С. 494-498. URL: http://lsei.org.ua/6_2024/125.pdf

Узунов С.О. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління спадщиною в зарубіжних правових системах. *Право і суспільство*. 2024. №2. С. 491-497. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/71.pdf

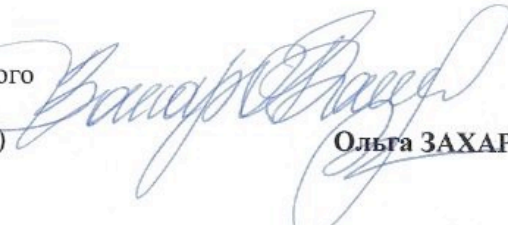
Узунов С.О. Довірче управління спадковим майном за цивільним законодавством України. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ*; матер. Всеукр. наук. конф. / за заг. ред. д. ю.н., проф. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2021. С. 66-69.

Узунов С.О. Чи існує довірча власність в Україні? *Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*; матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеяна, К. І. Спасової; уклад. : Ю.Д. Батан, О.С. Бондарчук, В.С. Кучерявенко. Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-49.

Узунов С.О. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*; Мат. всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) / за ред. Н.Д. Маслій; К.І. Спасової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 86-88.

Узунов С.О. Особливості управління спадковим майном в країнах англосаксонської системи права (на прикладі Англії та США) *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 205-208.

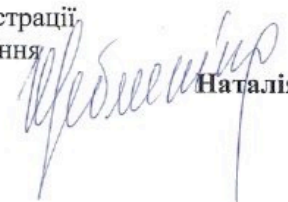
Заступник начальника Південного
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

Ольга ЗАХАРОВА

Начальник Управління нотаріату
Південного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

 Кристина СЕЛІВАНОВА

Начальник Управління державної реєстрації
Південного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

 Наталія ЩЕБЛИКІНА

Додаток В**АКТ**

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Узунова
Сергія Опанасовича на тему: «Договір про управління спадщиною за
цивільним правом України» в практичну діяльність приватного нотаріуса
Одеського міського нотаріального округу

Я, приватний нотаріус Одеського міського нотаріального округу Тетяна
Дімітрова склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного
дослідження Узунова Сергія Опанасовича на тему: «Договір про управління
спадщиною за цивільним правом України» на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовуються мною у
практичній діяльності.

Вважаю, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки
заслужовують практичного використання у роботі нотаріусів. Рекомендовано
до використання наступні публікації:

1. Узунов С.О. Особливості довірчого управління спадковим майном за
цивільним законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2023. № 47. С. 44-
49. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/47/7.pdf>

2. Узунов С.О. Укладання та виконання договору про управління
спадковим майном: практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний
журнал*. 2024. №6. С. 494-498. URL: http://lsei.org.ua/6_2024/125.pdf

3. Узунов С.О. Порівняльно-правовий аналіз інституту управління
спадщиною в зарубіжних правових системах. *Право і суспільство*. 2024. №2.
С. 491-497. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/71.pdf

4. Узунов С.О. Довірче управління спадковим майном за цивільним
законодавством України. *Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в
умовах пандемії та IT*: матер. Всеукр. наук. конф. / за заг. ред. д. ю.н., проф.
Є.О. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2021. С. 66-69.

5. Узунов С.О. Чи існує довірча власність в Україні? *Сталий розвиток
суспільства та держави: сучасні виклики та перспективи розвитку*:
матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 17

грудня 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової ; уклад. : Ю.Д. Батан, О.С. Бондарчук, В.С. Кучерявенко. Одеса : Фенікс, 2021. С. 46-49.

6. Узунов С.О. Охорона спадкового майна за цивільним законодавством України. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*: Мат. всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 02 грудня 2022 р.) / за ред. Н.Д. Маслій; К.І. Спасової. Одеса: Фенікс, 2022. С. 86-88.

7. Узунов С.О. Особливості управління спадковим майном в країнах англо-саксонської системи права (на прикладі Англії та США) *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 205-208.

Приватний нотаріус Одеського
міського нотаріального округу

Тетяна ДІМІТРОВА